

Иванка Косанић

ДОДИР ДУШЕ
ЧИТАОЦА И ПИСЦА

Књижевне критике

Народна библиотека „Стеван Сремац“ Ниш

2019

О ОВОЈ КЊИЗИ

Књига „Додир душе читаоца и писца”, иначе моја четврта књига критика, настала је као и претходне – „Дуже од дана”, „Пред магијом књиге” и „Трагом књижевног лука” – из потребе да брзо после појаве нових књига, пре свега оном идеалном читаоцу, „објавим” важну вест као препоруку за узбудљиву авантуру дружења са њима и урањања у магију њихове лепоте. Као уједно и позив и призив, попут песника Ненада Шапоње у књизи песама „Постоји ли додир твоје душе”, да се изађе из „популарне културе” са потрошеним емоцијама и понуди нова позиција, изгубљена прилично у овом времену – као „чаробно место” у којем нам књижевност кроз естетски доживљај враћа смисао света и живота. Као што „свака добра књига, попут руке која милује, продужава нам живот” (Лајош Кесеги). Јер „читање је непрекидан процес прилагођавања, својеврсно учење о себи, налажење себе чак и тамо где се нисмо надали да ћемо се пронаћи” (Давид Албахари).

Све критике (сем једне, која је због дужине изашла у Белопаланачком зборнику) сложене су у овој књизи по редоследу објављивања, често једном недељно, у „Народним новинама” у периоду од јануара 2015. до првих месеци 2017. Док се новинска књижевна критика скоро потпуно изгубила из дневне периодике (осим што је недовољно заступљена у засебним подлисцима), овај нишки дневни лист остао је веран својој дугогодишњој традицији, упркос промени власништва и концепције посебних издања – да негује књижевну критику као облик комуникације писца и читаоца. А новинска критика као прво реаговање на појаву књиге, иако без временске

дистанце, нужно брза, задржала је своју вишезначну улогу. Она је представљала и представља најкомуникативнији облик сарадње са читаоцем као препорука и први суд, чак и у овом времену када се све више доводи у питање и опстанак и смисао књижевне критике у поплави невредних наслова. И нажалост, све више некритичког односа према књигама које, као последица либерализације савременог издаваштва, обесмишљавају и загађују савремену књижевну сцену. А тиме и читаоце често усмеравају у погрешне правце.

Уз помоћ Књижаре „Индиго” у Нишу успевала сам да пишем о најактуелнијим издањима, књигама управо објављеним. Тако се догађало да су моје критике биле и први јавни осврт и први вредносни суд (често можда и једини!) о многим издањима тек изашлим из штампарија, са изузетком неколико њих о којима сам писала касније, углавном после добијених награда. Али сам, рецимо, о књизи „Арзамас” Иване Димић, добитнице Нинове награде, писала само месец дана после њене појаве на тржишту. Не слутећи и, узгред, не очекујући да ће чак добити ово значајно признање! У књизи се налазе и критике дела српске књижевне али и светске прозне, песничке, есејистичке и критичке продукције, као и дела писаца овог краја, иначе запостављене „књижевне провинције”. Определила сам се за интегрални приступ и импресионистички стил (као иначе битну одлику мојих критичарских текстова) сматрајући да се тиме на најбољи начин успоставља однос са читаоцима, нудећи целовиту, јасну, тематску, значењску интерпретацију нових књига. Као и могућност да се на тај начин може писати, разумењем критиком, подједнако о поезији, прози, критици.

У педесет и пет критика дела домаће и светске продукције, међу којима су и она која на најбољи начин осветљавају садашњи књижевни тренутак и моћ, чаролију и магију књижевности, налазе се и књиге Драгана Великића, Владана Матијевића, Светислава Басаре, Милисави Савића, Владимира Кецмановића, Вулета Журића, Ота Хорвата, Ивана Ивањија, Васе Павковића, али и нобеловки Тони Морисон, Алис Манро, Светлане Алексијев, затим Гиљерма Мартинеса, Симон де Бовоар, Орхана Памука, Муракамија и других...

Живимо у времену опште пометње у којем је књига све више, а правог и објективног суда све мање, као и ауторитета чијем се суду неприкосновено верује. Иако је угрожава и дигитализација, она је мање опасна од естрадног и (само) тржишног вредновања књиге чему, осим бучних медија и излобраних жирија, не претходи и озбиљна критика којој се може веровати. А такође и озбиљан и дуг процес: неговање читалачког укуса који се данас све више окреће књижевности која се пише за забаву и бестселер поетикама, док се права књижевност све мање чита или се уопште не чита.

Отуда су и критике у овој књизи само сведочанство о критичаревој потреби да читаоцима, и на овај начин, приближи свет литературе која је обележила ово време, а он сам покушао да бар делом позитивно одговори на питање Беле Хамваша, кога иначе веома цени, има ли у времену пустошења, „смисла писати (и читати) у свету који одумире?” Да је, ипак, и читање као „она светлост која се буди у теби”. И „да све што човек воли, у уметности ће постати лепо”, како је писао Роберт Музил...

Аутор

ПОСТОЈИ ЛИ ДОДИР ТВОЈЕ ДУШЕ?

**Ненад Шапоња: „Постоји ли додир твоје душе?”,
Књижевна општина Вршац, Вршац, 2014.**

Нова књига песама Ненада Шапоње „Постоји ли додир твоје душе?” у овом времену „потрошивости” читања у мору лаке и јефтине литературе за један дан, као да призива оне праве читаоце да застану, осете, размисле... Треба овог песника, есејисту, критичара послушати, јер његова књига избора из објављених песама и поема, заједно са новим, необјављеним – супротна од оних песама из популарне културе „са потрошеним емоцијама”, (како и сам примећује), у овом оскудном читалачком времену, нуди не само песнику него и читаоцу – нову позицију. То је позиција додир души преко песме, њеног суштинског бића, преко лепоте... (Које нема, нити је тражимо у неуметничкој, јефтиној литератури.)

Није, међутим, то само потреба за једноставном, обичном комуникацијом са читаоцем. Шапоња би да постигне неку врсту идентификације, сродности (ја–ти), да назначи ментални простор „у којем ће читање песама имати највише смисла”. И то посебно када се ради о дискурзивној, мисаоној поезији која, заправо, трага и покреће питања људске егзистенције, бића

и смисла света и живота у интелектуалној, филозофској равни и, углавном, антиподне, алтернативне суштине. Јер и у до сада објављених шест књига песама, и у овој књизи избора из њих и нових песама, као и есеја „Чаробна места”, као некој врсти поетичке пролегомене (иако је на крају књиге), песник покушава да се „огледа у нестварном”, да „позиционира привиде” (што је и поднаслов књиге) – и спозна „станиште душе”.

А док разлистава „путопис душе”, „омађијан следом несвестице”, у песми „Испод видљивог” бележи: „Откривам ужас убрзања времена / Не верујем да ћу спознати могуће. / Цепа ме непорецива даљина међусобно. / А спаја, све оно што личи на привид”.

Иако се првенствено обраћа себи, свом „ја”, свестан његовог двојства, већ у наслову књиге и истоименој песми „Постоји ли додир твоје душе?”, као и у другим песмама, песнички субјект превазилази прво лице једнине, посебно у сликама и порукама (не)смисла постојања.

„Не знамо разлоге постојања / Времена у коме нас неће бити. / Иако претпостављамо, то су ситнице којима / опонашамо свет.”

Шапоња зато упућује питање (могућој) жени или (могућем) читаоцу, човеку, осуђеном на исту конвенционалну стварност и појавност из које нас само речи (поезија) могу одвести на чаробна и повлашћена места. Определивши се за овај начин „склапања” књиге, као неке врсте „пројекта”, и сам се запитао да ли је могуће испричати причу о властитом поезији, макар и кроз кључ избора?

Он, ипак, не треба да брине... У „општем минусу света”, у којем је „стварност само наивна успомена”, лаж, а „живот нестварна појава”, поезија и песници остају, можда, бар за оне одабране, једина лука. Јер „судбине смо наше речима премрежили”. Или: „Речима призивамо тајне поруке чија тумачења не знамо”. А песник Ненад Шапоња, чини се, у оним ранијим, као и у овој новој књизи, за оне који воле поезију, исписује исту поетику: да самосвојним песничким „писмом” трага за „бићем” речи, њиховом лепотом, тајнама, дореченошћу и недореченошћу, изрецивом и неизрецивом... Јер „причање је у ствари постојање у коме се надмећемо и које намећемо једно другом”, чиме језик сопственом онтолошком суштином надвладава све друге стварности.

И у делу књиге са новим песмама, супротном парафразом од „Сумњам, дакле, постојим” у „Изгледам, дакле, нисам”, песник наставља „игру” са алтернативним световима као суштини постојања: о присуству–одсуству, стварности–привиду, покрету–некрету, обичном–чаробном, личном–општем, тежећи идеалу „непотрошивости читања”, „песми у коју се тоне као у живо блато”, а у којој се „са сваким следећим читањем у њој осећамо сигурније”.

Та потреба у песнику Шапоњи је и највише – песничка. То је потреба за лепотом и смислом речи чак и онда када око њега шушти песимистичка, суморна слика појавности; песник у песнику нас „повлашћеним” речима, њиховом есенцијом, чудесном хармонијом, извлачи из

света обичног у „биће песме”, које нам, кроз естетски доживљај, враћа смисао света. Снагом речи.

Јер можда је поезија „лек” и за овакав свет. То је и епистола читаоцу: „Пливам у бесконачном сада / све покушавајући / да се измакнем из замке, у којој својим душама / подмазујемо функционисање / велике машинерије света”.

А епистоле (песме), како и сам песник каже, нису написане (само) да би се читале, већ да би се живеле.

Тако читање поезије добија знак једнакости са животом. Филозофски и песнички свет Ненада Шапоње живи сопствени живот у којем је могуће и немогуће, али у којем, над његовом тајанственошћу и метафизичношћу, трепери, као каква мембрана пред таласима звукова и мелодије, лепота речи. Као смисао света и (ове) поезије.

А тако и поезија (не само за онога који је пише, јер такво осећање гаји и овај песник) постаје чаробно место у животном простору које даје шансу и за другачији избор и онима који је читају.

У ЦАРА ТРОЈАНА...

Владислава Војновић: „Козје уши”,
Дерета, Београд, 2014.

Роман „Козје уши” Владиславе Војновић, овенчан двома значајним наградама – „Мирослав Дерета” за необјављен роман и „Стеван Сремац” (већином гласова), већ у предговору, а затим и у интермецу, у 16. глави, отвара озбиљну пишчеву дилему, додуше на неозбиљан, „сивохуморан” па и алегоријски начин, јер је саговорник и саветник коза, иначе једна од јунака – како да почне, да ли би то требало да буде „женско писмо”, није ли текст предугачак за овакву причу, нису ли неке дигресије непотребне и сувишне, како би то изгледало на филму, или како избећи документаризам који „може да повуче у поља социјалне тематике па да се у њима пропадне као Алиса у зечију рупу”... Није необично да у делу писац отвара, као један од јунака, сопствену стваралачку радионицу и дилеме; или да се као алтер его појављује и други глас, као опомена или савет главном јунаку (додуше, овде је то коза Тила која ипак жели да на крају романа остане жива, па макар, што јој и приличи, да престане да говори, већ само мекеће!).

Али што каже народ – ако коза лаже, не лаже рог... Јер она није ипак била најбољи књижевни саветник... Па главна прича романа о

борби за опстанак главне јунакиње шездесетдогодишње Стојанке „на рубу светске социјалне катаклизме” (како неко бележи на корицама књиге!), а она има и сопствену, јер мукотрпно, у сиромаштву и несрећи, у неком селу у Банату, чува двоје унука, док јој се кћерка и син потуцају тамо негде ван граница – има, наравно, и рукавце, епизоде и епизодице, дигресије... Али неке од њих без система, потребе да се искористе за већу и бољу књижевну убедљивост приче, па роман врлуда тамо-амо, као нека река преко каменчића, а поглед на њу полако магли у некој врсти досадне равномерности. Или пак озбиљног изненађења, тек тако тамо негде провученог или успут саопштеног, (као „живот у флешевима”) иначе веома битног за укупно сагледавање живота и лика главне јунакиње, који се тиме, не само књижевно, обесмишљава. (Рецимо, епизода о Стојанкином одласку на ратиште у Славонији где украденом пушком, провлачећи се кроз непријатељске редове, убија, у неком свињцу смештеног и са другима заробљеног, мужа Радослава! Кома је, својевремено, пошто је затруднела као заљубљена студенткиња у Београду у време демонстрација 1968, вративши се у село, подметнула туђе дете, сина. А он, касније, сумњајући да и кћерка можда није његова, покушао да је обљуби. Стојанка је ту тајну брижљиво чувала да би је поверила, као цар Тројан, најнеочекиванијем саговорнику – хашком бегунцу кога је, у међувремену, уловила!). Тако драма Стојанкиног живота остаје не само књижевно бледа, неуверљива, неозбиљна већ

показује да и могућа „игра” писца, од озбиљне до хуморне и ироничне приче, води нејасном концепту главног лика: да ли је она борбена хероина или будалина, трагична или чак комична јунакиња?

Без књижевног је и другог смисла посебно дигресија на стотинак страна о Стојанкином хватању и заробљавању хашког бегунца Ратка Младића у оним истим шумама где је сакупљала печурке и убијене зечеве да би их продавала за који динар, а ухваћени прогнаник ће јој донети милион евра! Притом, није сигурна да је ухваћени Ловац у шуми баш ОН, хашки бегунац, па то покушава да сазна, док странице романа теку ли теку... А радња се, углавном, одвија у шупи где су смештена оба јунака, коза и осакаћени бегунац коме је Стојанка буздованом, кога је сама направила, „изместила” кости... Касније, има још којешта: како га, када му позли, успева да одведе, још непокретног, код лекара, па затим, пошто му је „наместила” кости, како јој поправља кров на кући и, коначно, постаје човек коме она открива најинтимније тајне, „као оној рупи из цара Тројана са козјим ушима”. Да би на крају, ипак, побегао!

После ове „епизоде” остаје утисак да је књижевница много хтела и много започела. Можда је за ову велику дигресију била „крива” и плакат-потерница коју је видела у Општинском суду у Белој Цркви која ју је, како сама признаје, инспирисала за део заплета у роману; или учешће на резиденцијалном програму за писце југоисточне Европе Удруге КУРС и њених партнера, као, рецимо, европске мреже Традуки. И потврдила да, ето, и документаризам има

смисла! И како уметност не може без стварног живота... Па је прича о хероини Стојанки остала у раљама озбиљног и хуморног, природног и вештачког, књижевно убедљивог и конструисаног. Као „игра” чије смисао није јасан...

Иако жанровски непрецизан, роман „Козје уши” најближи је сценаристичком роману. Има ту и социјалних, пикарских, хуморних, ироничних, алегоријских елемената и покушаја да се, и иначе прилично богатим језиком од архаичног до модерног, додуше више филмски него књижевно (јер „филм је лакши од књижевности”), обликују сцене и ликови... Па се тако Стојанка мршти као Клинт Иствуд! Она иначе говори „исквареним екавским староштокавским дијалектом, а када се концентрише, уме да прозбори и онако како се говори на телевизији”. И можда ће у серији (која је најављена!) Стојанка бити упечатљив лик који ће неке насмејати, друге расплакати. Све зависи од прилаза!

Али књижевност је ипак „тежа” од филма, како закључује и писац. Она захтева другачију емоционалну убедљивост ликова и њихових поступака, сликање атмосфере књижевним средствима, када се „хвата” и оно иза обичне појавности (као оком камере) човековог живота и судбине. И доследност, а не лутање у теми и композицији, смислу и начину обликовања ликова. То ипак не значи да тога нема у добрим сценаристичким романима. (Погледати „Десет божијих заповести” Кшиштофа Кјешловског и Кшиштофа Пјесјевича, рецимо!)

А „Козјим ушима” то недостаје...

„ИГРА” ПРЕКРАЈАЊА ИСТОРИЈЕ СВЕТА

**Драган Јовановић: „Ниче из Гуче”,
ауторско издање, Београд, 2014.**

Није било лако прочитати пет стотина страна књиге „Ниче из Гуче”, ситним словима исписане. То је као једна композиција воза са петсто и више вагона (ову метафору помињем јер главни јунак често путује па се и понављају слични пејзажи ставови, запажања), али писац, који је сам и издавач, као какав машиновођа вуче освежавајући путнике (читаоце), на том дугом путу, свежом народском изворском водом, заправо хумором (њему својственим). Он слика српски менталитет, често занимљивим, живим, меандричним епизодама, сусретима са непознатим и познатим личностима али и излетима у књижевност, филозофију, историју, религију, етнологију, езотерију, мит, легенде, пре свега и углавном, поигравајући се, мењајући позната гледишта и ставове, и то преко гласноговорника, свог јунака Младена Протића, такозваног Ничеа из Гуче. Који у све то верује, као уосталом и писац (јер се нешто слично видело и у његовим претходним књигама). Та, условно, игра више је или мање успешна, некад и занимљива – али у сваком случају, провокативна и полемична.

Заправо, писац се креће од званичне историје – до историјских заблуда и превара. Од постојећих докумената до теорија завере. Од стварних и историјских личности, посебно књижевника, политичара, научника, често прекрајајући уобичајени став о њима – до, наравно, измишљених ликова. Од религије и филозофије до потраге за смислом живота. Од српског менталитета, о којем не мисли најбоље, до глорификације и преувеличавања порекла и прошлости Срба.

То, вероватно, и помаже да се књига чита и са осећањем да је Драган Јовановић као писац, јер су му уверења слична ако не и иста и у претходним књигама, у овом свом делу, можда себе и највише дао. И тако, макар и метафорично, играјући се са филозофским, историјским, религиозним истинама, аутор као да пита ко их до краја зна, па постаје и сам близак Ничеовом ставу „да је истина само заблуда а уметност једина права истина”. Тезама у роману писац је, међутим, близак ономе што данас карактерише и једну врсту жанровске литературе која чак, и на основу теорија завере, исписује нову историју света – мада у њој нема оног самосвојног хумора који књигу „Ниче из Гуче” издваја и чини да се чак (можда и ненамерно!) и релативизују неке тезе у роману...

Писац гради свог главног лика Младена Протића (око којег се све врти) од стварних докумената, какви су они о заташканој такозваној Пашићевој „Бернској афери” у којој је председник српске владе проневерио паре српског Црвеног

крста (то је записао и Арчибалд Рајс, као, такође, један од ретких позитивних ликова у роману) што Протић открива – до књижевних детаља о његовој голготи због тога открића која траје од 1917, када га смештају у женевску лудницу до његове смрти, 1946. године. На том дугом путу, борећи се против корумпиране власти, Младен Протић, вршилац дужности окружног економа у Чачку, учесник балканских ратова и Првог светског рата, кога проглашавају лудаком, а он доказује и лекарским уверењима да није, надмудрујући их, страшно читајући Ничеа – постаје и сам „Ниче из Гуче” који прекраја многе историјске, религиозне, филозофске и друге истине.

Има ту много детаља који ће се некима учинити интересантним, другима можда познатим, а биће вероватно и таквих који ће постављати и питање смисла тих могућих конструкција. Рецимо, теорија да су Срби најстарији народ од којег су постали и многи други аријевски народи, па и неки Швајцарци, заправо богумили који су тамо пребегли због Немањиног и Савиног прогона. (Зато су Немања и Сава негативци у српској историји!) А швајцарски, такозвани, бели гностици, окупљени око масонске ложе „Тајна Србија”, јесу, у ствари, српски богумили. Узгред, недавно на првој страни „Политике”, византијски историчар Лаоник Халкокондил сматра да су извесни Трибали или Сирбли, односно Срби, најстарији највећи народ на целом свету, па се помиње и неосвојив град-тврђава чији су остаци у близини планине Олимп! Мада, каже новинар, за Халкокондила се не може рећи да је заступао

митоманске теорије о распрострањености Срба кроз историју. У роману „Ниче из Гуче” Србија је БИБЛИЈСКА ЗЕМЉА, а српски језик најстарији. Многе познате личности су били Срби: од Исуса, Мојсија, Платона, Аристотела, Леонарда, Рајса, Микеланђела... Константин Велики је крив што је увео хришћанство и што су бога Вида, као једино право божанство, прогнали са ових простора. (На тој основи Протић води полемику, оптужује Православну цркву, напада владика Николаја Велимировића...) У најкраћем, све је у свету засновано на заверама јудеомасонерије: од замене идентитета Гаврила Принципа до Титовог порекла као Черчиловог копилета.

Безброј је таквих „теорија” у роману. Писац своје познавање филозофије преноси принаученом агроному који се упознаје и са чувеним Мартином Хајдегером, највећим живим филозофом и уједно Хитлеровим човеком, посећује Карла Густава Јунга; као угледни грађанин иде на свадбу краља Александра, а на крају сусреће се и са Титом. Држи говоре у којима напада Ајнштајна, Теслу... И тако даље...

Много је маште у тим бројним епизодама, животним околностима кроз које пролази главни јунак. Он лудује (понекад се и сам пита није ли луд), прави лудорије, измишља, засмејава јавност... Дописује се, протестује. У кафанама, или на свом имању, пошто приреди гозбу, држи предавања. Прави скандале. Он је и љубавник који има сина са једном Францускињом, осваја чак и жену свог несуданог немачког издавача за своју књигу „Преварена Европа”, а такав је и у

Србији. А када затреба, убија прилично хладно и оне уходе које су се заправо на њега, упућене од власти, намерачиле. Јер он је незгодни бунтовник који не само да подбуњује већ и угрожава сваку власт која жели да се не таласа...

Преко њега и других јунака, обичних људи, писац заправо даје живописну слику епохе, српског менталитета, упечатљивим епизодама на путовању главног јунака, у обичајима и празновању, кафанама. (Треба само погледати називе кафана. Једну је крстио главни јунак: „Чије било није, чије бити неће“). Србију „мртвају“ и чаршију „незаситу аждају“ Протић „буди“ измишљеним аферама, интригама. А галерија ликова, од поштара гучанског Нићифора, младе – нове жене Јулке „православне ћурке“, ћерке Олигице, кума у Београду и других, успешно оживљава време и амбијент.

Роман о озбиљним ничеовским питањима на моменте, захваљујући хуморним, а понекад и благо ироничним епизодама, освежава приповедање и чини га читљивијим и животнијим. Ти делови су и најближи ономе по чему је овај писац самосвојан: по језгровитом, некој врсти народском хумору, ухваћеном у специфичним ситуацијама у којима обично буја такозвани обични живот. Да поменем само једну ради илустрације. Са младим новинаром Предрагом Милојевићем Протић разговара о својој књизи „Преварена Европа“ у којој је изнео своје познате ставове. Али доносе јагњеће печење и разговор престаје. А писац записује: „Јагњетина је увек имала магичну моћ над Србима, ваљда, још из библијских, номадских

времена. Јагњетини не могу да одоле ни високе школе, ни европска одела, ни камашне, ни лептир-машне, ни шешири а, гле, и лепи манири топе се као флис-папири”. Такве епизоде, а има их доста, као да праве отклон од оних „озбиљних” прича и као да допуштају могућност веровања или неверовања. Док књижевност, како је ред, прави своју нову, можда чак и праву стварност!

И док Карл Шпителер, од чије је дисертације о српском Исусу све кренуло, на корицама књиге „Ниче из Гуче” закључује да она надвисује „Чаробни брег” Томаса Мана (!), Јовановићев јунак Протић не успева да објави свој рукопис „Преварена Европа”. Његовом пак творцу је успело. Тако се круг затворио. А читаоцу је понуђена књига као нека врста игре у којој ће се или забављати (у чему ће му помагати особен хумор) или ће са њом полемисати остављајући је на страну... Али то је често и иначе судбина књиге и њених твораца...

У ЧЕМУ ЈЕ СМИСАО ПОБУНЕ

Љубиша Р. Митровић: „Буђење Прометеја”, Прометеј,
Нови Сад, 2013.

„Буђење Прометеја” Љубише Р. Митровића (издање Прометеја, Нови Сад) у основи је искрена књига заснована на песниковом убеђењу и дубоком доживљају данашње драме људске егзистенције и потреби да се она искаже социолошким и филозофским промишљањем кроз песничко надахнуће. Јер у суштини, песник у себи снажно носи сва та три порива: социолошки (јер му је то професија), филозофски (јер је у бити научник) и песнички (јер му је то даром дато) и са изузетном преданошћу жели да се у свима њима оствари на прави начин. После двадесетак књига песама, ову, јер је реч и о таквом инспиративном добу, ма колико певао о његовим пошастима и у другим књигама, као да је морао да напише: зато се она чини и најдубље песнички искрена. У три дела књиге, „Пред сфингом Прометеја” (о суштини овог мита и односу богова и људи), „Доба спектакла” (о овом времену) и „Буђење Прометеја” (о потреби побуне у чему је и улога песника) прави песнички лук повезујући их основном „темом” о праву човека на побуну.

Ками је записао: „Стварати значи давати облик својој суштини”. Као да овим делом

Митровић заправо успева да оствари и суштину сопствених веровања, промишљања света и живота, људског усуда и песникове улоге понекад као и трибуна, у шта он и верује. Вероватно су се и зато те три линије, три слоја, „поклопила” у књизи коју песник правилно формално одређује као лирске записе, као могућност да се „испричају” приче о Прометеју, који је украо ватру с неба и донео је људима, због чега га је бог Зевс казнио. У три слоја ових поетских записа који, како бележи у предговору, представљају „крик очаја и уједно наде” и у тексту под називом „Игра није завршена” на крају књиге, а и самим насловом „Буђење Прометеја”, аутор као да успоставља песничку везу са прошлим, митским временима, али и оним која долазе, јер верује да у свакој цивилизацији, тачније у човеку, мора да постоји тежња ка вишим идеалима. „Буђење Прометеја” је у основи песничка књига о праву човека на слободу, (најчешће помињаној речи око које гради своје песничке симболе), избор и излаз из света који је на ивици понора, незнања, онечовечења и дубокој егзистенцијалној драми човековој, а такав је пут и у миту о Прометеју, који треба да се и у овом времену пробуди. И песник га буди...

У првој линији песничких записа је слика света овог времена. У песничким метафорама то је мутно доба Апокалипсе у којем је пут у пакао поплочан надама. „Чујем Орвелове речи / Упућене Животињској фарми / Радосне вести / О златном добу / Које је пред нама / И Шекспира / Који Цинично одговара / Ово време је / Изашло из

зглоба” („Долазак златног времена”). „Свет је постао / Циновски дућан / Контејнер / Потрошачког доба... Давно нема Сократа / Нити Диогена да мудрошћу / И упаљеном свећом / Траже човека; Свет је поново на Титанику / На Рембоовом пијаном броду” („Потрошачко доба”). Песник иронично описује доба супермаркета, друштва спектакла и Великог брата, „нових свештеника капитала” и „глобалистана” у којем нема места за правог човека: „Свет се располутио / на мањину богатих / и океан сиротиње”.

Из овакве суморне слике света, чију је песничку „основу” поставио превасходно научник у песнику, настаје друга и трећа раван ове књиге, филозофска и песничка, о праву на побуну, на ослобађање човека у себичном, обезљуђеном времену чиме су се, поводом мита о Прометеју, бавили многи ствараоци. У својим лирским записима Митровић је најближи Алберу Камију и његовом „Побуњеном човеку”. Прво, то је хумана, не метафизичка побуна. Ја се буним, каже Ками, дакле ми јесмо. Постајући слободан од божје воље, човек је сам почео да пише своју историју. Побуњеник брани своју људскост, али брани и друге људе. До тада усамљени, апсурдни човек се освешћује. Иако постоје дела која постављају смисао индивидуалне побуне, Митровић у песничким позивима, који су понекад слободарски крик, као да верује да „хор” (већина), као у каквој античкој трагедији, прати и разуме то призивање нових Прометеја. Али понекад, у парафрази песниковог стиха „Узалуд је будим”, као да избија блага сумња (да ли ће), али и нада (да ће) људи

схватити смисао побуне. („Прометеј је / Прерано
заспао / Као да у нашем добу / Нема шта да ради”
/ „Узалуд га будим / Са надом / Да ће својим
доброчинством / Променити / Људски свет”;
„Слобода се рађа / Из сна / Из пркоса.”)

У тим позивима, понекад мало шелијевским,
који је отворено позивао на револуцију, Митровић
у записима ипак остаје веран камијевском смислу
побуне, окренут онима који најбоље могу да
схвате смисао побуне: то су интелектуалци,
песници, ствараоци. Јер права уметност, у својој
најдубљој суштини, има исто значење као побуна.
У основи књиге „Буђење Прометеја” је ода
слободном човеку који се буни и нада да је могућ
другачији свет, а побуна је човеков чин слободе.
„Свет без снова / Претворио би се / У пустињу /
Био би много досадан / И сиромашан / Без нових
утопија / Нових Дон Кихота / Што јуришају на
небо”. Песник ипак верује у човека и човечанство,
у креативну моћ и слободу човека: „Њима он
помера свет и време / Ствара историју”.

То је, чини се, и Митровићево дубоко
веровање. А његово песничко веровање, на изврстан
начин, и поетичка основа његовог стваралаштва је
и песма „Из воденице снова” у овој књизи, некако
издвојена и сама, али убедљиво „изашла из дивног
али често окрвављеног сна”: „Моје песме / Нису
само / Разигране балерине / Имагинарне плесачице
/ Нити миришљаво воће / Већ и цвеће зла /
Изникло из неспокоја / Игре поноћних вампира /
На непочин пољу / Кошмарног / Окрвављеног сна”.

ЗАВОДЉИВА ИГРА ПРЕРУШАВАЊА

Милисав Савић: "La sans pareille",
Агора, Зрењанин, Нови Сад, 2015.

Још један роман Милисава Савића који читаоцу нуди заводљиву игру читања. Са насловом "La sans pareille" и поднасловом „љубавни роман са додацима”, књига у издању Агоре из Зрењанина, са необичном, сомнабулном љубавном причом и оригиналном композицијом, нуди самосвојну драж и лепоту читања у некој врсти магије одгонетања – јер је суштина света у метаморфозама. А прерушавања су могућност да се побегне од зла, али и у „лепо место” које осмишљава, допуњује наш живот. И снове...

Роман "La sans pareille" (тако су звали Симонету Веспучи, Ботичелијеву музу, сматрану за најлепшу жену Фиренце, што значи „неупоредива, без премца”) састављен је од десет делова. У првом је главна прича „Пролећно путовање Тосканом”, о необичном сусрету на видиковцу испред манастира Сан Франческо на брду Фијезоле, из којег ће се развити права, судбинска љубав без интереса, прича која (свестан је приповедач) може наликати на бајку. Тај сусрет је необичан: почиње темом романа– прерушавањем. Главни јунак, млади сликар, Хасан Пртинац је са

пасошем на име муслимана побегао из Београда да би се спасио од принудне мобилизације и страхота рата на Косову деведесетих. Нешто старија јунакиња (која мења имена попут књижевних јунакиња) на почетку је женскасти Плавокоси а затим Плавокоса. Обоје мењају идентитет и обоје се прерушавају. Јер обоје више живе у измишљеном него стварном свету. Јер измишљени поседује неки смисао, стварни мало или нимало. Поготову, што су оба света у суровом контрасту: један стварни са ужасима на Косову, у чијој позадини је и трговина људским органима – и други у којем се рађа несвакидашња, можда и измишљена, љубав налик на сан.

На овај начин, градећи мистерију љубави у прелепом амбијенту Тоскане, на чијим су брежуљцима цветали багремови и дудови (Хасан је мислио о јоргованима у свом завичају) а у градовима, посебно у црквама, базиликама, чувеним замковима, на сликама и фрескама, препознавала лепота ренесансне уметности, Савић у роману ствара естетизовану слику односа живота и уметности, стварности и фикције. Тако и лепота игре прерушавања добија свој пуни смисао. Јер, иако прича (уметност) често полази од реалности, у њој никад није све исто као у стварности. И зато она досеже лепоту. Кад живот пак подражава уметност, обично се добије карикатура, примећује писац у роману.

Компонован по принципима Бокачовог „Декамерона” (десет целина са по десет делова), Савићев роман показује још једну самосвојност овог писца, карактеристичну и за нека његова

ранија дела: он отвара и своју књижевну радионицу откривајући и чари, дилеме, значења стваралачког поступка. Тако и аутопоетички коментари постају „прича” која не само да допуњује основну приповедачку нит већ је и освежава, чини занимљивијом, јер омогућава да „игре прерушавања”, у одгонетању, буду чак заводљивије. Тако, после главне повести (заправо десет путописа) као почетне, у роману је и десет прича, затим десет црних прича, па десет снова, есеја, пишчевих бележака, писама, завршетака романа, као и сто фуснота и сто индекса имена, места, датума и појмова. Познат, иначе, као писац који у фуснотама (истоимена књига) и у аутопоетичким коментарима („Мали глосар креативног писања” у издању исте издавачке куће) открива магију „објашњавања”, одгонетања, Милисав Савић и у овом роману, на оригиналан и само њему својствен начин, „додацима” на много више страна од главне приче продужује магију приповедања. И читања.

Јер ово је, вероватно, књига и за читаоца будућности. Који ће и живот и уметност „хватати” и „читати” у њиховим кратким, језгровитим дамарима.

КА НОВОЈ ПРЕТЕЋОЈ ЦИВИЛИЗАЦИЈИ

Саманта Швеблин: „Птице у устима”,
Агора, Зрењанин, Нови Сад, 2015.

После само две књиге прича, значајним наградама и бројним преводима на светске језике, аргентинска млада књижевница Саманта Швеблин појавила се и пред српском књижевном публиком (издање Агоре). Изабране приче „Птице у устима” као да откривају једну нову врсту претеће цивилизације, нове стварности, коју, између апсурда, хорора, немира, немоћи, необјашњивог и неизрецивог, појединац слути, али из ње не може да побегне. (А можда и не жели!) То није фантастична књижевност. Али то јесте књижевност о сивој зони људског живота у којој се комбинује ужас и лепота, као мешање стварности и приче (књижевности). Уосталом, питање је није ли то заправо књижевност која и неком врстом хиперболе, као карактеристиком и апсурда, вештом књижевном руком отвара и разоткрива ову цивилизацију у којој и живот и смрт уместо праве емоције – постају перформанс...

Читалац у седамнаест прича ове збирке, заједно са њиховим јунацима, од почетка слути да ће се нешто страшно догодити. У причи „Према веселој престоничкој цивилизацији” главни јунак

не може да отпутује јер човек на билетарници одбија да му прода карту због недостатка ситнине. Слично се десило и другим људима пошто се воз, јер званично нема путника, не зауставља. У кафкијанској атмосфери на железничкој станици, пошто су преваром скретничара успели да зауставе воз, осећање ужаса обузима и једне и друге путнике: оне који су после путовања годинама истим возом успели да сиђу и оне који су успели да уђу у воз – осећање и заједничка слутња да кад стигну на циљ, више неће бити ничега.

Заправо, њени јунаци су у некој врсти сиве зоне, црних рупа (истоимена прича), нултог времена у којем се губе и стварни болесници али и лекари. Из којег нема изласка. Врло често појединачна судбина (доживљај или догађај) постаје групна чиме се слика ужаса и апсурда уневерзализује, увеличава. Од наизглед тривијалне теме о остављеним, тек венчаним женама, на аутопуту код тоалета („Очајне жене”), Саманта Швевлин, у масовној хистеричној сцени у којој се оне свете једном мушкарцу, који се покајао и вратио, као у каквом античком хору, продубљује се не само очај већ и ужас људске психе. Показујући да се осветом зло не надвладава већ продубљује. У насловној причи „Птице у устима”, у морбидној причи о девојчици која једе птице, отац одустаје од „преваспитавања” када га она пита, док копни и нестаје, да ли је воли. И одлази да јој купи птице... Јер потреба да је одржи у животу надвладава ону другу потребу – да уништи зло у њој, чиме ова прича као да покушава да се отме долазећој

претећој цивилизацији. Упркос томе што је она већ закуцала на врата...

Над јунацима Саманте Швеблин „виси” и прети неман неке друге стварности, још непознате и често нејасне, коју они слуте као неку врсту опомене. Али која се, понекад, пред њима одвија као перформанс, инсталација (прича „Бенавидесов тешки кофер”). Пошто је раскомадао своју жену и сместио је у кофер, захваљујући доктору којем се обратио, главни јунак постаје уметник који пред публиком у инсталацији „Насиље” показује своје дело у коферу! Тиме се, као уметник, „ослобађа свакодневног ужаса!” А у причи „У степи” о паровима који пошто-пото желе да имају децу па се подвргавају разним рецептима за плодност – оно што се роди, крваво и опасно, „оно наше”, као да слуги долазак неке нове претеће цивилизације. Тема коју је, иначе, већ видела у свом роману „Пето дете” нобеловка Дорис Лесинг. О непознатој реалности која покрива ону „праву”, о тајновитом хоризонту неког другог света који, додуше, и овај наш чини запитаним: колико друштвене, социјалне и породичне норме за које се боримо имају смисла у често нејасном стравичном ходу цивилизација које се мењају, можда нестају...

А ова млада аргентинска књижевница (која тренутно живи у Берлину) нуди читаоцима могућност да верују или не верују у њен прозни свет, али свакако не мирно, уз осећање досаде, већ са узбуђењем које увек прати добру литературу. Са својим особеним, опорим, суровим али и књижевно и поетски занимљиво и успешно обликованим светом.

ЈУНАЦИ НЕНАПИСАНИХ БАЛАДА

Срба Игњатовић: „Цинобер”,
Фондација „Солидарност Србије”, Београд, 2015.

И нова књига „Цинобер” Србе Игњатовића, за коју је ове године (2015) добио Награду „Ђурин шешир”, у кругу је његове препознатљиве поетике која трага за односом прошлости (традиције) и садашњости (ове стварности), историје и књижевности и њеног правог смисла у свету поремећених вредности и баналности. Песник Игњатовић остао је доследан у потреби да „преиспитује” смисао живота, поезије и судбину човека, посебно данас у времену опште дехуманизације, глобализације, отуђења, егзистенцијалног сумрака и животног безизлаза, свестан да то поставља и питање смисла песничког гласа. Али не одустаје: у ранијем карактеристичном филозофско-рефлексивном дискурсу, и у овој књизи, ангажованим стиховима проговара песник иронијске, сатиричне и хуморне дистанце, на моменте чак и снажније и згуснутије, о овом тренутку људске цивилизације и човеку на овом простору и у овом времену. Зато је „Цинобер” збирка песама језгровите емоције протеста и критике али и горчине и разочарања, у покушају да се надвлада „велико ништа” и „нишчи дух” у

савременој слици света у којој је нестао прави, обичан, слободан човек, „јунак ненаписаних балада”.

Песници су увек ишли испред свог времена. У први од седам циклуса у којима је распоређено тридесет шест песама, Игњатовић смешта две песме – „Чворови” и „Овде” које, уз мото књиге „Коме ја ово пишем”, преузет из „Дневника о Чарнојевићима” Милоша Црњанског, представљају поетичку основу збирке. О песницима, увек младим иако су седобради, којима је дано да читавог свог века завезују и развезују чворове (песма „Чворови”). И о човеку појединцу – посебно у старој Европи, у којој „пропадају империје”, а „историјама је суђено да дођу и оду” – који у њиховим раљама треба да опстане (песма „Овде”). Мењајући лице песничког субјекта, од множине, која на овом простору „воли освајаче”, до једнине – „али то није разлог, моја добра жено, / да не легнемо загрљени, / ноћас и занавек”, песник као да стаје, носталгично и осећајно, иза појединца који има право на свој обичан, миран живот. Да једе сир и бели лук, куса таратор. Као да је прекид са традицијом уништио и смисао живота обичних људи.

То су и јунаци ненаписаних балада. У песми „Онај кога смо заборавили” он жали за аутентичним човеком са овог простора који се изгубио у отуђеном, дехуманизованом свету у којем су машине замениле право осећање. Уместо идиличне слике села о којој песник лирски носталгично проговара („памтим ону отежалу, /распуклу ратарску шаку. /То је био муж,

хранитељ,/ гонич оваца и свиња. /Кућни патријарх с главом/ погнутом само пред иконом"...)) сада је то го сељак, весељак, са слушалицом на уву, Мадоном у срцу, наш Вуди Ален. У тај свет се улази са једним кликом на „ентер”, без нужне дистанце (истоимена песма), најпре реповањем, потом турбо-фолком, затим ријалити-шоуима у којима се имитира живот... „Појавили се нови Милош, / нови Карађорђе и Вељко, / востали Доситеј и Вук... / Уз њих, нуто чуда, / натисла многа господа. / Говоре као из књиге, / цео свет их разуме и чује, / остали, ми овде нишчи, / већ како који, којекуде.” А у песми „Бесна и гадна или говор мржње”, „умишљени градски кретени, / покондирене балканске гузице, / трули купус држе у подрумима, / на терасама расне псе”... У стиховима хуморне али и ироничне и сатиричне конотације, у којима има и нескривене горчине, песник пита: „Јесте ли коначно решили / да будете као сав остали свет?” И одговара песимистично: „Хоћемо, фали нам још само зеричак времена, / колико да се сасвим разбратимо, / памети решимо и међу се закрвимо, / погазимо име и изгубимо лик”.

А да ли се човек, да ли се и песник, може одбранили од таквог тока цивилизације ако је „Занемарио најјачи еликсир / ђубриво, жестоки воњ живота” („Узалуд”). Може ли се написати велика, одважна, судбинска песма „улудо тражећи меру / да приходе и расход нације / доведем у равнотежу” („Велика песма”). Песник Игњатовић можда и сумња. Али то да „амерички песници поново / користе писаће машине. / Дојадило им да

певају / на интернету, умрежени”, („Посланица Шаламуну”) као да је и наговештај повратка у будућност. У којој ће доћи „Време да се гушчије перо / забоду у чрнилицу / или широм отвори вена.” Тамо ће песници пронаћи најбољи цинобер. (Цинобер је иначе црвена, као крв боја.)

Ова песникова „посланица” у књизи у којој између старинске, од „милоште сплетене речи”, и новокомпоноване, којом „наш Србац иде на опоравак у спа”, траје борба између традиције (изворности и аутентичности) и имитације (живота и језика) као да слути да су песници, ипак, онај „глас” који може да утиша и надмаши и ругобе дехуманизованог света и суноврат духа. Да не постанемо нишчи...

ПРОШЛОСТ И САДАШЊОСТ КАО ЈЕДНА СТВАРНОСТ

**Алис Манро: „Поглед са Единбуршке стене”,
превод са енглеског Предраг Шапоња,
Агора, Зрењанин, Нови Сад, 2015.**

„Поглед са Единбуршке стене”, нова књига канадске нобеловке Алис Манро, јесте заправо њена најинтимнија књига. Како и сама примећује, пошла је трагом историје једног дела породице из које потиче. Тако су се прошлост и садашњост збиле у једну стварност, и обичну и узнемирујућу, у којој су истинити јунаци почели да заправо живе и свој књижевни живот понекад и далеко од истине. Али тако заправо настаје и уметност.

У четрнаест прича, груписаних у три дела, Алис Манро отвара и затвара ту породичну историју коју је налазила у локалним историјама, јавним библиотекама, писмима, записима на гробљима, али и у сопственим сећањима. Она приповеда у хронолошком низу од прапредака који су живели на фарми у долини Етрика у Шкотској, преко сеобе у Америку, односно Канаду, сопственог одрастања, младости до последњих трагова у виду васкрслих сећања која је, већ стару, враћају успоменама које дају боју свачијем животу. У последњој причи „Гласоноша”, пошто више

нема фарми, амбара и кућа, а и гробља су непозната, васкрсава успомена о великој морској шкољки са преливима дугиних боја која је служила као граничник за врата у некој кући. Она постаје њен гласоноша изблиза и издалека. Све приче заправо имају такав снажан звук прошлости која васкрсава из често баналне и обичне свакодневице у необичан естетски доживљај, у креирање уметности као живота. У причу која постаје уметност. Књижевница коју многи пореде са Чеховом, реалистичким маниром живот својих предака претвара у причу, али како и сама признаје – „помешале су се њихове и моје речи у необичном поступку који је представљао обнављање њихових живота”.

За читаоце ће, међутим, бити занимљива породична сеоба у Америку, тачније у Канаду, када су 1818. крочили на брод који је требало да их одведе у бољи живот и амерички сан. Ту су, затим приче о насељавању у провинцији Онтарио, о почетку стварања сопственог дома и фарме; преко приповедања о животу деде и баке, а затим занимљиви детаљи о познанству оца, фармера и ловца, који се бавио гајењем сребрних лисица, и мајке, учитељице, и њиховог заједничког живота до мајчине смрти. У причи „Под јабуковим дрветом” отвара ризницу сећања на сопствено детињство, о својој „заљубљености” у краставе јабуке (на пашњаку на којем је њена јунакиња о којој приповеда држала коње) јер је већ тада осећала оданост Природи, гајећи потајно осећање „које је дошло из књига”. И док се у досељеним породицама мења не само начин живота већ

нестаје и патријархално васпитање, она приповеда и о сопственој младости, одрастању, школовању, љубави, удаји. Али приповедање о себи, о паковању свадбених поклона у кофере и сандуке, јер после удаје треба да се пресели у Ванкувер, само је повод за много дубљу причу о неоствареним љубавима и животу који режира другојачију игру (прича „Карта”). Све те приче она оживљава детаљима из сопственог сећања, као драгим успоменама из породичног ковчега у којем су чуване вредности и реликвије. Читаоцима је пружена прилика да завире у живот саме књижевнице што увек има посебних чари... Ко је, заправо, Алис Манро?

Књижевница која најбоље разуме, захваљујући сопственом таленту, магију односа живота и уметности? Када после више деценија обилази заједно са другим мужем, географом, места свог порекла (а има шездесет година, и заказану биопсију дојке, али мисли да и њена смрт не би била катастрофа), она мирно обнавља сећања која јој играју по глави, и сама признаје да човек не може да одоли прилици да заплени нешто из прошлости. Просејава непоуздане доказе, повезује залутала имена, сумњиве датуме и анегдоте и хвата се за сваку нит у покушају да се здружи са покојним људима, а самим тим, са животом. И да тако на најбољи начин спаја тај неприкосновени људски живот – са уметношћу...

ПЕСНИЧКИ „ПУТОПИС” СА ЕГЕЈА

Мирослав Тодоровић: „Грчка свеска”,
Прометеј, Нови Сад, 2015.

И у новој књизи „Грчка свеска”, издање Прометеја из Новог Сада, препознатљив је рукопис Мирослава Тодоровића: његова снажна потреба да пронађе прави песнички израз за лепоте Егеја, слике и гласове мора, митове и савременост и у томе остане свој... „Грчка свеска” је заправо нека врста песничког „путописа” који је настајао у временски одређеним интервалима од јуна 2011. до истог месеца 2013. на различитим местима прекрасног мора (од Лептокарије, Литохорна, Скале Фурке) али вероватно после и у његовој родној Трешњевици коју је, преко облака и потока, у лирском доживљају лепоте, повезао са Егејом, морем и непресушним даровима природе. Посебно за песнике... Или, тачније, оне који трагају за лепотом...

У основи ова књига песама открива лепоту путовања, чудовишну и прекрасну везу лепоте и потребе за песничким стварањем, за песмом. А Егеј, са прекрасним морем и митовима који се круне, као да је створен за то. У другом делу књиге, „Грчка свеска” два, цитирајући мисао песника Мића Цвијетића (коме је и посветио једну песму)

„да путовање увек има виши циљ, космички смер”, Тодоровић потврђује и своје уверење (које постоји и у двадесетак објављених књига) да је његов космички смер песма која настаје „између неба и земље” у надахнућу „одозго” и лепоте која је, упркос свему, могућа на овој човеку дариваној земљи. Тако је Тодоровић и у овој књизи, можда мање него у другима, близак уверењу о дихотомији света и живота.

У „Грчкој свесци” постоје и две линије певања, песничког трагања, које нису строго подељене мада у првом делу више преовладава дихотомна песничка слика о древним старим грчким митовима, Олимпу и боговима на једној страни, и насупрот томе садашњости која те величанствене митове скрнави, круни и упропашћава, мења у туристичку свакодневицу у трци за профитом и еврима. Тако се и лепота древних прича претвара у кич, у тривијално, у невеселе слике савремености, посебно када туристички водичи, јер је прошла сезона – умукну: „А врховни Бог се у евру објави / Па се са свима нама на данашњи начин забавља / Организује ратове, земљотресе, епидемије... / О томе нови мит / Понад већ хуји и причу туробну / За нову сезону потомству спрема” („Животна мрежа”). Песник жали што је у туробној свакодневици, у трци за профитом, у радионицама за израду икона („Стихови о светим иконама”) нарушена и упрљана серијском производњом митска и религијска суштина. „Богородица с Христом у наручју / На магнетној плочи забринуто пита – Шта ће с тобом бити дете моје?” Има у

овој врсти песама, најчешће дужим, песниковог жаљења, неке врсте сете што је прошло време митова па је у прозаичној, баналној стварности и бог мора променио улогу „па превози туристе који обилазе острва”...

У другој линији певања о Егеју, у којој је песникова емоција и снажнија, преовладава доживљај лепоте природе у којој су и „Богови преображени у облаке” и у којој се веровање у дихотомију неба и земље, линијом хоризонта заправо спаја у – песму, а плавет у тајну постања. У доживљају песника Тодоровића природа је са великим „п”, као нека врста божанства које се пред човеком отвара, осмишљавајући му живот лепотом. Егејски пејзаж је довољан да песник схвати да се пред њим отвара и пејзаж вечности: „Из плаветнила одсјаји / Мита и егејска плавет/ Небеској се отвара и ти видиш / Пејзаж вечности са Олимпа”.

Све се у овој егејској плавети претвара у стихове. У томе је песник највише свој: стиховима говоре слике, гласови, емоција... Лирски субјект (у једној песми је и сам песник, својим именом) осећа да је у подножју Олимпа, седишту богова, заправо открио да је прави бог у плавој светлости, у распрскавању и шумовима таласа, у црном камену са белим круговима нађеним на песку, у „љескавој” светлости, у којој се, као на изложби слика под ведрим небом, таласи претварају у стихове: „Стих боје мора / Мисао боје неба / Светлим између”. Или опет слика савршене лепоте природе док туристи путују: „Кроз житну Тесалију / Са сликама пшеничних поља масли- њацима /

И њива на којима се памук зелени / Кроз изложбу
слика под ведрим небом / С којег нас богови
мотре / У светлост преобраћени”. У кључним
речима које се понављају и, заправо не сметајући,
оснажују укупни утисак и читаочев доживљај
(плавет, хоризонт, талас, камен, тишина, хук,
бела пена и другим) песник заправо потврђује
ненадмашну лепоту природе и њене моћи у
настајању човековог дела – уметности. „Око
људско види да се спаја / Оно што се у даљини
раздваја”.

Тодоровић мења облик песме, од дужих (у
мањем броју) до језгровитих минијатура, и дубоко
доживљено приближава читаоцу утисак и
тренутак „претварања” природне лепоте у
уметничку, заправо њихово спајање у трајност – у
трагове који остају дуго у човеку. Цитирајући
мисао Сиорана „да се поезија није родила ни у
равничарским ни у планинским градовима већ на
обали мора и да зато и не постоји весело море”,
песник „Грчке свеске” као да верује да је лепота
бескрај дариван човеку само као специфична,
„лепа” туга у трагању за смислом у сопственој
коначности...

ПЕСМЕ „ПРОЗОРЉИВЕ” ЛЕПОТЕ

**Бојан Јовановић: „Поновна рођења”,
Прометеј, Нови Сад, 2015.**

Нова књига „Поновна рођења” Бојана Јовановића потврђује песника вишеструке поетске равни, самосвојног песничког израза и „свог” песничког гласа. Песник пева „из мене се рачва” (песма „Исон”), удваја се душа и тело, и као да се у више естетичких слојева удваја и смисао и доживљај његове поезије. Од песме „Зрак”, која најављује збирку (и која може да буде и поетичка основа књиге о смислу и сумњи која прати стварање којем се даје „део по део свог тела”), до последње песме „Име душе”— као да је направљен песнички лук до (само)спознаје да поезија, којој се предајеш и телом и душом, ипак, нуди „поновна рођења” и као свака уметност „нову стварност”. „Подиге вео и у виши привид / спаја ову с оном страном света”, записује песник. А у том луку књиге изабраних и нових, скоро двеста песама у девет циклуса, Јовановић трага за смислом између сенки и светлости, неба и земље, живота и смрти, мита и садашњости, Бога и човека, стварности и привида. И шаље нам „писмо”: „Неисцрпљен до краја / бдим над трептајем / што помера звезде и удваја дно”. И

чини се да му по томе, по тој искрености која прожима до краја његово песничко биће, и треба веровати. Јер у књизи „Поновна рођења” пажљивом и „добром” читаоцу иза само наизглед непрозирности стихова песник (и антрополог) Јовановић из „приземне уплетености / у горње послове” нуди стихове богатог промишљања тајни света и живота. О чему је поезија (и у овој књизи) увек говорила на најлепши начин...

Јовановићеве песме су заправо најчешће естетизоване слике дубоких филозофских и рефлексивних значења и слојева углавном двоструке „стварности”. Највише их је у циклусима „Преостали трептаји”, „Сенке у тами”. То су слике често документарне, реалне; слике покрета, буђења па мира, светлости и сенки, устајалог живота. Слике града, уреда, мачки на крову гараже, белих голубова који се отимају о бајат хлеб, приградских паркиралишта, трговачког центра, кафића, порте цркве... У ликовном доживљају, као да су ухваћене оком камере или фото-апарата, па прерастају у „кадар” који осваја уметничком лепотом. А „иза видљивог” у другом плану, „као једна у другу прерушене визије”, настају стихови у којима постаје видљиво и песничко ја, у емоционалном или филозофском промишљању смисла света и живота и њихових могућих привида. Тада, најчешће, из такве слике, блесне антипод! (Песма „Бутик за враџбине” о потрошачком менталитету): „Пред излогом / застала је светлост: / пропуштала кроз стакло колону / упућену ка отвореној кутији. / Из њене празнине / моћна је долазила тама”.

А у једној од најлепших песама оваквог песничког израза, слика је веома упечатљива: док четири мачке незаинтересовано посматрају како се три бела голуба у дворишту градског уреда отимају о бајат хлеб, претња долази са друге стране: од климатског уређаја градског уреда „за заташкавање смрти / – оних који се покрећу / а живи нису” („Градски уред”). Смисао естетичке равни се усложњава, а реална стварност прераста у нову, промишљену, и филозофску, и песник каже: „Очигледност је привид / у коме спасоносно нестајем” („О крају света”). Или: „Не престаје умножаваће / разноликих утвара”. Или: „Привремени трагови / једино остају на свету; Нечитљивост / продужава им век” („Из срца ноћи”); па „Тежину света / смењује измаглица њеног творца” („Ништавност ствари”)...

У снажној ликовности, најчешће у два-три стиха, бројним уметнички бираним епитетима, дубока питања егзистенцијалног смисла, у некој врсти гнома, постављају се у песниковом виђењу најчешће као релација светлости и таме, светла и сенке, појаве и ишчезнућа (нестајања)... Као контрасти и контроверзе, а ипак повезане у општој слици света коју песник дубоко проживљава. Та емоција, мада је има и у другим циклусима, најјача је у деловима збирке „Састојци времена” и „Право име ствари”. „О непрестаном спору / подвојеног света / говори понор одјеком / мојих молитви и клетви. Помирљиво је средиште / без снаге да поравна рачуне / и олакша почетак недолазећег краја” („Исход”). У више песама, кроз лирску и филозофску „причу” „Нестајања” (о оцу

који, испред огледала подиже дете, самог песника, у игри „сад те има, сад те нема“), „Снимак“ (о онима који су на снимку остали без лица), или песми „Одох“ (филозофска парафраза речи „оде живот“) – а има их много више, песник Јовановић исписује стихове зачудне мудрости и лепоте. То су, заправо, „слике“ филозофских и емоционалних значења (и могућих поистовећења са песником!) о „испрекиданим постојањима“, звуку нестајања, али и „објави“ Њега (песма „Он“): „Изнад земље / објављује се њен син... Удаљавао се од тла / док се одоздо није видела / само сјајна тачка / на крају неба. / Објава почетка у који је тек требало / да поверујемо.”

Занимљиво је да је то често и „поглед“ кроз прозор, некад у екран, биоскопско платно, јер су могућност не само за ликовност, „прозорљивост“ стихова, већ и дубље промишљање (не)закономерности света. У тим песмама препознатљива су и историјска времена, некад и митска, али и не тако далека и садашња која говоре о томе да је овај свет „мрачно место“ (истоимена песма): „улицом се излива изневерено / народно поверење“, „прочитао сам / заборављени извештај / о безазленом буђењу народа“ („Живот књиге о смрти“); или о избеглицама и другим темама... Понекад и са тачним датумима 1968, 1991, 15.12.1999. Те песме историјског контекста, заправо, као специфичан искорак у најнепосреднију стварност и реалност само су „комешање времена“, „нацифрано комешање“... Јер у „Тајној архиви“ (истоимена песма) непрестано / сева /

прегажено време. / Једна у другу / прерушене / визије”.

На тој основи вишеслојног удвајања песничке стварности, па и песничке субјективности, настају и најлепши стихови у овој књизи. Они потврђују не само сву сложеност света и живота, егзистенцијалног смисла и опстанка, вере (религије) већ и човекову потребу да пита, тражи излаз, тумачи „говор прозорљивог” (истоимени циклус) и тражи уточиште. Можда и у овој слици: „Барица на плочнику / градским је / помазана уљима / Искушава / да испод њене прођем дуге” („Поврх воде”). Или: „Иза облака у којем кажу да живим / долази нека ситна киша / не стварајући кругове / на површини устајалог живота” („Уточиште”).

Без дилеме, уточиште је у оваквом свету највише у песничкој речи... У свету у којем и „превиру / губе тежишта места”. А песник објављује: „Напуњених цепова / камењем / крећем преко / длаке / пружене ми / са друге обале”. Ма колико она, песничка реч, била меланхолична, пророчки тамна... Јер у овом свету има и снова: „Јутарњи лахор / обљуби расцветалу трешњу / и остави је да сања” (без наслова). Или: „Устајем поспан / и први пружим ли корак / већ увељико сањам” („Заборав”).

У овој књизи много је песама од којих скоро свака захтева и посебну анализу: као „уточиште” и понирање у тајанствене знаке, чија лепота, ма какви они били, захваљујући песнику, мора да се дубоко доживи и осети...

ЕСТЕТИЗОВАНА ИНТИМНА ПОВЕСТ

Ото Хорват: „Сабо је стао”,
Агора, Зрењанин, Нови Сад, 2014.

Песник Ото Хорват романом „Сабо је стао” направио је значајан улет (најужи избор за Нинову награду) и у српску прозну књижевност. По принципу дела „Филозофија композиције” чувеног песника Едгара Алана Поа, који је показао да се и песме најдубље емоције, сете и туге („Гавран”) могу писати и по унапред утврђеној структури, Ото Хорват је понудио роман чврсте, осмишљене композиције као „причу” о снажној емоцији туге и очаја главног јунака Саба због смрти вољене жене. На овој основи биле су могуће бар две битне карактеристике романа којих се писац, заправо, и држао. Прва је да приповест, као могуће аутобиографска (на почетку књиге је и одредница *In memoriam*) убедљивошћу књижевног израза снажне емоције – туге, очаја, јадиковке и другог – прерасте у књижевну „причу”. Друга је у самој метафоричној структури романа (прво и последње поглавље као затворени круг) и у удвајању односа приповедача (ја – он), што је могућност да се романескно усложњава и емоција – као преиспитивање и сопствене кривице и

„издаје”, која најчешће прати драму (смрт вољене особе) људског живота. Писац се вешто „игра” позивајући у насловљеним одељцима (понекад, можда, за обичног читаоца и нејасним) главног јунака да настави приповедање, па га такође симболично зауставља на последњој, празној страни књиге, чиме и „филозофија композиције”, чини се, постаје и највише „заслужна” за дубоки естетизован доживљај интимне исповести о љубави и смрти. И, наравно, о смислу живота после, усамљености и празнини која остаје...

Роман „Сабо је стао”, у ствари, започиње од тренутка када је све завршено и када је тешка болест победила. Између је читав дотадашњи живот двоје људи који се воле, Саба и А., испричан у прелету низа детаља, запамћених сликом, речју, музиком, фотографијом, емоцијама... Заједнички живот „обојен” сценама у кући, на улици, у кафеима, библиотеци; на путовањима и животу у различитим градовима: Будимпешти, Новом Саду, Фиренци, Берлину; прошлошћу породица, одрастањем; препознавањем сродности и сличности у животу али и у осећању уметности; фотографијама као могућности сећања... Али да ли се речима, „сећањем на сећање”, може приближити свему оном што је био реални доживљај њиховог заједничког живота, затим доласка болести, пакла који је преживљавала? А затим и сопственог пакла који после њене смрти и сам проживљава... У делу аутопоетичког текста, уз сумњу да ли је могуће наћи прави израз за аутобиографске фрагменте, са приповедачком дистанцом у трећем лицу, он себе заправо

двоструко оптужује: што није могао да помогне, и што сада можда о томе не сведочи на прави начин.

Делове романа, посебно онај у којем „оплакује” А. и све оно што је повезано а изгубљено њеном смрћу, као да исписује песник, иако његов јунак Сабо верује „да се песме више не могу писати”. У једној реченици на две стране, специфичним поетским ритмом, ређају се слике као на филму, јадиковка у градацији, којом се судбина А. и њен живот повезује са другим судбинама... А писац „оплакује” и срећне тренутке и ситнице које живот значе и страшне судбине људског рода осуђеног на смрт. Оплакује и оне који после својих драгих остају у празнини и пустоши живота који наставља да тече... Као неку врсту хорске јадиковке, као симболизацију и универзализацију укупног људског удеса на овој земљи.

Роман „Сабо је стао”, као нелинеарна прича посебно у временским одредницама, необичне структуре и богатих језичких „слика”, највише осваја посебном а јасном метафоричношћу која продубљује основно трагично осећање главног јунака, бола и туге, усамљености и пустоши душе. Прво и претпоследње поглавље, као и последње, у некој врсти постмодернистичке игре, јер постоји само питање („Да ли је ово све за данас, господине Сабо?”) и белина празног листа, заправо потврђују и основну емоцију главног јунака: они су метафора пустоши његове душе... У првом је слика железничке станице, сивога и запушеног перона, без путника, часовника

разбијеног стакла и празних и неосветљених купеа. У претпоследњем поглављу главни јунак Сабо је кренуо на пут, али он заправо и не зна куда путује... Осим што осећа „чежњу за кућом. Било где да се она налазила? Али са А. која га чека у њој?”

А у оваквој завршници романа, у пустоши и празнини душе главног јунака, у тмини која преовладава, као да избија неко светло: можда је оно у неком сну којим се надвладава зло и ружноћа света... Или, у коначном, у литератури (и књизи) која нас узбуђује и у исто време умирује специфичним знаковима своје лепоте... Јер Сабо није стао...

ТРАГАЊЕ ЗА ПРИСТАНИШТЕМ

Владан Матијевић: „Пристаништа”,
Агора, Зрењанин, Нови Сад, 2014.

Књига „Пристаништа” Владана Матијевића, за коју је добио Награду „Стеван Сремац”, као да и самим насловом наговештава могућу ширину и метафоричност значења ове речи: Ко ме је, заправо, потребно пристаниште? Као сусрет, спокојство, можда блискост, лепота? Или је то потреба пишчева да у друштву поремећених вредности, у земљи чији је историјски ход исписивао углавном мрак и пометњу, а стварност постајала тегобна и мањкава – за своје јунаке пронађе „могући” одговор у разноврсности двадесет прича о човековом животу. Јер и пристаниште у значењу које помињу његови јунаци („начинити пристаниште значи обогатити лепоту залива”), када постоје тренуци у којима се испуњава смисао и лепота живота, најчешће у блискости са другим, у суровој прошлости и сличној садашњости – није могуће наћи. Или бар није могуће сасвим остварити. Зато је књига прича „Пристаништа” више књига о немоћи човека да допре до лепших обзорја у суровој збиљи земље која је пролазила кроз ратове, бомбардовања, транзицију, санкције, политичке и идеолошке сукобе...

У три дела књиге (први је „Град”, а „Пристаништа” су у два циклуса), мењајући књижевни израз и приповедачки субјект, Матијевић трага за „јунацима” који ће заправо „сами собом” најбоље говорити о овом времену. У циклусу „Град”, у причама које су у деловима, композицијом и ритмом, и поетски записи, као да и град, као какав горостас (јер он једино расте), „гута” своје људе. Ту су приче о проститутки и њеној судбини у граду, о састанку двоје љубавника у хотелу који глуме пословног човека и смерну удовицу (у ствари она је убица мужа), о опакој жени и превртљивом уметнику, о пијаним песницима за кафанским столом – у граду који расте и пулсира као град апсурда.

У циклусима „Пристаништа” су приче сложеније тематике и структуре, из различите приповедачке визуре, често између садашњости и прошлости, реалности и фантазмагорије, трагике и црног хумора, сна и сомнабулности... А његови јунаци, несрећници и губитници, уличари и сневачи, криминалци и трагични јунаци... То су приче најчешће о две стране живота: прошлости и садашњости, животу и његовом симулакруму, краткој срећи и (трајнијој) несрећи, на чијем је фону српска збиља као „сцена” али и узрок.

„Пристаништа” о два пола живота (други је, наравно, смрт) нуде и разноврсност тематике: из визуре детета испричан мотив отете младе, велике љубави и трагичног краја као последице и ратног усуда („Млада”); о заљубљеној на први поглед бугарској проститутки и крадљивици као „излету” из сурове реланости („Превара у Бургасу”); о

остављеној жени („Слободна тема”) која у фабрици лепи очи плишаним медведићима и сања да постане списатељица; о Зорици која излаз из своје усамљености види у машини за сневање („Други језик”); о изневером пријатељству („Штићеник”). У овим причама, наизглед сентименталним, Матијевић, често поетичким играма, прави неку врсту црнохуморне „дистанце”, показујући да се судбине, несреће па и животи могу, у својој трагичности, и – степеновати. У причи „Гласник”, о уметници која не стари (као јунак Оскара Вајлда) а чија је прошлост још непресуђено убиство мужа, писац се заправо игра „међусобним односом спољашњег и унутрашњег простора индивидуе”, што је и поетичка основа на којој гради и своје ликове.

У другом циклусу „Пристаништа” у два причама „Јутарња шетња” и „Покретне степенице” као да је најближи наслову збирке прича. У првој, двоје љубавника на одмору, на обали, а скоро су пред раскидом, само у једном тренутку откривају своје пристаниште: блискост, као да се у „васиони нашло решење”, као да је „још нерођено дете ту слагалицу сложило”. Или „Покретне степенице”: о сусрету професора и младића (можда сада и криминалца коме је некад предавао, а не може да се сети ко је он) када блесне један тренутак неочекиване блискости, позитивног импулса живота. И у причи „Моменти”, у „десетој неснимљеној фотографији”, на сахрани свог деде сличан тренутак: унук Владо се сећа зиме од пре двадесет година кад је деда Душан, за њега и његову драгу, упрегао санке. И док девојка

„уопште није знала да ли је то део стварности или бајке”, он је био „моћан да се са вуковима ухвати у коштац јер је осећао да је вољен као Бог.”

То су у овим временима „ретка” пристаништа. „Ретка” су и у причама Владана Матијевића које иначе нису за само једно читање. Нису ни све приче подједнако успешне. Понекад је потребно проникнути и у метафоричне знакове не само слике света око нас већ и света у његовим јунацима, унутрашње и спољашње просторе бића, како закључује један његов јунак. Заправо у сложеност и загонетност човековог света у потрази за смислом.

Али то је и проза која има своју самосвојност, свој специфични „глас” и књига која захтева вишеслојно тумачење... како нам не би, понекад, побегло... Као задовољство откривања лепоте и смисла добре литературе.

ЖИВОТ У МАГИЈИ СЕЋАЊА

**Весна Капор: „По сећању се хода као по месечини”,
Агора, Зрењанин, Нови Сад, 2014.**

Књига Весне Капор „По сећању се хода као по месечини” (награде „Милош Црњански” и „Лаза Костић”), као нови приповедачки глас, у основи је проза на трагу специфичне осећајности и лиризма Црњанског којима се сагледава и самерава свет и живот – било прошлости или садашњости, било сећањима или оним што се тренутно живи. Од наслова књиге (цитат из „Сеоба”, друга књига) до суштинских значења једанаест прича, Весна Капор је изабрала начин повезивања и мешања та два света као садашњег и минулог, општег – на историјском фону протекле две деценије, и личног, ововременог оптерећеног не само (ратном) прошлошћу него и новим вредностима, у којем је човек најчешће сам, отуђен, без правог смисла живота. А импулс за причање прича за књижевницу је час у једној час у другој стварности, чини се више у оној чије „шушкање у сећању више помера срце” чиме се поставља и основа за дубље емоције и „за склапање прича када дође време”. Чиме се, у коначном, магијом сећања, у причама, надвладава пролазност...

А она гради причу од тренутака сећања и осећања; о болници и рањеницима, од покрета и жеља, од слике коју „хвата” погледом али и фотографијама као успоменама у жељи да задржи живот, упркос смрти, тамо где је једино могуће – у књизи... („Св(ј)етлост или склапање приче од тренутака”); о свакодневици породичног живота у којој и мрави на радној површини имају своју „причу”, док главна јунакиња „растеже час одсуства из стварности” између светова – у једном је рат деведесетих и смрт брата, а у другом колотечина ове ужурбане стварности – да би могла да живи („Мрави”). И у причи „Часови опсене, триптих за нас” главна јунакиња „размиче време”, док се буди у животу свакодневно притешњена светом породичних ритуала – да би могла да пише... Растаче се до непостојања до у трену потврде да постоји кроз друге. Заправо, у причама о другима: у овој о сусрету на фестивалу са Ксавером и после, од њега добијеним пакетићем са сахер-тортом. У овим причама писац је често, као приповедач, сам у „кадру сопственог филма”, у „чудним собама ума”, сведочећи о томе како прича зна да се „отргне”, а да се у пажљиво бираним сећањима – „размреже приче, разнеже очи” („Написати причу”).

У углавном урбаним причама, њени су јунаци најчешће жене између два света: прошлог и садашњег, стварног и могућег, трајног и пролазног, материјалног и духовног, туђег (спољњег) и унутрашњег (свог). У причи „Дечје болести”, о отуђености остареле мајке и сина, у „решеткама времена” издвојена су поједина

сећања, али се „самоћа простире преко света као дубоко море”. Увек сама је и јунакиња у причи „Поподне на реци”. У причи „Кад бих могла поново”, о смрти јунакињине свекрве, опет је сећање један од „јунака”: јер у сећањима све задобија облик савршеног. Смрт брише мржњу и спаја две жене у доживљају оне која се сећа у једној богатој, пуној осећајности. Весна Капор, заправо, у својим причама као да жели да извесне тренутке у људском животу попуни смислом. Када се не разумеју речима, постоје тренуци када се може разумети и срцем, како каже један њен јунак.

У аутопоетичким деловима прича, списатељица се бави и њиховим настајањима: животом који саставља приче, али причом која даје животу нови смисао... Јер се живот једино може задржати у причи. Понекад прича ухваћена у лету – одлети... Понекад се у малим деловима претвори у песму, мини-есеј, филозофски осврт, литерарну паузу... Понекад без чврсте конструкције, из делова, слика, композиционих „игри”, премошћивања теме, „ширења” богатства речи... Али на трагу Црњанског, а „све је виђено под капом небеском”, како верује једна њена јунакиња („Као у биоскопу”), мислећи на своју животну књигу, „свако ће наћи свој трен. И причу”...

ПОЕЗИЈА КАО ОДБРАНА ОД МРАКА

**Звонимир Костић Палански: „На рубу сна”,
Медивест КТ, Ниш, 2015.**

Нова књига Звонимира Костића Паланског „На рубу сна”, насловом и истоименом песмом, наговештава суштину песникових трагања за смислом човековог живота између реалности и сна, светлости и таме, у свету у којем је светлост више у сну. Овако постављена поетичка основа књиге пружила је могућност и за дубљи филозофски, симболични, метафорични и естетички доживљај света и човека у њему, најчешће спутаног и принуђеног да се „препусти сну”. Али прави одговор није једноставан: не остаје ли човек „на рубу”, у сталној потреби и за једним и за другим светом, желећи да споји живот и сан, мрак и светлост, ружноћу и лепоту, у коначном, пронађе смисао и живота али и смрти, без које он заправо и не постоји...

Песник је свестан те биполарности света која је и нека врста човековог усуда. Градећи песничке слике најчешће на односу мрака и светлости, Палански, у ствари, и ликовно и симболично слика устројство света у којем мрак „надолази кад престане да се сања” („Мрак”). Али и сан у којем се лети („Колико пута сам летео у сну / Колико пута / С крилима или без крила / По киши сунцу мразу” – песма „Сан”) мора да има некакав смисао,

да надвлада апсурд живота: „Ја нисам летео као
Кafka / На канти за угаљ / И не бих волео”.
Симболи света су лавиринт, мрак, сенке, маске.
Лавиринт је „Овнујски рог испуњен тишином /
Или љуштура огромног пужа / Са црном рупом у
средици” – а песник се пита: „Ко ће нас избавити /
Ако једном закорачимо / У ове тајне одаје / Са
успаваним мраком”. У свету отуђености као да
нема правог човека: „Неко ти долази у сусрет / Ако
није човек / Засигурно је маска”. А у песми „Под
маском” лирски субјект је у множини, чиме и
слика постаје општа, а метафора везана за маску се
универзализује као вечито двојство и у самој
човековој природи: „И питамо се / Да ли смо то ми
/ Ако трошимо живот онога / Чију маску носимо”.

И у још неколико песама („Лопта”, „Лик”) занимљива је метафора о одразу у огледалу као наизглед једнакости лика, а у ствари симболичној супротности. У песми „Лопта”, о дечаку испред огледала и дечаку у огледалу и лопти у ваздуху између њих, метафора се јавља као вечита борба на коју ће страну лопта пасти – на страну живота или само његовог одраза; а у песми „Лик” још је песнички снажнија порука: „Ако нам у огледалу / Остане лик / Како да га дозовемо / Како да вратимо / Како да знамо / С које смо стране. И да ли сан / Или јава почиње ту”. Песник закључује: „Можда је најбоље / Угасити светло / И изаћи на прстима”, наговештавајући сву сложеност, а можда захваљујући песничкој речи, и лепоту света који нам нуди и сопствене тајне постанка и опстанка. И тиме осмишљава и човеков живот између стварности и њеног одраза, јаве и сна и, у коначном, моћи и немоћи.

У упечатљивим сликама, песник као да се пита: да ли је човек затворен или усамљен? У песми „Кућа”, четири куће једна у другој „чувају једна другу / Кад остану саме”. А о парадоксима света и живота, о рађању и умирању и о танкој линији између њих у песми „Птица”: ако се јаје прерано разбије, птица у њему „остаће у вечном мраку”. Као што и ружа у вази постаје мртва природа. У филозофски постављеној слици, Палански, као и ликовни уметник (вајар), поетску основу песме богати ликовношћу чиме оснажује укупни доживљај метафора, поређења, симбола, знакова... Снажном поетском изразу целовитости књиге доприносе маштовите и снолике графике јапанског уметника Коукиа Тсуританиа које „срастају” са стиховима у уметничкој сродности коју осећа и сам песник посвећујући поједине песме познатим сликарима, вајарима, књижевницима. Као потребу да се дође до „друге обале” у одбрани од мрака. А она је у сновима и збиљи уметничког стварања, у немиру и неспокоју, у трагању (тагоровском) за даљинама, у откривању лепоте... У малом трешњином цвету, месечини у води, великом и малом облаку, белом мосту над црном реком; у погледу „у оно што је пред нама / Да ли је то ветар / Који је застао да се одмори / Да ли месечина / Која ће се ускоро угасити / Да ли младо море / Које не мисли да се буди” („Нешто”). Али оданом уметности до краја, и за овог песника, друга обала је највише у песмама: понекад „густим и тамним”, понекад „о тихом и мирном дану”. У песмама у којима се живи и за које се живи...

СТАРО ДОБРО ЧИТАЊЕ

Милан Р. Симић: „Дневник читаоца”,
Агора, Нови Сад, Зрењанин, 2015.

Одабравши да о великим писцима пише самосвојни, специфичан и надахнут есејистички „Дневник читаоца”, као „лепо о лепом”, познати књижевни стваралац богатих интересовања Милан Р. Симић нуди овом својом новом књигом и страсну и одану „причу” о читању и читаоцима. Ова својеврсна ода добија свој пуни смисао посебно у времену када се неретко поставља и питање смисла писања (све више писаца!) и читања (мало ко чита!), иначе, у свету „пустошења” (Хамвашев термин), свету који умире? „Опседнутом” и „болесном” од књижевности са њеним ремек-делима која нас освајају лепотом чинећи и живот лепшим, овај писац сматра, и то показује сваком својом речи, да треба славити и писање и читање као начин супротстављања могућој смрти књижевности у времену „пустошења”.

Зашто писцу Симићу треба веровати када упућује позив свима који воле књигу и воле да читају да уплове у овај чудесни „Духовни свет читања”? У првом реду, зато што и сам иде трагом великих писаца који су му „присни и блиски”,

помало се претварајући у писца о чијем стваралаштву пише, у храброј и лудој жељи да га на прави начин види и осветли уз „старо добро читање” које није никад старомодно. А све то као читалац који открива и даље осмишљава, дограђује, дописује, довршава и наставља – уживајући у откривању уметничке лепоте.

Прави читаоци су за њега књижевни планинари. Радују се изазову, врху, авантури... Обасјани светлошћу лепе речи па им и мрак неће наудити... Симић исписује, цитирајући поједине писце и различите похвале читању и читаоцима. Лајош Кесеги је приметио да нам свака добра књига, попут руке која милује, продужава живот. Борхес је објаснио: „Нека се други хвале страницама које су записали: што се мене тиче, поносим се онима које сам прочитао”. Давид Албахари је нагласио: „Читање је непрекидан процес прилагођавања, својеврсно учење о себи, налажење себе чак и тамо где се нисмо надали да ћемо се пронаћи”. Џојс је признао да сања о читаоцу који ће читав живот посветити одгонетању његовог дела. А Гомбрович је био један од оних писаца који је уживао у тумачењу својих књига. Биле су то савршене журке писца са читаоцима, које су откривале највеће тајне писаца које чита, поштује, препоручује...

А какве књиге читаоци воле? Писац „Дневника читаоца” пише о књигама према којима је немогућа читалачка равнодушност; онима које нуде трајну напетост читања и то више пута; које сликају живот у његовој суштини; које успостављају трагички савез са читаоцима.

Постоје књижевници, записује Симић, који поседују чудесну моћ да – читају мисли даровитих читалаца и колега писаца. Такви књижевници свој стрпљиво грађени свет свесно остављају недокончен. А има писаца и књига које нас „читалачки потресу”, изазову уздахе, пријатну напетост читања...

А какве читаоце воли? Оне који не очекују нити траже завршене романе! Активног читаоца који игру читања наставља, употпуњује, дограђује, који додаје своје предлоге. Пробирљивог читаоца који помера границе између почетка и краја читања, интелигентног и иновативног у игри читања: оне који постају „неплаћени тумачи времена, сакупљачи туђих снова... вештији читаоци – (они други нека читају бајке) – који никад неће умрети”, јер срастају са ликовима књига, постају део њих...

Уз препоруке за читање (како, кад, где), Милан Р. Симић исписује есеје о великим писцима из његових десетак „соба”: о Борхесу, Маркесу, Сабату, Фуентесу, Гомбровичу, Сиорану, Џојсу, Хамвашу, Бекету, Шулцу, Пинтеру, Маркаију, Воласу, Коту и другима, настојећи да их осветли на самосвојни начин, пробуди читалачку жеђ, а судбину књижевности учини извеснијом док је књига у рукама правих читалаца. А „Дневник” овог читаоца (М. Р. Симића), заправо начином на који су есеји писани, као да призива, па и доле потписаног да обнови веровање у смисао, лепоту и моћ читања. Јер ако не пишемо – читајмо!

ЖИВОТ У МАГИЈИ ДЕТАЉА СВАКОДНЕВИЦЕ

Драган Великић: „Иследник”, Лагуна, Београд, 2015.

Вишеструко награђени роман „Иследник” Драгана Великића (Нинова, Кочићево перо, Виталова за 2015), у препознатљивој поетици овог писца, овога пута и највише лична, најинтимнија прича, приближава и чудесну магију приповедања: о детаљима свакодневице нанизаним на концу сећања које бира сам живот... Близак Џојсовом схватању приповедања као „златном предиву” на селекцији детаља „који се памте управо зато што су за живот значајни” као и Гомбровичевом виђењу – да се прошлост чита из трагова и фрагмената, фабулом у којој неважно постаје важно, уз стално присуство нечег неухватљивог и једнако узнемирујућег, Великић гради роман и на основу сопственог аутопоетичког става: да се „кадрови свакодневице доведу у узрочно-последични след, да се ослободи прича као што постоји скулптура у комаду необрађеног камена. Свако у себи носи невидљиву библиотеку, хор ненаписаних романа”.

На оваквој поетичкој основи, писац „Иследника” „копа”, „ислеђује” две основне тематске линије у роману, дешифрујући знакове у

њиховој појавности и правећи мозаик прича у различитим временима и простору, без хронологије, линеарности, кроз детаље који искрсавају и спајају неспојиво, често прошло и садашње, своје (породично) и туђе; а све то повезано у „бескрајној свили” свакодневице. Као „позадине” и суштине свачијег живота, као документе о остајању и трајању. А и писање је дешифровање филигранских детаља свакодневице свачијег живота: детаља који граде заправо суштину, мењајући често и смисао прошлости. Јер прошлост никада није завршена, увек се дограђује.

У главној линији романа је лична аутобиографска породична прича, као сећање после мајчине смрти о којој га је вест затекла у Будимпешти. (Умрла је у старачком дому на Карабурми у Београду, иначе оболела од Алцхајмерове болести.) То постаје и основни повод за понирање у прошлост њеног живота, своје породице (оца, сестре, бабе, деде, стрица), али и у свој живот од првих година трајања. У другој линији је прича о Лизети Бенедети и богатој баронској породици Хитерот, прича пуна тајни и ребуса, која се постепено и фрагментарно у роману разрешава.

А све те приче и ликове повезују детаљи као судбина. Са осећањем да је живот збирка артефаката, предосећања и опсесија, наизглед неважних тренутака упамћених хиром сећања, „иследник” у наратору и писцу, у првом и трећем лицу, повезује детаље у бујању живота, гледајући уназад, од првих година детињства до својих шездесетих, у трагању за језгром, суштином,

различitim могућим верзијама. Са сазнањем да сећање чини минуле светове постојећим у њиховој одсутности... Он упија интонације, гласове, гестове, осмехе, сенке, распоред ствари, погледе, мирисе, речи. Као и облик клупе, подрум, прозоре и видике кроз њих и обрнуто, млаве и тротоаре, фотографије, посебно у Лизетиној соби у најранијем свом добу... Памти селидбе, путовања, градове, хотеле. И исписује, као и овај последњи, романи о градовима и хотелима, сеобама. Као и његова мајка која је целог живота патила због украдене свеске са списком хотела из вагона у Винковцима када су се селили у Пулу. И која је иначе сматрала да је лакше замишљати него живети. А целог живота трагала за домом као дете чији је живот започео у туђем дому, у интернату.

У суматраистичкој повезаности бића, ствари, појава, Великић оживљава догађаје и тренутке као најбоље сведочанство о људима и животу, сажето у једном фрагменту као дијаманту. О баби која сваке ноћи под главу ставља мецима прободен прслук свог сина (пишчевог стрица) Радомира, команданта Сићевачког партизанског одреда, чији је крај остао нејасан: од метка непријатеља, својих, или љубоморног мужа... О деди, чувару пруге у Сићеву, који је пронашао, бачен из воза, новчаник свог сина (нараторовог оца), иначе официра Југословенске ратне морнарице, са цедуљом да је жив, на путу, са заробљеницима – за Немачку. А у галерији и других ликова (Титовог урара Малеша, Веска Крмпотића, писца Тишме и других) на путу и

сусретима, богатство свакодневице, која, заправо, чак и када је монотона, има право на свој живот...

У овој интимној повести, чији су неки детаљи садржани и у другим делима, због чега га сестра (као романескни лик) грди, Великић, као писац, заправо „води поступак и над самим собом”. Завирује у историју живота своје породице и своју, али и фрагментарно, историју друштва, па и садашњу, која је често отварала своју „црну кутију”, немилосрдно утичући на судбину човека. Али он је у овом роману писац који највише верује да се писањем може досегнути свакодневица и туђих живота (као и свог) у ипак вечитој и дивној потреби уметника који ствара и стално истражује однос живота и уметности. Уметника који призива и тражи истрајног читаоца: оног који не жури тражећи одмах заплет, који застаје код избрушених детаља у бескрају свакодневице и прича испрличаних богатим језиком, у којима човеков живот добија пуни обрис и смисао. Људски и уметнички.

ПОРОДИЧНА САГА У СОВЈЕТСКОЈ РУСИЈИ

Марина Степнова: „Лазарове жене”,
Агора, Зрењанин, Нови Сад, 2014.

Изванредан роман „Лазарове жене” Марине Степнове као породична сага у три генерације генијалног научника Лазара Линдта, истовремено је и занимљива, вишеслојна друштвена панорама о двадесетом веку савремене совјетске Русије, у којој се „преплићу” на истанчан начин судбине људи и једног времена. Иза главне теме – љубавних прича у којима живот исписују више трагичности него среће, смештена је аутентична, књижевно лепо и убедљиво обликована историја Русије, живот нешто пре 1918. све до краја деведесетих, када заправо и нестаје совјетска Русија. Тако породична сага, пуна људских, животних драма, преокрета и трагања за смислом живота и љубави, постаје и приповедање о једном времену, историји једне земље и судбинама људи у њој.

У главној линији романа је узбудљива животна прича о Лазару Линдту, генијалном научнику, физичару јеврејског порекла (о којем и сам не мисли најбоље), који пролази пут, захваљујући таленту, од сиромаштва до највишег угледа, положаја и привилегија у својој земљи.

Захваљујући неком „одозго”, једног новембарског дана 1918, закуцао је на врата кабинета професора Међународног факултета за физику Сергеја Чалданова и у необичној игри формула са њим показао своју генијалност и постао његов сарадник. А овај га је, тако сиротог и јадног, одвео у свој огромни стан. Тако је заправо „светлост” ушла у Лазаров живот, пре свега у лику Чалдановљеве жене Марусје, благородне и дивне, која није могла да има своју децу. У четрдесет деветој години, прихватила га је „вашљивог и шугавог”, као своје дете, а осамнаестогодишњи Линдт заволео је и волео њу целог живота као жену. До смрти Чалданова и Марусје, учествовао је предано и одано у њиховом животу, и скривајући љубав, остајао им је веран, у беспрекорном пријатељству.

Али ова прва љубав, са мало среће, као да је обележила читав љубавни живот генијалног научника. Марусја је била не само његова прва љубав већ и идеал и једна од три жене коју ће у животу волети. Роман „Лазарове жене” је заправо и прича о њиховим судбинама: првој, Марусји, старијој тридесет и једну годину, пријатељевој жени која никада неће бити његова; другој, својој жени Галини, четрдесет година млађој, заљубљеној у другог мушкарца, која ће свој трагични удес носити као мржњу према мужу све до његове смрти када ће тек схватити сву величину његове љубави. И која ће јој, у даљем животу, недостајати. Трећа жена у животу Лазара Линдта је Лидочка, унука, коју заправо никада неће видети. А она ће својом линијом живота, бар њеним главним

делом, подсећати на dedu: потребом да има свој дом... Као делом живота у којем је човек и највише свој.

Иза продубљених, изванредно психолошки обликованих прича, јаким емоција, у којима је љубав, као у случају Лазарове жене Галине, праћена и мржњом, Марина Степнова показује необичан дар не само за карактеризацију ликова, њихово психолошко нијансирање, већ и изразит таленат за дубоке поноре душе. У епизодама у којима су и други јунаци романа, у трагању за смислом живота и љубави, снова о породици и срећи, личне судбине су неретко везане и са историјом земље. Јер појединац ретко може да побегне од историје.

У иначе нелинеарној причи, која се постепено, у необичној композицији романа, отвара и затвара, уз интертекстуалност и цитатност великана књижевности, отвара се читав калеидоскоп једног времена и људи, чинећи овај роман достојним дела велике класичне литературе. А поигравање са управним и неуправним говором, скривен подтекст и метафоричне поруке, дивни описи и изванредне психолошке нијансе ликова у бурним временима не само друштва већ и њихових животних околности – призивају читаоце да уроне у једну несвакидашњу богату панораму литературе, богату у својој самосвојности и оригиналности. А књижевница Марина Степнова, која живи и ради у Москви, овим романом, а и неким претходним, већ је упловила у врх савремене руске прозе, не само квалитетом већ и великом читаношћу својих књига.

ПЕСНИКИЊА ЛЕПОТЕ „ПРОНАЂЕНИХ” РЕЧИ

Љиљана Бибовић: „Зауостављени тренуци”,
„Градина” 68–69, Ниш, 2015.

Захваљујући трагалачком немиру вишег кустоса „Народног музеја” у Нишу Јована Младеновића, нишки часопис „Градина” објавио је из заоставштине, у рукопису, збирку песама „Зауостављени тренуци” Љиљане Бибовић (1937–1986). Овај рукопис, поред две објављене књиге песама – „Под грчким небом” о старогрчкој митологији и „Чиста земља” о хиндуистичкој култури – употпуњује дело ове свестране стваралачке личности (песникиња, есејиста, преводилац, полиглота) које до сада није на прави начин валоризовано. У гимназијским данима у Нишу (рођена у Скопљу, студирала у Београду, радила као професор на Филолошком факултету у Новом Саду, трагично преминула у Охриду) била је у песничком кругу са Бранком Миљковићем и Горданом Тодоровић. Повезала их је и особеност песничког гласа и трагична смрт. У посвети њој, на својој књизи „Узалуд је будим”, Миљковић је записао: „Била си ми благо у данима зала”.

Ипак, највише су их повезивале речи: њихов дубоки смисао, лепота, трагање за суштином у бескрају њихове песничке моћи... Бранка је, можда, „убила прејака реч”, а Љиљана је у стваралачком немиру и неспокоју, у „зауостављеним тренуцима”, трагала за „изгубљеним речима”, за „блеском светлости” која се претвара у „блесак радости” када се она, права, пронађе.

Она је, заправо, и највише песникиња која открива лепоту „пронађених” речи. Јер иако су у основној поетској равни „Зауостављени тренуци” и збирка песничке сумње и стваралачког неспокоја, ова књига открива песника снажног израза и моћи, који свим својим дамарима препознаје и осећа лепоту речи и њихов прави смисао чак и онда када сумња: могу ли оне, на пример, да изразе и досегну сву лепоту заласка сунца? („Спектар смо искасапили речима”, песма „Залазак сунца”.) У главној линији свог песништва, песникиња трага за речима „које не звече”, за стихом у којем је „реч над речима”, стрепећи да се „не помери жижа”, да се у великом и величанственом осећању (песма „Љубав”) не појави „истрошена реч, реч која ништа не значи”: „Када бисмо само знали ту реч / Онако добро као што се маслачак жути / Када бисмо се само унели у ту реч / Онако дубоко као што дете спава / Када бисмо само хтели / Када бисмо само могли / Када бисмо само знали”.

У десет циклуса у збирци, песникиња Бибовић, различитим тематским целинама, естетички веома самосвојно и успешно „опредмеђује” свет око себе: град (углавном Нови

Сад), слике са прозора, гусеницу на асфалту, излазак и залазак сунца, панонску светлост, зимски пејзаж, ветар, говор цвећа, али и свакодневицу „из дана у дан”, у којој је и сан, и буђење и мигрена и селидба. Све нијансе „светлости и мрака”, читав живот сагледан сопственим непокојем, немиром, сетом, тугом, радостима. Али и слике са путовања (Венеција и Фиренца) које употпуњују човеков живот посебно делима великана, на пример Микеланђеловог Давида, као „каменој речи” дивних уметничких значења. Ту је и песма о Вивалдијевим „годишњим добима” и Баховим делима као двоструки доживљај у којем се уметност – музика „тумачи” сликом природе и обрнуто: „Високо горе облак / Прамен по прамен / Тањи се у плавет... Замире од среће топола... Буја светлост са неба / У врту сањају љиљани” („Музика Ј. С. Баха”).

Уметнички поступак је углавном сличан: слике се „хватају” погледом, у трену, богате визуелности и ликовности, често метафоричне, које се нижу једна на другу градећи укупну атмосферу и затварајући круг. У њему је емоција у којој нема класичног песничког субјекта, нека врста „емотивне” слике: „Насмешена брда / Ухватила се у коло” („Слике са прозора”). Или: „Мирише дивна доколица / Лењост се вуче по плочнику / И снено шкрипе дечја колица / И све је налик летњем празнику” („Михољско лето”). Она исписује оду ветру, а у једној од најлепших родољубивих песама „Моја земља”, иза богате ликовности, песнички субјект у првом лицу,

„омађијан светлошћу која се расипа”, пева: „Ту земљу бих везаних очију препознала / Можда по мирисима цвећа или запршке / Можда по звуку ветра кроз дрвеће / А можда просто: по томе како дише”.

Као што самосвојну лиричност постиже уметнички погођеним описима, у другој, паралелној равни, песникиња Бибовић као да открива и сопствену сумњу и сазнање да нема праве одговоре о смислу те лепоте, о вечитој разапетости између два света, у крајњем, између живота и смрти. Тако настају стихови о колотечини живота „између дана у дан” у којима се, у рефлексивном тону, постављају и питања без правих одговора о „неминовностима” (истоимена песма), као и спорна питања смисла живота ако је смрт коначна неминовност: „Река никад није рекла: / Куда и зашто течем... / Цвет још никад није шануо / Зар морам да увенем”. На сличном трагу, она успело пева о смрти цвећа, о хербаријуму (истоимена песма) али и о „говору цвећа” његовим „живим” бојама и мирисима, као антиподима биполарног света.

Нека тиха сета провејава овим стиховима... У њима је зачудност песника свесног лепоте света, али и његових тајни, недоступних и мрачних. Песника који је горео у жељи да открије његову суштину и смисао. Али који је веровао у библијски смисао и лепоту речи. Та суштина се открива и у циклусима, који би могли да буду и другачије повезани, можда употпуњени и неким новим песмама да није „заустављена” тренуцима. Али у којима су и песме на којима се, у

специфичном доживљају – застаје... У њима је један оригинални немир песника који је желео да одгонетне устројство света и живота. Вероватно и свог. Тражећи одговоре које нико до сада није пронашао. Али проналазећи праве речи и нудећи својим стиховима оригиналан и самосвојан песнички рукопис.

ЧАРИ НЕДУЖНОГ ДЕТИЊСТВА

Виолета Јовић: „Шта ако...”, Медивест КТ, Ниш, 2015.

Нова књига Виолете Јовић „Шта ако...” открива чари одрастања и недужног детињства на селу, у породици у којој се још негују патријархалне вредности а непатворена природа употпуњује идилични доживљај света и живота. У причи из угла девојчице Беле (тако је зове деда јер јој је коса веома светла) као наратора тај свет постаје „оплемењен” визуром детета кроз несташлуке и игре пуне маште које су основа за потпуну срећу. „Зашто се онда и одрасли не играју? Били би срећнији” – пита се девојчица, покушавајући да и одрасле увуче у свет детињства као у слободу. У чему се разоткрива и потреба ауторке да урони у сопствено сећање као траг и о самој себи.

У таквом детињству нема (или није било) компјутера и таблета, мобилних телефона – али има топлине суживота са природом у сва четири годишња доба и са животињама које се воле и постају другари у несташним играма неизмерне маште. То је детињство у којем се једу сендвичи намазани машћу и посољени црвеном алевом паприком; у којем се бели сир држи у чабрићу у подруму, покривен белом газом на којој су поређани белуци – бели каменчићи, да се не

подигне из воде; у којем зреле шљиве падају као киша док их стари тресу, а деца седе под њима. У том свету миришу крофне и шарени се бабина башта, док река жубори а славујче чаврљи у врби. А у дечјем сећању је и „санкање”, осим зими, низ брег, могуће и на картону намазаном машћу... Низ ливаду са које су ношени откоси сена...

Толстој је објашњавао да се дете са пет година не разликује много од њега; а да је између петомесечне бебе и њега незамислива разлика. Јер и машта петогодишњег детета чини свашта. Можда сваки писац има своју ливаду на којој открива недужни свет детињства. У књизи „Шта ако...” главна јунакиња, девојчица, као будући писац, тај свет открива у погледу око себе али и у књигама. Прву је добила од деде који је схватио да она више од чоколаде, коју иначе обожава њена сестра, воли књигу и пре него је (захваљујући баби) научила да чита. Она тако открива тај чаробни паралелни свет који „допуњује” овај у којем живи... Њима, понекад, замењује и своје игре: са мачком коју покушава да обоји у котлу у којем је баба бојила вуну; или да растопљеном чоколадом нацрта шару на кравином, Булкином „лицу”, као што је има и крава Цветка, како би је спасила од продаје. Јер у том свету, у природи, поред животиња, она се учи и доброту.

Али и читање је могућност да се нађу одговори на многа питања детињства. У дечјим књигама које добија налазе се и одговори на питања „шта ако...” која поставља и главна јунакиња, девојчица која спознаје да „у чаробној кутији” има места и за тај паралелни свет: свет

књиге у којем се учи, а радозналост умирује одговорима којима се спознаје живот и његов смисао. У том „лову” на знање, у сусрету са учитељем своје мајке (који подсећа на изванредног, свезнајућег дечјег „мага” и писца), Бела осећа, док успешно решава загонетку коју јој необичан посетилац поставља, да је тај „лов” на знање као лов на свице, којима је писац Виолета Јовић и у другим својим књигама посветила приче и песме. И док се њена јунакиња и у књизи „Шта ако...” игра са свицима, ловећи их и пуштајући, потрага за свицима у делу ове књижевнице израста у трагање за светлошћу – као бајком и смислом о којима маштамо од детињства до старости. А књига за децу на тај начин осваја и одрасле.

О ЧОВЕКУ И ЊЕГОВОМ УСУДУ

Владимир Кецмановић: „Осама”,
Лагуна, Београд, 2015.

Нови роман Владимира Кецмановића „Осама” у својој најдубљој суштини је прича о биполарном свету (као иначе вечитој библијској теми) у једној босанској касаби у време нешто пре и после распада Југославије проширена, додуше, и до Америке. Тако се заправо и затворио круг о Андрићевој „Проклетој авлији” у којој су не само та мала касаба и људи у њој већ и читав свет: између добра и зла, љубави и мржње, ислама и хришћанства, трагедије и комедије, најчешће сурове стварности и сна. И у коначном, између Бога и ђавола. У којем „ниједан инсан (човек) не зна истину”, и у којем „ти је шејтан (ђаво), после Бога највећи талент”.

У причи коју приповеда свом земљаку, којег је срео у Америци где се доселио, стари муслиман (који само једном у роману каже своје име – Хајим), а сви га зову „писац” јер „пуно прића”, сликовито и осећајно, босанским дијалектом у којем су изостављени вокали, приближава дубоку трагичност живота и његовог смисла отварајући, својим сећањем, и узлете и поноре човековог бића

пред усудом судбине и вечите променљиве ћуди историје на овом простору. И у којем је и „мука и белај”. А наратор, који није много учио, нити имао сопствену породицу а ни неко имање, а иначе близак пријатељ главних јунака у роману, па и сам поставши књижевни јунак, као да највише од других осећа све крајности живота у касаби и разлике у људима. И покушавајући да их разуме, топло се опредељује за ону позитивну, најљудскију, и нажалост, трагичну страну.

У првом делу романа, андрићевски интонираној причи о судбини чувене беговске породице у касаби, Кеџмановић веома успело, кроз љубавне односе, слика заправо живот, атмосферу у касаби и двоструку призму која, као кроз увеличавајуће стакло, открива вечите крајности и супротности људског духа: оног који велича човека, указујући на величанствену ширину његове душе обасјане светлошћу и оног који тоне у мрачне поноре бездушја. У галерији ликова заправо успостављен је такав однос: у њему су хероји и антихероји, великодушни и грабљивци, храбри и слабићи, добри и зли, интелигентни и глупи. Док старе угледне породице пропадају и страдају, уздижу се преваранти и лопови, озлојеђени мрзители, осветници и убице користећи историјске преломе, и светећи се онима који су увек били бољи. Тако Босна постаје и тамни вилајет, потпомогнута и новом влашћу сфороваца и цихадиста, јер победом балијске странке „власи посташе четници, шокци – усташе, а балије зелене беретке и муслиманска браћа”.

Тако и главни ликови израстају као антиподи. На једној је страни Мурат, из беговске породице, шармантан и духовит, пун људске ширине, која му омогућава да људе не мери по вери, па се жени плавооком Влахињом Милицом; на другој страни је Мунир, негативац, који се жени Емом (некадашњом Муратовом љубавницом), а обоје пуни зависти, злобе и мржње. Из тих бракова и деца другачија: један, Бајо, плавоок, паметан и склон сну и машти па ће у свету ругобе „уснути” да је јунак Осама бин Ладен коме је одређено да спаси муслимански свет. Други, Златан Мехо, упловиће у очеву замку да је у животу најважније богатство и бити у власти за шта није потребан морал. Нити сан.

У другој линији романа, о потреби за сном у проклетој авлији живота, Кеџмановић, иначе закупањен овом андрићевском темом (и у „Каиновом ожилку” заједно са Д. Стоиљковићем бави се настанком „Проклете авлије”) исписује причу у којој се његов трагични јунак Бајо поистовећује са Осамом, као Ћамил са несрећним Џем-султаном. Трагајући за мисијом коју у лудилу и безумљу око себе нити препознаје нити правилно разуме, поремећеног ума, живи у другачијем, сопственом свету, у којем терориста постаје јунак који треба да ослободи један део света. У трагичном неспоразуму и мисији коју је себи доделио, због чега нељудски страда изложен мукама и вечитој усамљености, у доживљају наратора, у туђем и страном свету, у сну у Америци, он васкрсава као анђеоло или Бог... У метафоричној, лепој слици, „под бјелим небом, из

бјеле куће, у бјелој хаљини и са бјелом брадом и косом” и мало зеленкастим очима (иако су му биле плаве), спушта се у чаршију и лебди над њом... А наратору, у поређењу са животом у Америци, па и познатом терористичком нападу, којима он посвећује један део свог приповедања, „некако топло око срца”... Јер ако у сну не видиш ниједног угурсуза већ само добре људе – онда је то ђенет (рај). Или су људи који сновијају – сами собом рај. Или је опскурна прича о Америци одговор на питање из мотоа књиге, цитата Скендера Куленовића: „Како ли даљина свему дадне лепоту!”

Отуда је роман „Осама” и роман о људској осами, усамљености у трагању за смислом. О тужној, трагичној и меланхоличној тежњи за сном... О величању живота у његовим двоструким дамарима. О трагичном и хуморном. (Дивна сцена у којој хумором Мурат надвладава Мунира – тера га да се са микрофоном попне на дрво и да пева четничке песме...) О вери и невери... О увек, у људској историји, трагичном сукобу вера... О усуду историје на овом простору у којој је прошлост (па и у овом роману) у књижевном смислу била инспиративнија, а садашњост, не само на босанским него и ширим просторима – до Америке, препознатљива, слична. (Јер преко Скајпа, широм света, владају „бјелосветски Мунири – Поганци, какав је био његов надимак”.)

Иако се понекад учини да би неке странице на којима наратор говори о свом животу у Америци могле и да изостану, роман „Осама”, због вишеслојности заправо постаје и роман о

меланхоличној, често трагичној прошлости, посебно на специфичном босанском тлу... Али и прилично баналној па и суровој садашњости изгубљених меридијана са питањем да ли, уопште, и временска даљина, некад касније, може томе дати лепоту... А Кеџмановић постаје писац који, највећма, лепоту тражи у потреби да разуме човека и његов усуд, верујући да је смисао у човекољубљу.

ОД КЛАСИКА ДО ПРОСЕКА

**Харпер Ли: „Иди постави стражара”,
Лагуна, Београд, 2015.**

Издавачка кућа Лагуна објавила је као другу књигу, роман „Иди постави стражара” америчке књижевнице Харпер Ли која је недавно преминула у деведесетој години. Њена прва књига, дебитантски роман „Убити птицу ругалицу” (објављен још 1960. године), за који је већ наредне године добила Пулицерову награду, постао је класик модерне америчке књижевности и највољенија књига многих генерација. Прича о одрастању девојчице Скаут (Џин Луиз) и о породици адвоката Финча, топла, занимљива и узбудљива, уз аутобиографске детаље, приближила је, поред чари детињства кроз игру и тајне, и атмосферу живота на америчком Југу, у градићу Мејкобу у Алабами. Кроз основну тему дискриминације, због боје коже или специфичног живота у потпуној отуђености од других људи, у роману израстају ликови хероја: оца, адвоката, који брани недужног црнца оптуженог за силовање белкиње и суседа који тридесет година није изашао из куће, али који воли децу и спасава их од напасника. То су ликови који постају борци за основне принципе света у којем би морали да владају истинољубље, правда и човечност.

Други роман „Иди постави стражара”, знатно слабијих књижевних вредности, може у временском и садржајном смислу да представља „наставак”, додатак и доградњу првог романа, нудећи неке нове контексте из другојачије визуре и временске дистанце. Истоимена јунакиња, Џин Луиз, враћа се као одрасла девојка из Њујорка у завичај, својој кући, да би открила велике промене у друштву, односима људи, али и код својих ближњих, посебно оца, адвоката. То је време законског нарастања већих грађанских слобода црнаца, на једној страни, али и негативних промена у односу према њима у страху да они могу да надвладају и угрозе положај белаца. Тако јунаци из прве књиге, првенствено отац и нова личност, Хенри Клинтон, могући будући супруг главне јунакиње, постају чланови Већа грађана Мејкома, које заправо треба да спаси Југ – да црнци, којих је много више, не завладају округом... Зато установљују нове „норме” које могу да угрозе не само права црног човека већ и сваки смисао правичности и недискриминације. Дубоко разочарана због тога, сећајући се очевих, човечних и праведних, у ствари, нормалних односа са људима другачије боје коже, које је дирљиво и поносито спознавала у детињству, Џин Луиз сматра, растужена због својих успомена, да је то „грозно и штетно”. Она „пролази” пут од беса, када се чини да је разлаз и раскид неминован – до прихватања стричевог (доктор Џек у роману) објашњења да ће у томе, о избору пута, у коначном, бити најважнији „стражар” – заправо савест сваког појединца. Те странице, као затим и

објашњења оца, адвоката Атикуса, као једна од најбитнијих линија романа, немају књижевну уверљивост и остају само бледа слика сличне теме у књизи „Убити птицу ругалицу”. У недужном свету детињства – уместо наизглед разумног оправдања у свету одраслих да треба првенствено бринути о себи (својој раси) па онда о другима – преовладала је књижевно и уметнички снажна прича о потреби за једнакошћу и правдом међу људима, у веровању детета да птица дрозд која пева људима на радост не може бити штетна и да је грехота убити је... У другој књизи, као поента је спознаја и о могућој неправди (чији је узрок и у боји коже) коју треба да спречи веровање у властиту савест као сопственог стражара. Ова иначе и библијска мисао („иди, постави стражара”) говори о човеку пред којим су увек два пута: према добру или злу, правди или неправди... у зависности од властите савести... У умешности писца да боље сагледа противуречности живота кроз једноставност и недужност детињства и његову чаробност него кроз сложеност света одраслих увек изложених биполарности – можда и лежи одговор о разлици двају романа. И њихове пријемчивости у приповести која узбуђује и оплемењује у првом роману. И мање књижевне убедљивости у другом роману о свету одраслих у којем се руже и руше илузије, а прави људи, некадашњи хероји, губе ореол херојства, правдољубивости и човекољубља. На тим „теоријским” странама „другог” романа изостале су узбудљиве, занимљиве, упечатљиве приче пуне неочекиваних обрта, дијалога, психолошких

нијанси, у којима је преплитање света деце и света одраслих нудило разноликост људских судбина и карактера – као изванредне одлике књиге „Убити птицу ругалицу”. Чак су и сећања главне јунакиње на детињство у новом роману губила чар и магију надахнутог естетичког доживљаја у првој књизи.

Остала је, такође, не само због разлика у књижевним вредностима, и двострука верзија о времену настанка двају романа. Харпер Ли је изјављивала да пише споро и много преправља, а када је објавила први роман, рекла је да пише други. Тада је изјавила да је за тему поново одабрала амерички Југ као „последње уточиште истинских ексцентрика”. Али се након такве најаве роман појавио тек после више деценија. Постоји и верзија да је други објављен роман заправо био први, понуђен издавачу, који га је вратио на „преправку”. Тако је настала врхунска књига „Убити птицу ругалицу”. Роман „Иди постави стражара” подсећа помало на она књижевна дела која настају надограђујући Сремчеву „Зону Замфирову” или чувени роман „Прохујало са вихором” – као серију „Скарлет”... И, по неписаном правилу, веома „заостају” за оригиналом...

Али за Харпер Ли и за њен опстанак у вечности времена добрих књига довољна је само „птица ругалица”. А прича о временском настајању два романа, блиска и њеном крају на овом свету, можда је и потребна да би се подгрејала чудесна магија стварања и потребе да се и писац повеже са животом – који и сам пише романе...

ЧАРОБНИ ПЛЕС ЖИВОТА

**Алис Манро: „Плес срећних сенки”,
превод са енглеског Анђелка Цвијић,
Агора, Зрењанин, Нови Сад, 2015.**

Нова објављена књига „Плес срећних сенки” канадске нобеловке Алис Манро је заправо њена прва књига која се појавила још 1968. (У издању Агоре пре ове књиге објављено је пет од иначе укупно тринаест збирки приповедака ове једне од највећих савремених књижевница.) И у овој књизи препознатљив је књижевни рукопис који је невероватно, убедљиво и фантастично, најавио не само о каквом се великом таленту ради већ и оригиналност и специфичност приповедања, његове смерове и видокруге и ретку књижевну магију која осваја читаоце.

И у петнаест прича у овој књизи је чаролија приповедања о обичном животу и обичним људима на фармама, у градовима и новим предграђима западног Онтарија. У некима од њих („Каубој браће Вокер”, „Утваре”, „Дан лептира”, „Плес срећних сенки”, „Дечаци и девојчице”...) су топла и узбудљива, делом аутобиографска, сећања, као прича о деци, али и из дечје визуре спознаја о свету одраслих у којима су отац, мајка, брат, сестра: отац који се некада бавио узгајањем

сребрних лисица, а потом продајом за браћу Вокер; мајка коју најчешће памти како јој шије хаљинице, достојанствено, горко и не мирећи се због „судбе која их је бацила на стратиште сиромашних”. Заправо слика провинције „за коју је и Бог рекао ‘лаку ноћ’”. У причама о одрастању, затим и зрелости, могућност да писац, зналачки и узбудљиво, још дубље закорачи у своју прошлост али и живот својих суседа, са најчешће два пола: деликатни тренуци у којима се разоткривају доброта и равнодушност, мирење и побуна, очекивање љубави и њено изостајање, жртвовање и казна, у коначном, живот и његов смисао. А све то и наизглед у обичној причи која не претендује да „искочи” из обичног, а онда, као наговештајем, одведе у тренутак просветљења; детаљ који да пуноћу, нову књижевну стварност којој се верује и која одушевљава својом истанчаношћу и продорношћу. („Блиставе куће”, „Време смрти”, „Дан лептира”, „Утрехтски мир”, „Плес срећних сенки”...)

Алис Манро припада оним писцима који су од прве књиге успоставили поетичке вредности свог дела, „каноне” од који се не одустаје. Један од њих је приповедање у садашњости у којој васкрсава прошлост не само као „допуна” већ и као дубоки смисао целине приче, психолошког одређења јунака и откривања, открочења, оних дубоких, жестоких тренутака у животу који најупечатљивије, чинећи дубоки преокрет, карактеришу човека и укупну атмосферу. Који су ти епифанијски тренуци?... У причи „Плес срећних сенки” остарела госпођица Марсалис, која мисли

да „је музика потребна сваком детету”, а немајући више могућности да учи обичну децу, приређује концерт са децом заосталом у развоју. Они свирају „Плес срећних сенки” док су им „лица обележена инфантилном отвореношћу и спокојем, као нешто крхо, кратко и радосно”. У причи „Утрехтски мир”, док јој из руке испада стаклена посуда, постаје јасно осећање главне јунакиње да не може да напусти кућу у којој је неговала мајку болесну од Паркинсонове болести а коју је, пред смрт, сместила у дом. А она је болесна, „без стида и разума”, у ствари, само тражила љубав... Или у причи о девојчици која је случајно полила малог брата врелом водом (да би изрибала прљав под) а он умро; па се сви чуде што то она прима наизглед мирно, јер не плаче. А која заплаче и завришти када види оштрача маказа кога је њен брат обожавао... („Време смрти”). А у „Блиставим кућама”, док комшинице (њих девет док седе у салону једне од њих), које иначе живе у лепим белим кућама, спремају петицију за изградњу пута који би порушио оронулу кућу остареле госпође Фукертон – Мери одбија да то потпише... Свесна да ће оне победити и да ту, заправо, ништа не може да се уради, „сем да останете верни побуњеном срцу”.

У „Обсерверу” анонимни критичар је записао: „Читајте само једну причу дневно, и допустите да вас оне омађијају: оне су створене да трају”. Њеним причама, и када их прочитате, треба се враћати. Са сваким новим читањем као да се отварају и нови видици једне дубоко самосвојне, оригиналне и узбудљиве литературе која

оплећењује, пријатно узнемирава, надахњује... А њени јунаци у чаробном плесу сенки као да, заправо, откривају чаробни плес живота, његовог богатства у уметности која га на најбољи начин разоткрива. И очарава магијом захваљујући оваквом писцу...

МЕДАЉОНИ ЉУБАВИ ЗА МАЈКУ

**Љубиша Митровић: „Молитва за матер”, СКЦ Ниш,
Ниш, 2016.**

После збирке песама „Брегалничке кише”, посвећене својим дедовима, слободарским ратницима о којима је кроз родољубиво осећање испевана „сага” о недужним страдалницима, песник Љубиша Митровић у новој књизи исписује „Молитву за матер”, песничке белеге љубави за мајку и о мајци. Социолог, научник и песник, са двадесетак збирки песама, Митровић и у овој последњој открива колико је, заправо, велики простор на којем, трагајући за богатством живота и човекових осећања, могу да се крећу и песнички немири. Много је песама у свету литературе посвећених мајци, а ипак мало целовитих књига о јединственом осећању према јединственом бићу са којим се самерава укупан смисао живота и односа са људима. А и није једноставно целу књигу посветити једном бићу и једном осећању, а при томе избегнути понављања, стандарде, опште слике. Песник се у овој књизи у најуспелијим стиховима „определио” за исписивање медаљона и белеге посвећених мајци, у „опроштајном венцу”, када ње више нема, трагајући за специфичностима сопственог доживљаја. Јер тај

трагични тренутак и у свету литературе (песме о мртој мајци) увек је био песнички изазов: песме су сећање, као доживљај, нераскидиве везе са мајком у којем је читав космос људског живота, и радости и туга, и срећа и несрећа, и пролазност и трајање. Свестан сродности тог осећања, уз мото књиге „Свака је мајка Богомајка” Тина Ујевића који је певао и „срце је мајке срце Богомајке”, градећи са мајком универзум, и Љубиша Митровић у овој књизи своје стихове највише посвећује својој мајци Дукатинки (какво дивно име!), али и свим другим мајкама, као универзалном симболу једне од лепота света заснованог на обостраној љубави: „Од њене љубави / Или бриге / За сваким дететом / По један цвет се расцвета”. Или: „Без њене љубави / Планета би се заледила / А људска врста окаменила / Свака је мајка Богомајка”.

Али најбоље стихове у књизи песник је заправо посветио личној породичној историји у времену пре и после мајчине смрти као „панораму” различитих сећања, емоционалних нијанси од радости до туге, заправо живот у свим његовим дамарима. О времену пре трагичног удеса, а мајчина смрт је увек то, песник пева о дивној чедности детињства у којем су заробљени снови: „Срце мојих снова / Заробљено је / У зеленој долини / Одбеглог детињства”. Тада су настајале и идиличне слике о прозирности јутра када сунчеви зраци силазе низ Суву планину и милују и топле његов дом. „Под седином година / Лутајући шумом сећања / Прелиставајући сваки лист белег”, песник разоткрива идиличну слику

села, игре лептира и вилиних коњица у дому у којем расте петоро деце „у потрази за својом звездом”. Песник носи у себи завичај као „пужева кућицу”, чује мајчин глас „Љубе, бре” и свој „Нане, бре”, док на пијаци иде за њом у страху да је међу корпама и људима не изгуби...

У сећањима после њене смрти, за коју је сазнао у туђини, у Русији, та слика страха да мајку на пијаци не изгуби, васкрсава као злослутни сан... У опроштајном песничком венцу тада настају стихови у којима се меша лелек тужбалица и цвркут пробуђених птица. И ту метафору односа смрти и живота песник исписује и провлачи у више песма: „Из тог тужног мелоса / Плете се / Опроштајни венац”. Песник изједначава умрлу птицу лабудицу са умрлом мајком, а сопствену тугу пореди са сликом из природе: „Јутро је / Плави облаци / Постају бакрени”. У лепим стиховима у којима осећање „сраста” са сликом, Митровић прави „Запис” о мајчином опраштању са животом док се под старим дудом ваља златно лишће. (Тај дуд и у другим песмама постаје метафора напуштеног дома, али и „временомер трајања”.) У овој песми „Старица мајка / Несигурним ходом / Стиже / До прозора” када, погледом кроз њега, почиње и њен опроштај са животом. У наративном исказу о опроштају и последњем поздраву упућеном небу, сунцу, дуду, мачки, кућном прагу као да је садржан цели живот који престаје... Али постоји и „Оставштина”. Она је у снажном осећању и дивном сећању али и у „посмртном поклону”: у бакином забуну, кецељи и марами којима се, облачећи их, унука

Александра радује... Тако (песма) „Запис” емоционално и филозофски спаја и заокружује живот и смрт.

У најбољим стиховима ове збирке заправо васкрсавају такви детаљи људских сећања: они и највише оживљавају лични живот у бескрајној траци различитости али и пролазности, сведочећи и о песничком умећу да њима обликује, додирујући и друге (читаоце), свој доживљај света. У специфичној наративности неких, као да нас песник Митровић уверава да се заправо живот са свим својим радостима и трагичностима – увек наставља... У безименој минијатури, у метафизичкој спознаји, песник признаје: да „Пепео није мртав / У недрима својим / Скрива тајну ватре / Моћ обнове живота”. Али невернике призива: „Ако не верујете / Позовите у помоћ / Ветар”. Док ветар разноси пепео, као да му заправо дарује и нови живот. А он је, вероватно у доброј мери, у лелујавој слици живота, насталој и у пронађеној правој песничкој речи. У стиховима и у овој књизи...

У СВЕТУ КОЈИ НЕМА „НИ ГЛАВУ НИ РЕП”

**Лидија Димковска: „Резервни живот”,
превод са македонског Миленко Пајић и Урош Пајић,
Агора, Зрењанин, Нови Сад, 2015.**

Позната савремена македонска песникиња и списатељица Лидија Димковска, добитница иначе престижних награда, за последњи роман „Резервни живот” (Друштва књижевника Македоније и Награда за књижевност Европске уније) изабрала је необичну, бизарну тему. На више од триста страна испричана је повест о несрећној судбини Сребре и Злате, сијамских близнакиња са сраслим главама. Тај усуд одредио је и њихов живот. У временском интервалу од 1984. до 2012. године траје узбудљива прича као панорама личне породичне историје али и узбурканог историјског времена на простору овог дела Балкана: о њиховом детињству (са дванаест година) на периферији Скопља у сиромашној породици, одрастању и школовању – једна је хтела да буде адвокатица, друга књижевница а постала новинарка – затим операције одвајања једне од друге у Лондону када Сребра умире, до стварања сопствене Златине породице...

У томе су, заправо, две основне, у тематском али и поетичком смислу, линије романа. У првој је биографска књижевна прича са бројним епизодама, детаљима о члановима мајчине и очеве породице, али и људима из комшилука и њиховим судбинама и деци са којом се близнакиње друже, сматрајући да имају право на нормални живот. Има на тим страницама и нежних и осећајних епизода у којима човек, упркос сопственим невољама и трагичности – израста, тачније остаје човек. Тако главне јунакиње успевају да остваре и пријатељство, љубав, чак и страст и да схвате и разумеју различите стране живота и људи. Чак и понекад, када се учини да та врста бизарности у паралелном двоструком животу, рушећи смисао интимае, може да „смета”, књижевница је, напротив, „открива” као нормалну потребу и ширину сваког људског бића и његове душе. А приповедање у првом лицу, из перспективе и доживљаја Злате, без обзира на физичку спојеност, у бити наглашава индивидуалност и разлике између сијамских близнакиња у карактеру, жељама, интересовањима. Тако заједничко животно постојање, које је и дубока веза и мука, постаје прича о трагично спојеним судбинама. Пред којима, некад, људи скрећу поглед. Па је роман „Резервни живот” на тој основи, са силном жељом близнакиња да се операцијом раздвоје, а затим трагичним крајем једне од њих, у метафоричном смислу, потврда да он, резервни, постоји само „ако има за кога да се живи”.

Друга линија романа, са временском и историјском позадином, у чијем центру је распад

државе Југославије, емиграција и миграција, све присутније појаве немогућности суживота (Албанаца, Македонаца, Срба...), али и терористички напад на Куле близнакиње у Њујорку, у ствари узбуркани свет у којем се „другост” све мање схвата и прихвата – нека је врста политичке алегорије. Она, у основној равни, „функционише” са судбином трагично спојених, а затим, исто трагично раздвојених близнакиња. Јер, као да је затрован простор људског живота и постојања... На тим странама романескног ткива помало се „губи” свежина приповедања а оно прераста у новинарско, фељтонско са препознатљивим местима страдања (Сребреница), и личностима (Тадић, рецимо). А те странице метафорично, без обзира на начин, допуњују причу о несрећним временима и људима у њима.

Али роман као да ипак нуди наду – да се живот па и „резервни”, што главна јунакиња спознаје у четрдесетим, ипак наставља. Иако је прошла кроз трагедије, после „раздвајања” и среће да се уда за друга из детињства, који их се једини, тако рођених, није гнушао (без обзира што ју је изневерио поставши у Лондону фалсификатор пасоша, због чега је и сама једно време завршила у затвору), и рођења својих нормалних близнакиња, у завршници романа Злата је срећна док гледа кроз прозор своје две кћери које се у дворишту играју. У игри предсказања, цртања квадрата и слова на бетону, као њихових тајних детињих жеља, она препознаје своју и игру сестре Сребре. Када су мислиле да, без обзира на њихову „другост” које се други грозје, постоји могућност

за неки срећнији крај... Да је живот са смислом, у укупној отуђености људи коју је осећала и у свом дому, код својих родитеља, једино могућ ако постоји у односу са другима и за друге. У поштовању другости... У могућности да имаш за кога да живиш. Чак и у свету који нема више ни главу ни реп...

О „ЛИЦУ” СТАРОСТИ

**Симон де Бовоар: „Неспоразум у Москви”,
превела са француског Гордана Бреберина,
Лагуна, Београд, 2015.**

Новела „Неспоразум у Москви” Симон де Бовоар, објављена шест година после смрти ове чувене француске књижевнице, филозофа и феминисткиње, поетички препознатљивог рукописа, заправо само сведочи о сличном тематском кругу њених књижевних, филозофских па и политичких (идеолошких) интересовања. У суштини, „Неспоразум у Москви” је само још једна варијанта тема које су књижевницу окупирале. У првом плану то су мушко-женски односи, посебно тема старости, карактеристична за више њених (па и аутобиографских) дела, до трагања за егзистенцијалистичким смислом живота. Писала је подстакнута сопственим ставовима али и ставовима свог животног сапутника Жана Пола Сартра, писца и филозофа. И сама је била професор филозофије, и наглашавала је у „успоменама” да жели да бележи и изрази „свој живот у заносима, потресима, недаћама, да сама претура по својој прошлости него да ту бригу остави другима”.

И „Неспоразум у Москви” има карактеристичну не само тему већ и начин на који се препознаје њен књижевни „вјерују”. Прича о малом неспоразуму брачног пара Никол и Андреа, професора у пензији, док бораве у Москви код Андреове ћерке из првог брака, који прераста у брачну кризу и преиспитивање заједничког живота до очекиваног на крају мирења – на стотинак страна заправо постаје прича о „грозним” променама које доноси старост. Та тема и у другим делима („Старост”, „Моћ ствари” у којима је са сетом путовала у прошлост) и у овој новели прераста у трагање за смислом живота не само оног који предстоји већ и оног који је протекао. Када се човек „више не поклапа са својим телом”, када се пита „шта је садашњост без будућности”, а старост носи са собом колотечину, набуситост, измештеност, тачније „свест о излишном присуству” – може ли се у таквој кризи идентитета надвладати сопствено егзистенцијално постојање? Да ли остају заједно само због навике животарења у којем се слике старости и садашњости не поклапају? Постављајући ова питања, у некој врсти филозофске равни, Симон де Бовоар описује и емоције (из угла оба главна јунака) као изразиту преосетљивост остарелих људи, која их тера да као деца, због ситног неспоразума, реагују бурно. У обостраном, мушко-женском преиспитивању прошлости Никол и Андреа, у којој су и други ликови (Машина породица, њихов син и његова вереница) књижевница покреће и питања еманципације жена, али у крајњем и најважнијем – смисла

живота: „Ошинула ју је стрепња: стрепња од постојања, још неподношљивија од страха од смрти”. Да би у завршници ипак преовладала свест о љубави и сродности у прошлим годинама, а „разлаз” постао само тренутак сумње, надвладан разумевањем, опроштајем и извињењем.

У другој линији приповедања јесте, карактеристично такође за ову књижевницу, уосталом као и Сартра, интересовање за однос Русије и Запада. На тим страницама новеле су импресије о њеним и Сартровим путовањима у Совјетски Савез шездесетих година прошлог века (па је и новела временски подударна) и питања колико Москва успева да пронађе чисти социјалистички модел. Симон де Бовоар, преко призора и утисака, размишљања и увида својих јунака исписује занимљиву слику Совјетског Савеза, друштвене прилике у којима влада немаштина, бирократске бесмислице и забране, али и ситуацију у култури и спољној политици и успелу еманципацију жена. Андре, иначе професор историје на Сорбони, разочаран је што Москва не успева да пронађе чист социјалистички модел, па закључује да ће „због таквих скретања са пута историја престати да буде његова историја”. (У чему се иначе види и Сартров став који је веровао у истину социјализма.) За ову другу линију приче везана је иначе и судбина ове новеле. Књижевница ју је избацила из збирке „Сломљена жена” (уврстила је другу новелу „Доба дискреције”) јер је совјетска слика одударала од суштине књиге засноване на

„женској” теми. Тако је „Неспоразум у Москви” остао за каснија времена.

Али, без обзира на политичке ставове, у књизи плене спорадични описи предела, крајева, хотела, намештаја, понашања, обичаја... Симон де Бовоар, као и Сартр, били су грађани света. Пределе, кроз које је пролазила, описивала је упечатљиво, јарким и топлим бојама. По сопственом признању, Бранко Ћопић је, сликајући башту сопственог детињства, љубичасту боју слезовог цвета позајмио од ње...

О БЕЛОМ И ЦРНОМ У ЖИВОТУ

**Тони Морисон: „Жена у белом”,
превела Дијана Радиновић,
Лагуна, Београд, 2016.**

Роман „Жена у белом” америчке нобеловке Тони Морисон, у поетичкој и тематској основи, „придружује” се оном што је карактеристика њених књижевних интересовања. Иза приче о судбини девојчице (од рођења, преко одрастања, успешног сналажења у америчком друштву до остваривања љубави и очекивања сопственог детета) са прелепом бојом коже попут најскупоценијег дрвета, абоноса – у основи је тема дискриминације. Боја њене коже „постаје крст који ће вечно носити”. То мисли њена мајка Лула Ме у моменту када ју је родила и напустила. Та тема у роману није једнолинијска већ, у садржајном и симболичном значењу, вишеслојна, а композиционо и нарацијски обогаћена кроз више приповедача, односно више личности. Отуда се и роман, због делом и симболичних и метафоричних значења, не може једнолинијски „читати”.

У роману је слика савременог америчког друштва, тачније једног његовог дела, у чијем је центру негативан однос према деци, примери

изопачености и иживљавања, несреће и злостављања деце у детињству која касније обележавају читав њихов живот. Главна јунакиња Лула Ен, касније Невеста (ово ново име је у складу са њеним положајем регионалног менаџера козметичког предузећа и начином одевања – увек у белом које јој изванредно пристаје), напротив, пронашла је свој пут у животу који јој је, својом дискриминацијом, претио. У овом рукавцу приче, Тони Морисон главној јунакињи „додељује”, по наговору мајке вечито уплашене дискриминацијом и злом, улогу тужиоца због које жена неправедно оптужена за злостављање деце завршава у дугогодишњем затвору. А то Невеста, као одрасла, признаје, осећајући кривицу и грижу савести, свом вољеном момку и будућем оцу свог детета. Та епизода у роману као да релативизује укупну слику и у основи брише строгу границу и јасну крајњу поделу: на бело и црно, добро и зло, лепо и ружно, срећно и несрећно – показујући колико је танка граница између ових крајности када човек треба да закључи, да се определи о греху и крхкости људскости.

Из такве трагичности биполарног света као да извире и она суптилна линија романа, симболична и метафорична, у којој је и прича о љубави и доброту, као крајњем смислу. У некој врсти катарзе, док после разних епизода, успева да нађе свог момка Букера који ју је напустио, Невеста открива и његову бол за братом који је завршио, као и многа деца, у канцама зла – људи „наказа”. Али и упознаје породицу двоје интелектуалаца Стива и Евелин, која, иако живи

на селу, у сиромаштву, ван устаљених норми цивилизације, негује и одгаја малу, напуштену девојчицу, пронађену на киши, по којој је добила и име. И због које и главна јунакиња осећа како и телом и душом, док други то не виде, и сама постаје девојчица... Враћајући се у могући свет невиности и доброте.

У овако „измешаним” причама као да постоји тежња Тони Морисон да, уоквирујући и зла савременог света, напореда, помало и бајковито, понуди и ону другу страну. Ону у којој побеђује правда и поштење, у којој постоји праштање па и нада – двоје младих, главних јунака, на крају очекује дете... Као да заправо тежи да да предност могућности „бајке” у којој срећа и доброта имају примат над црним странама реалног живота, желећи да га не „оптужи” једносмерно. Остављајући могућност да и он може да комуницира другачије... Ако му пронађете прави нерв...

Та релација од стварности до бајке, и обрнуто, од очаја до наде, и обрнуто, од мржње до љубави, и обрнуто, као да овим другим даје примат. У причи у којој велика књижевница и „жену у белом” смешта у сложено ткање супротних боја живота...

МОЗАИК НА ЗИДУ СЕЋАЊА

**Иван Ивањи: „Мој лепи живот у паклу”,
Лагуна, Београд, 2016.**

Књига „Мој лепи живот у паклу” Ивана Ивањија, писца, преводиоца, дипломате, искрена је, лична и интимна повест о сопственом животу, настала на мозаику сећања, упркос сумњама, како и сам признаје, у све и свашта, чак и неверовању у снагу сећања. Парадоксалног наслова, чија се суштина разоткрива трагом скоро четири стотине страница, настао на основама претходног објављеног на немачком језику, али написан наново (нешто дописано, нешто обрисано), овај роман открива занимљив и богат живот аутора као исповест „самом себи”. На тој основи је и једна од главних карактеристика ове књиге: у „каменчићима сећања” писац успоставља увек занимљиву релацију између стварног и измишљеног, документарног (доживљеног) и романескног, правећи рукавце приповедања и размишљајући о могућем другачијем развоју догађаја, што не умањује језгровиту суштину истинитог у нечијем животу. А „играјући се”, он пита: „Кад би се романописац усудио да измисли све што се стварно догодило?”

У центру романа је мозаична нехронолошка прича приповедача Ивана Ивањија: из перспективе скоро деведесетогодишњака разоткрива се његова животна прича у јеврејској лекарској породици у Бечкерек (Зрењанину) која пролази пут од идиле до трагичног краја у Другом светском рату: родитељи страдају, а петнаестогодишњи дечак доживљава стравични удес боравка у концентрационим логорима Бухенвалду и Аушвицу. Тај доживљај о породичном страдању и сопственом искуству, као трајна и дубока прошлост, у сећању приповедача који у садашњости има свој другојачији живот (породицу, вољену жену, децу и унуке који представљају „лепи” живот, успешну каријеру преводиоца, дипломате, писца), чему се најчешће враћа и обиласком некадашњих логора – постаје најприсутнија романескна одредница. У њој је прича, као нека врста лајтмотива, заправо питање, да ли га је рођени стриц, код којег га је породица послала у Нови Сад да би га спасила од фашистичког прогона Јевреја – заправо изручио Немцима, предао, а стрина га у марвени воз за логор испратила са теглом слатка? Ова „епизода” је заправо нудила и највише могућности за романескну обраду као трагична слика породичне „издаје” да би се спасила сопствена кожа, али је, у богатству сећања на протекли живот писца, остала само као једна од бројних о трагичном удесу човековом због којег зло, у Времену зла, надвладава добро. А писац закључује да су га Аушвиц и Бухенвалд излечили од вере у јеврејско-хришћанско-муслиманског бога...

У богатом мозаику сећања писца је историјско време на овом простору, заправо трагични догађаји и политичка превирања. Напоредо са сопственим одрастањем, школовањем, каријером, он постаје и блиски сведок (као Титов преводилац на немачки језик) једног историјског времена и људи у њему. Отуда је ово роман са двоструком основом: једна је лична, породична, друга је историјска. У разноврсној слици у сећању васкрсавају многе познате личности из политике (Тито, Милошевић, Туђман, Александар Вучић и други, као и немачки политичари) у различитим контекстима, понекад и анегдотским, али и из културе, највише писци. Ивањи „убацује” и понеку „независну” причу (некад и раније објављену), често се у приповедању везује и за своје претходне романе, прави игру између истине и романескне „измишљотине” (васкрснуће својих родитеља), желећи да животу и његовим истинама придода неку другачију димензију. Понекад се и благо иронично пита да ли својим писањем оживљава бројне јунаке (рецимо своје родитеље) или их накнадно убија. А свестан богатства живота, па и сопственог, „играјући се”, моли да му се подари још један живот како би написао роман о још понеком ко то заслужује...

У широком географском распону (Зрењанин, Београд, Берлин, Беч...) градова у којима је текао његов живот, највише везан за своју жену, балерину, Драгану – због тог богатства он и закључује да живот може да и у паклу буде леп. У симболичном виђењу возова, од марвених који су га водили у логоре, до оних луксузних у каснијим

временима – као да траје животни пут човека и писца у чијој глави је живело и живи више од стотине ликова којима је даривао, свим срцем желећи то, и овај живот у наставку – живот у двадесетак књига узимајући их из историје цивилизације или из сопственог окружења. Као тумач или сведок различитих времена у којима је човек покушавао да опстане.

ТАНГО ЉУБАВИ И СМРТИ

Ивана Димић: „Арзамас”, Лагуна, Београд, 2016.

Нова књига Иване Димић „Арзамас” о основној теми људског постојања, односу среће и смрти, „арзамаском удесу” (о чему пише и Виктор Шкловски, што је и мото књиге) или тачније, како и сама књижевница одређује – „љубави наспрам смрти”, приближава, самосвојно и истанчано, преко односа ћерке и болесне мајке, заправо вечиту запитаност о биполарности света и човековог удеса због тога. И тематски и композиционо Ивана Димић „тумачи” чудесност тог света „растрзаног” човека. Иза односа болесне мајке, код које је деменција на помолу, и ћерке, посвећене и литератури и позоришту, који делује толико искрено, па се учини и аутобиографски, постоји заправо читав разнолики „двојни” свет.

То је уједно и свет и двоструког начина приповедања у књизи: кроз дијалоге (драму) и кратку прозу (мини-приче, записи, есеји, белешке) који се заправо настављају и наслањају једни на друге у неопходном и непрекидном ритму живота, његове реалности и његове артистичко-уметничке „надградње”. И у тематском смислу они су двоструки слојеви: као стварност бриге за мајку, у којој је баналност и прозаичност свакодневног живота – и духовност, потреба писца за другом

новом стварношћу, грађеном у литератури, пронађеном у стваралаштву. У најважнијој основи књиге „Арзамас” је заправо игра живота и „претеће” смрти, односно љубави и смрти у којој ова прва остаје и опстаје чак и онда када је „човек оборен у тишину и празнину”, када је у сопственом бездану. У тангу љубави и смрти који испишује, књижевница дубоко верује и искрено упућује да од љубави никад не треба одустати „макар и као сведок сопственог пада”. У двострукости наизменичног приповедања, она се креће из садашњости у прошлост (детењство), из збиље у сан, из физичког (телесног) у ментални простор, из апсурдности дневног живота у трајност и духовност, дивне „духовне дарове”. То је, можда, једна од моћи дариваних човеку. То су „одсјаји” могућег лепшег света... Као у запису „Одсјаји” о духовним даровима баштована који „је умео да пева са брезама и кроти северне ветрове” – чије су „љубави сачуване у космичким нотама и данас их називају украсом свемира”.

Књижевница вешто ниже, од искрености до артизма, те две стварности а обе звуче и делују заводљиво. У првој је колотечина живота мајке и ћерке, у „драми” свакодневице: од бриге о мајчином здрављу, свађама због ситница, сећању на умрлог оца, ћеркиних проблема (отказу на послу, на пример)... Читав спектар живота састављеног од баналности и обичности, али које, можда, и чине његов смисао... Док у њима има и комичности и трагичности...

У другој линији приповедања је потреба ћерке да побегне из те и такве реалности у другу,

литерарну, да писањем освоји неке друге менталне просторе, да сачува присуство духа... Као, на пример, њен „јунак” Чехов у мини-причи „Мишоловка” који сопствени стваралачки смирај покушава да нађе ван живота (што би се за његово дело сматрало необичним!). Пошто је из мишоловке пустио миша чије га је тапкање одвојило од писања, он покушава, док седи на клупи у башти, „да у дубини своје душе открије бескрајну звонкост звука, ону која није чујна ушима, већ надолази из менталног простора детињства и задржава се кратко у успаваном чулном мишљењу као радостан одјек”.

У овим кратким прозама, „јунаци” су, између осталих, и Платон, Гоја, Хајдегер, највише Емили Дикинсон. То је напросто дијалог писца са другима и потреба да споји две своје љубави: ону, у реалности, према мајци и ону другу, у којој, попут Хајдегера, тежи да „уточиште пронађе у језику” или у схватању Гојине стваралачке несанице, да и себе види у настојањима Емили Дикинсон „да устане кад узмогне”... Док животни пут човека троши, мучи и учи, а истина и љубав ничу као крајпуташи. И упркос свему живот траје...

Књига „Арзамас” је за оне читаоце који у литератури трагају за лепотом живота упркос смрти, оном магичном у „одсјајима” његовим када нас, у тангу љубави и смрти, у жртвовању за љубав, ОН, живот, ипак води ка смирењу и спокоју. У сазнању да нам, ето, ту магичност дарује и добра литература.

ДОКУМЕНТАРНЕ ИСПОВЕСТИ КАО ГЛАС ЖИВОТА

**Светлана Алексијевич: „Рат нема женско лице”,
превела са руског Неда Николић Бобић,
Чаробна књига, Београд, 2015.**

Совјетска и белоруска књижевница, нобеловка Светлана Алексијевич и у роману „Рат нема женско лице” наставља своју препознатљиву поетику документарне прозе, као оригиналног, аутентичног „гласа” својих саговорника, који постаје и глас самог живота. Као роман о совјетским женама, борцима у Другом светском рату, различитих војних профила, ова проза је заправо панорама исповести стотине жена бораца и сведочанство о њиховом „запису душе”. Како и сама у свом дневнику објашњава, као „дете победника” (само се, поред бројне фамилије, из најстрашнијег рата двадесетог века жив вратио њен отац), осетила је да је смрт „постала главна тајна живота”. Зажелела је да напише повест о „женском рату” и пренесе њихово схватање које има своје мирисе, своја освешћења, и своје просторе осећања. Њено је било да само слуша, снима, записује и пажљиво бележи.

У оригиналним исповестима стотине жена, бележених у неколико година, књижевница

открива свет рата са многобројних страна, као искуство живота и смрти, људског и нељудског, разума и осећања, љубави и мржње... Те „гласове” са безброј путовања и на бројним путевима, као стотине записа са сусрета, на хиљаде метара трака на касетама, са именима и презименима, као сведочанство најчешће у монолозима, она бележи као сећање које није ни (права) историја, ни (права) књижевност. У овом роману о женама у рату је заправо, у највећма, историја осећања и историја душе, у чијим одразима прошлости је скривена првобитна радост живота и обнажена трагедија живота. Његов хаос и страст. И чуђење света. У којем су и „гласови” жена које су плакале када је страдало ждребе, а затим су, као снајперисти – убијале. Које су неговале и спасавале рањенике, учествовале у бројним операцијама и на земљи, у води и у ваздуху, и понекад се саосећале и са, можда недужним, младим непријатељима. А понекад их силно мрзеле...

Тражећи малог великог човека, који је често поражен, згажен прошао кроз зло прошлог века, Светлана Алексијевич покушава да открије бројне судбине младих жена које су често из породичних разлога или сопствене жеље радо одлазиле у војнике. Неке се нису ни вратиле, друге су се вратиле као хероји. У полифоним звуковима различитих гласова жена које су „стварале” историју, а живе од данас до сутра, књижевница тежи да у аутентичним исповестима о прошлом, ратном, открије и другу страну: човек у рату и човек после рата. Некад млад и сада стар. Прошлост је нестала, а он је остао усред

свакодневног живота. Као два гласа... У тим поглављима, аутор „убаци” и нека своја размишљања, која читаоца, као поетичка сугестија, могу да усмере и објасне и њен став. Као сведока пред зачудностима света. У „прелиставању” туђих живота у стварности и времену настајања књиге, али и у „албумима” прошлости, њој се допада то поштовање сопственог живота. Оног у прошлости, као доживљена историја која не треба да буде кратког памћења... А понекад, када као писац „подлегне” „уловљеној лепоти људског страдања”, она као да се уплаши саме себе. Иако је такви тренуци можда и највише воде оној уметничкој спознаји људског удеса. Роман „Рат нема женско лице” је зато и највише повест о човеку (жени) у рату и човеку (жени) после рата. О сусрету са смрћу и касније покушајима да се уплови у живот. И да се, упркос свему, разуме и воли човек.

И у сопственим „исповестима”, пасажима својих објашњења, књижевница признаје, док трага за судбинама жена на различитим адресама, да је некада волела да гледа небо или море, а сада је привлачи зрно песка под микроскопом, свет једне капљице, тај невероватни свет који метафорично говори о бескрајности као и онај велики. Као мали човек у којем је толико много. У којем се садржи све – али се може и изгубити. Такви тренуци књижевницу, можда и највише, воде оној уметничкој спознаји људског удеса.

У документовању живота (код нас је управо објављен њен роман о чернобиљској катастрофи), Светлана Алексијевич показује да живот пише

романе. За оне читаоце који сматрају да је и животу потребна уметност као посебна естетичка надградња рођена стваралачком маштом оног ко покушава да му, животу, подари и нову стварност, ова књижевница има свој „одговор”. Он је у уверењу да је најдубљи и најбољи смисао литературе у њеном слагању са оригиналним гласовима властите историје коју прича сам човек. Појединац који говори о личној историји у раљама опште историје људске цивилизације и њеног пада.

ИЗМЕЉУ СТВАРНОСТИ И ФАТАМОРГАНЕ

Слободан Зубановић: „Старац и песме”,
Народна библиотека „Стефан Првовенчани” Краљево,
Краљево, 2015.

Награђивани песник Слободан Зубановић и новом књигом „Старац и песме” (Награда „Бранко Миљковић”) открива поезију вишеслојних значења, особеног сензибилитета и самосвојне лиричности у потрази за смислом живота, за универзалном димензијом људске судбине и, у коначном, најбољем и најважнијем, за разлогом настајања песме. И мото књиге из песме Химинеса о „чистом срцу” – „Срцу је свеједно, / пева ли или мре”, иако се може учинити да у томе има резигнације, ипак, као да поставља координате једино могућег света. Том свету, тешком и непрозирном, у којем „никуда се не може побећи” а „између две обале један глас: / Упорно доказују даљину”, Зубановић „супротставља” веровање да се људска драма може надвладати стваралачким напором – песмом. То је, за њега, „раскошан дан”. У истоименој песми пева: „То је раскошан дан. Нема / Узалуд потрошених речи. / И ничега нема што би могло / Јасноћу јутра да спречи”. А и насловом књиге и главном линијом певања, као да потврђује, кроз личну визуру

човека у годинама, да живот и свет, упркос смрти и пролазности, скепси и резигнацији, упркос том двојству и несагласностима, добијају смисао даровима и чистим облицима лепоте у неумитној вези: „Одсвуд, и даље, гласови брује, / Душу изнова свака ствар иште, / Понеки сан што прође, стран за вас, / Сутра стиже као дар; шта више?” („Скраћена балада”).

Његове песме зато праве круг „између стварности и фатаморгане” спајајући их као неку врсту егзистенцијалног смисла, јер човек не може без обе. Иза слике градског амбијента и осећања пустоши, отуђености, и стварности у којој „сви хоће да живе живот других”, у кругу двојке, на булеварима, на пијацама и у аутобусима, између просјака, бескућника, домаћица, у том „дивном ужасу”, песник открива и друге слике као „саучеснике”, као дарове лепота тог истог света. Који свету „осуђеном да мре” дарују оно што не пролази: „А оно што у ствари желе више, / Јер чини се то не пролази, гле, / Уметност је коју уместо њих пише / Лишће: том се диве. И то је све”. („Листајући ветар”). Или: „У зору када улице перу до сјаја, / Котрљају се бисери по тротоару, / Ничег лепшег од млаза што спаја / Бивши сан, реч и свитање, у пару” („Наилази време опроштаја”).

Да ли је то довољно да се проникне и схвати смисао живота и света, осветле његове тајне, идентификује људска драма песничким виђењем света око себе? У седам циклуса који својим насловима као да извлаче есенцију стихова о човеку у граду, између трамваја и руље на

асфалту, „уличној ери” („Небеска пржионица”) које бележи „часак фотографски”, песник Зубановић, приближава заправо две основне релације, само наизглед супротстављене. То је пролазно и трајно, ружно и лепо (са специфичном бодлеровском лепотом), доживљено и сневано, светло и црно, у коначном, однос живота и смрти, које заправо спаја као колаж емоционалног и визуелног доживљаја. Понекад песнички желећи да човеку одшкрине врата метафизичке спознаје те непознанице: „И сам почне разговор с бескрајом, / У себи вагајући пакао са рајем. / А гробље ћути весело пригрливши сан. / Не мари што на колена пада дан”.

Главна основа тематског и емоционалног набоја, са највећим бројем песама, у књизи је заправо однос старости и писања (песама) као трагање за смислом, датом мудрошћу година, упркос што „Распрскава се живот више / Од метафора којима сте веровали: / Старе изреке иду на сметилиште” („Скраћена балада”). Али пева песник, „Песма је, некако, живот за себе”. Лирски субјект у овој књизи свестан је да „свет пролази као реч и успомене”. Па, ипак, признаје: „уместо молитве напишем песму”. А у насловима песама су и речи које заправо сведоче о запитаности, рефлексивности и „чуђењу” песника: питања, помисао, учење, дилеме, тужалка, предлог, поруке, поглед, трактат... У стиховима о свакодневици града и живота у њему, у којој је и садашњост и прошлост али и породични живот, пробраним језиком, понекад са неком речи „репортерског” одјека (има и збирку „Репортер”), Зубановић

приближава читаоцу поезију, као могућност и идентификације, у којој је сродно осећање скепсе, сумње, ироније, и „необичне” наде у односу према животу: „Зато што вреди мало живота / Отимати од највреднијег ништа”. А у једној од најлепших песама – „Зимске дилеме”, у сусрету на јутарњем мразу, на крову, црног мачка и „птице чије крило виси а не крвави”, о „вечитој” теми људског избора, песник пева: „Стајаше укочени: на дуг трен. / Као да су им животи прошли. / Да ли да прхне и тако се преда? / Да ли да заборави незаслужен плен?” А лирски јунак, старац и песник, у збирци, који стари као дрвеће, и овом луцидном сликом само потврђује универзалну димензију људске судбине и њених вечито (за сада) отворених питања. У којима је „поезија нигде и свуда”...

ЖИВОТ У ВИШЕ СТВАРНОСТИ

Гиљермо Мартинес: „Одвратна срећа”,
превод са шпанског Бранко Анђић,
Агора, Зрењанин, Нови Сад, 2016.

Књига изабраних прича „Одвратна срећа” Гиљерма Мартинеса приближава на изванредан начин приповедачко умеће једног од најбољих и најчитанијих аргентинских прозаиста. У петнаест прича у књизи (од којих су неке и из књига „Велики пакао” и „Одвратна срећа”, а које су добиле значајне књижевне награде) Мартинес слика необичан али магичан свет вишеструког дна у којем „тема” из наизглед обичне, чак и тривијалне реалности прелази у неку другу, паралелну стварност, често мрачну, апсурдну, језиву... На први поглед, споро и мирно развијање радње, математичком и можда логичном прецизношћу (Мартинес је иначе универзитетски професор математике) уводи читаоца у необичну и неизвесну атмосферу, понекад само са (могућом) сугестијом на крају или отворене завршнице, заправо, у магичну иако често искривљену, невероватну, мрачну, паранормалну стварност. Причу развија и води неком предзнаку, слутњи, теорији (бројева), опсесији, новој стварности, или више њих, али узбудљивој и узнемирујућој. Читалац, вероватно, мора да застане заокупљен

привлачношћу тог тајанственог наслућивања, узбуђен због неке специфичне лепоте приповедања која га увлачи у магију литературе и оригиналност Мартинесовог света.

Разноврсне теме његових приповедака, заправо као да воде једном истом приповедачком циљу: да увек у реалности постоји оно „иза”, као откриће или чешће као нека врста апсурда, ужаса, језе у којој егзистенцијална драма човека постаје видљива у необичној, можда „уморној” цивилизацији (прича „Уморне очи”). Која ће се поново родити или, вероватније, само умрети. И у којој појединац тражи „дозволу” за сопствени коначан крај... У причи „Велики пакао”, потрага за несталим берберином и лепом Францускињом открива велику гробницу убијених људи од стране војне диктатуре о чему не сме да се говори. Зато је то „велики пакао” савремене цивилизације. А у „Одвратној срећи”, причи о једној породици, наговештај је „нове врсте” „одвратно срећних људи”, који попут Доријана Греја не старе, затворени у сопствено окриље, у вечитим селидбама и игрању тениса.

У више прича драме живота у реалности васкрсава нова стварност, често необјашњива, оптерећујућа, језовита. Прича „Мртва мачка” о беби тек рођеној чији непрестани плач подсећа на цвиљење мачета, заправо је прича о проклетству које незаслужено носи бебин отац. Слична мистична атмосфера у којој се спаја прошлост берберина и садашњост професора који је свратио код њега да се обрије у једном наизглед мртвом граду је у причи „Непобедива стидљивост

професора Пипкина”. Мартинесови јунаци у неколико прича су професори (као и он). Прича „То питање отвора”, у којој гледање кроз прозор у сексуални живот једне проститутке, док сам пише тезу из теорије бројева, главном јунаку открива, када покуша да и сам са њом оствари везу, да „стварност увек преокрене ствари”, да је често непредвидива а нужна појава после неког предзнака који је то најавио. Његови јунаци „иза” науке (математике, логике) само наслућују неку стварност коју није увек могуће егзактно објаснити, али она постоји, понекад као претећа са „чудним осећањем да неко вреба из таме”. И да је питање да ли ће можда „већ следеће деценије, физика успети да изведе јединствену теорију универзалних закона, с математичким објашњењем нултог часа постања” („Божји сливник”). А прича „Здравица са Витолдом”, о једном породичном новогодишњем слављу, прераста у апсурдну слику у којој чланови породице плазе језик, као удружени неми хор који оркестрира језиком, како би малом Лукасу показали, јер то он не може због ресице на језику, да ипак треба да исплази језик!

Слично мајсторство „игре”, понекад и алегоријски, Мартинес показује и у другим причама. У њиховој вишеслојности, узнемирујућој али истовремено и магичној, као да је и пишчева потрага да уметношћу надвлада, као можда бар делом науком (математиком и физиком, на пример) необјашњивост и тајанственост света у његовој укупности и сложености. Откривајући човеку и читаоцу на дар и специфичну уметничку лепоту тог и таквог света.

КЊИГА ОДАНОСТИ И ЉУБАВИ

**„Наиса љубави моја”, цветник песама (о) Нишу,
избор Недељко Богдановић и Милорад Стојковић,
Хемимонтана – СВЕН Ниш, Ниш, 2016.**

Већ самим насловом и цитатом из посланице апостола Павла на почетку... ако „љубави немам ништа сам”, књига „Наиса љубави моја”, као избор песама приређивача Недељка Богдановића и Милорада Стојковића о Нишу, без претензија да пружи и антологијско вредновање, у основи је књига оданости и љубави према граду Нишу и његовом трајању старијем од два миленијума. Назвавши га „цветником од неколико венаца”, угледни састављачи овог одабира заправо као да желе да открију и приближе на једном месту колико је у дугом трајању историје града и његовом опстајању, у знаменитостима, лепоти, духу – остајало и у писаној речи између корица књига. Тридесет песника са једном или више песама (највише Димитрија Миленковића и Бранка Миљковића) и пет прозаиста чијим се записима дели шест поглавља, венаца – исписују своје „виђење” града, његове митологије, историје и савремености као памћење, сећање, надахнуће, снове и збиљу, поразе и победе, у крајњем, живот

и смрт... Као трајање кроз векове у којем песници откривају непролазну лепоту...

Та разноликост песничких рукописа је једно од битних својстава књиге која сведочи не само о њиховим различитим вредностима већ више о богатству града које је на ветрометини историје највише сачувао, уз неизбежне гласовне промене – у сопственом имену од три слова. Много мање у траговима, споменицима, како је у запису приметио Александар Лома. За књижевнике је, понекад, довољан и топоним, реч од три слова, „трајнија од камена”, и неколико сачуваних споменика да у песмама и записима трагају за смислом историје и живота, лепоте страдања за идеале, омамљени митом, омеђени историјом, задивљени природом... Као погледом са десетог спрата Хотела „Амбасадор” (Срба Митровић), духом старог Ниша који је освојио и Ибиш-агу и његове претке (Стеван Сремац) или „белим водама и времешним крајолицима Медијане” (Саша Хаџи Танчић); па славолуком од лобања који га је заклањао од сунца (Ламартин); или лепотом града, моста, Нишаве и жена (Бенедето Роберти); и неспокојем Хуршид-паше пред битку на Чегру (Тихомир Рашић)... Па и мераком карактеристичним за овај град...

И песници, у шест песничких венаца, певају о граду, реци Нишави, Наису, Чегру, Ћеле-кули, Винику, Сићеву и Нишлијама винцијама, спајајући митологију и историју са трајањем и опстајањем града, лепотом крајолика и реке – и људима у њему. Као надахнуће, сећање, откривање лепоте која повезује и осмишљава далеку

прошлост и садашњост у некој врсти непролазности лепоте. Тако Бранко Миљковић исписује „Хронику” града као хронику смрти, страдања и настајања Ћеле-куле, обрнуту од „хронике” настајања света и живота... Да би „Осмог дана, у понедељак”, у снажном песничком надахнућу, песнички спознао да „први пут запева птица од пепела и зид проговори”. Као историју која је прешла у мит. А Димитрије Миленковић у песми „Жене на камену Медијане” пита: „Из ког су века пробуђене? Скрајните. / (У камену их дуго дубио клесар) / У ноћима Мезије љубили гладијатор и цар. / Само очи казују, а усне вечно ћуте”. И сведочи о непролазности лепоте уметности. О Леденој стени и Ћеле-кули пева Снежана Милић, као о траговима одрастања и вери у чудо које ће променити свет. И закључује: „Омеђени смо краткодневицом / и равнодневицом / својом човечношћу, речима, костурима / од покожице, / светлошћу, именима, природом која јесмо, / чудесима.” О Нишави певају надахнуто Љуба Станојевић: „Кад ту не би текла, ја бих те, можда, / измислио”, Миодраг Стојковић: „Ми смо обале ове тихе реке”, Виолета Јовић: „Псовке, клетве и лелеке потискује на дно реке, / онда сања до свитања, мераклијска шапутања”, Гордана Тодоровић: „Виђа ме мајка у дивном жбуњу снова, / челом уз сунце приљубљену, а бледу, / и другарице моје зове, да ме одведу / обали Нишаве по дах јабланова”.

Пет песама од шест у циклусу „Венац за Наису” песнички снажно исписује Димитрије Миленковић као чудесном трајању Наисе: „Наиса

расте и сваки темељ у нови / свет преноси клицу оних који су били, / волели, гинули, у грозници љубили. / Са Дунаја водили су их снови”. Јер „Наиса памти и ћути”. А Милић од Мачве „божанском граду нуди звездозарје”. О Чегру певају Васко Попа: „Је ли ово наш свет или није” („Ружа над Чегром”), Зоран Милић, Слободан Стојадиновић: „Да ли сам ту срео себе / или изгубио сан” („Чегар”), а о Синђелићу Добривоје Јевтић, Радослав Вучковић... Зоран Вучић у песми „Између неба и земље” гради метафоре вечитих супротности света: „Светло се ипак рађа / тамо где пустош траје, / оно обично бљесне / из непрозирне тмине”.

У „Венцу за Ћеле кулу” Бранко Миљковић открива: „То није љубав то је патња и зид / Од лобање где труну звезде што су сјале”. Љубисав Станојевић предосећа: „Озидали смо себе у храму једне смрти / да би бујала жита и гргориле воде”, а Мирослав Максимовић пита: „Колико још треба русих глава наших / узидати кула да небо надмаши”. Песник Звонимир Костић Палански поистовећује осећање усамљености са стравичним спомеником: „На другој страни мрака / нико ме не зна. / Овде сам самотан / у грозду од лобања / што на трпези каменој / без суза и сунца зри.” А у катренима, у овој садашњости насупрот смрти, Крстивоје Илић слави Сићево, вино, винције... заправо насупрот смрти – живот.

Тако Ниш траје између прошлости, историје, јунаштва и у садашњости, обичној свакодневици – у песничкој речи. И ова књига доприносиће делом таквом трајању...

О ТАЈАНСТВЕНИМ ПРОСТОРИМА ЧОВЕКОВЕ ДУШЕ

**Јалмар Седерберг: „Доктор Глас”,
са шведског превео Доријан Хајду,
Агора, Зрењанин, Нови Сад, 2016.**

Роман „Доктор Глас” Јалмара Седерберга, једног од највећих шведских писаца двадесетог века, који је објављен још 1905. године и који је сам писац сматрао својим најбољим делом, због тема (љубав, секс, убиство), када се појавио, изазвао је скандал и дилеме. После више од века сврставају га у класичну али и модерну литературу. У форми дневника од 12. јуна до 17. октобра (од лета до јесени) главни јунак и наратор доктор Глас пише, како наглашава, нешто „што није никаква исповест” како би убио бесани сан, питајући се зашто не може да спава када није учинио никакав злочин. То је заправо и најава онога што ће постати централна тема романа. У амбијенту стокхолмског архипелага, чији лирски описи у роману имају и дубља значења психолошке везе са јунаком, тридесеттворогодишњим доктором Гласом, који још никад није био близак са женом осим недужног првог пољупца са девојком која је после умрла, Седерберг развија чудну и мрачну приповест: то је прича о браку старог и непријатног, језовитог изгледа и застрашујуће фигуре свештеника Грегоријуса и

младе и лепе Хелге. У игри случаја, доктор Глас је Грегоријуса први пут видео на сахрани своје мајке пре двадесет година и исто језиво гнушање задржао и касније када је, због свештеникове хипохондрије да има слабо срце, постао његов лекар. Са истим осећањем да, када би овог свештеника могао да убије притиском на дугме, то би и учинио. Када му се Хелга, као доктору, обратила за помоћ тражећи да је спаси физичког односа са мужем којег се грози, то постаје Гласова опсесија. Прво у сну, а затим и у стварности. И наставља се чак и онда када Хелга признаје да воли другог човека, а он сам постаје свестан своје заљубљености у њу.

Кроз унутрашњи монолог о убиству, дилеме и гласове „за” и „против”, у којима су и страх од последица, испаштања, гриже савести, халуцинантни снови, и „док му се живот меша са сновима”, а понекад чини да је „лице живота крајње подло”, Глас припрема отровне пилуле цијан-калијума и чека час извршења. (Припремио их је, додуше неодређено за шта, знатно раније. Иако није „претерано размишљао о самоубиству, сматрао је да мудар човек увек треба да буде спреман”.) Иако су могућа поређења Гласа и Раскољњикова (из „Злочина и казне” Достојевског), она су само у заједничкој опсесивној потреби да се супротставе непотребном, сувишном и ништавном па и злом, али не и у ничеовском веровању да је неким људима, односно надљудима, „све дозвољено” (као код Достојевског). Код Гласа нема ни изразитог кајања после, док је пре чина преовладала изразита потреба да „дела”. Био је „жељан делања”.

Можда највише како би излечио тугу... А „дело ми је дошло попут великог, чудесног облака, севнуло је муњу и прошло. А туга је остала”. А када почне да повремено сања свештеника, а све више живи са свешћу да она „никада неће бити моја”, он као да спознаје да живот не разуме и да је, можда, залутао. Тако све добија много шире размере. Зато ће у завршници романа та „свест” прерасти у исповедну мисао „мени је живот промакао” и „јесен пустоши моје дрвеће”, а психолошка сложеност лика главног јунака указати на читаву скалу сложености људског живота између љубави и смрти, злочина и покајања, сопствене природе и друштвених норми.

Главни јунак доктор Глас заправо своју животну пустош „дугује” и својим коренима које оживљава епизодама из детињства: сећањем на сиромашно детињство, породичну отуђеност, физичку одбојност према оцу који га је тукао што се пренело и на оно „после” у животу. Иако су то само детаљи, писац као да усмерава људску „судбину”, свест и понашање и на оно што се „вуче” од најранијих дана. Тај првенствено психолошки прилаз тумачењу јунака у роману прате и изванредни описи природе, а „дигресије” као поетичке игре с једне на другу тему (филозофије, књижевности, музике) допуњују атмосферу у којој као „глас” лебди питање убиства. А писац на тај начин употпуњује могуће оквире живота, али и тајанствене и сложене просторе човекове душе. У плавим и сивим просторима архипелага, месецу, на пример, (читаво једно поглавље!) који је повремено велики и сјајан,

па тужан и хладан, чија светлост повремено личи на бујицу Шопенове мелодије, некад благи и осећајни, љубавни месец а некад похотан и пожудан, као да су нијансе човекове душе и живота, природе и уметности. А сам главни јунак доктор Глас као да у таквом сопственом доживљају суочава вулгарну чулност (коју сам није доживео, али је наслућује) и духовност, покушавајући ипак да разуме живот – иако га због његове сложености не разуме и закључује „да за то није живот крив. Држим да је вероватније да сам ја изопачени син него да је он лоша мајка”. И да, заправо, не треба питати да ли је то што је учинио била заблуда. И филозофски се теши: „Не тражи истину: нећеш је наћи, а изгубићеш себе”.

Ова иначе и психолошки сложена повест у којој је и љубав и пожртвовање због ње, и убиство и (само)признавање сопствене промашености, смештена на нешто више од стотинак страна, само отвара сву сложеност људског живота са свим његовим крајностима, посебно обојена необичним и самосвојним амбијентом севера и пејзажа који имају и свој специфични смисао. Као код чувеног шведског редитеља Ингмара Бергмана, и писац Јалмар Седерберг своје јунаке „боји” специфичном бојом „земље и тла”, етичке и психолошке проблеме својих јунака специфичним лиризмом слике необичног северног пејзажа, стилизујући понекад и халуцинантне снове и живот специфичном магијом приповедања. У чему је доживљај индивидуалан и свој, не увек до краја објашњив, али леп у својим „отвореним” могућностима...

КОСОВО ТРАЖИ ПИСЦА

**„Приче о Косову”,
приредили Игор Маројевић и Александар Илић,
Лагуна, Београд, 2016.**

„Приче о Косову”, књига настала као пројекат наручених прича (у едицији „Таласи” је већ једанаест таквих књига) који је окупио петнаест књижевника и једног новинара, нуди, наравно, разногласје у тематском и формалном смислу различитих књижевних вредности, али, бар делом, указује и на „мане” оваквих намера. У временском распону од Косовске битке (1389) до данашњих дана, у тематској разноврсности – од митологије, народних предања до савремености, у форми приповетке, приче, новеле, неке врсте записа па и хронике, само су одшкринута врата теме Косова, помало доказујући да се њена сложеност у којој је и митско и људско, и божанско и земаљско, и победе и порази, и универзално и национално, и прошло и садашње, и доживљено и измишљено не може (само) самеравати по унапред доказаним талентима, углавном Лагуниних аутора, јер наметнута тема не значи и „моја” тема. Оваквом ставу најближи је, а можда и најискренији, Срђан В. Тешин, који у некој врсти исповести, хронике под називом

„Моје Косово” исписује причу о Косову на основу очевих коментара, сећања на посластичаре Омера и Рамиза, војничких дана када се први пут сусрео са значењима „бесе”, новинских чланака и књига али и књижевних сусрета. И закључује да нема сумње да ће у „обеспокојавајућој будућности и српски и албански песници певати о гаженом, јуначком, рањеном, светом, изданом, уморном, небеском, распетом” и другом Косову а да „моја прича говори само о мом Косову”.

Пред ауторима, заправо, и није био лак посао. Негде успешно, убедљиво, спајана је тема и књижевни доживљај, а негде је, бледо, прича остајала на маргини неке анегдоте, књижевне игре и поетичког поентирања. Налик на конструкцију без душе. Неколико прича бави се митом, легендом, народним предањима. У више приповести је ближа стварност, ова савременост. У једној од најбољих и најдужих прича „Косово 1389” Неле Карајлић се бави, занимљиво и самосвојно, психологијом у којој је и колебање и „горење у паклу” главних учесника Косовског боја Милоша и Мурата, у ноћи пред одлучујућу битку, али и необичним убиством у којем и ћилим и Милошев нож имају специфичну улогу. Народно предање из песме о страдалим Југовићима на Косову, у причи „Славуј-пиле”, оживљава Бранислав Јанковић из визуре мајке и жене, покушавајући да досегне ненадмашну епску снагу песме. Док се Вуле Журић, на препознатљив свој поетички начин, „поиграва” у причи „Крвава порота” са необичним путовањем Милана Ракића, песника и писара при српском конзулату у

Приштини, са пратњом, на коњима, у Пећ. Уз страх од напада Арнаута. А Ракић би да о томе напише причу – док је пред њим „празнина у којој одјекују митови, препричавају се легенде и шапућу гласови”. Дејан Стојиљковић прави причу „Нема храбрости” о капетану Џејмсу Бланту у елитној јединици Њеног величанства на Косову, а потом поп-певачу, показујући на његовим примерима смисао специфичне храбрости у рату – када одбија наредбу да нападне Русе на приштинском аеродрому.

На препознатљив начин и Вук Драшковић, у причи „Чај бабе Кристине”, развија приповест о суђењу призренском лекару Илији Југовићу, који је наводно одбио да прими болесника Халиту Беришу из Ђаковице, увевши у приповедање и „свог” руског конзула, у маниру „игре” Булгаковљевог Воланда (из „Мајстора и Маргарите”), релативизујући добро и зло. Окривљујући за такав свет бабу Кристину која је Хитлера, док је био дете, излечила својим чајем! А том „игром” и бесмисленошћу суђења, слика потпуног апсурда у односима на Косову постаје не само симболична већ и реална. Игор Маројевић Косово „види” кроз судбину породице Радоњићи, а Александар Илић савремену „Косовку девојку” у судбини Луљете Белуши коју је група наоружаних људи, распитујући се за УЧК, силовала, а двојицу браће убила. Љиљана Дугалић (прича „Нерешено”) поистовећује судбину двеју отетих девојчица, у Београду и на Косову; Весна Капор пише наручену причу о избеглици који је „свуда расељен. Нигде угробљен”. У којој и стихови

Даринке Јеврић „у немирима мирна, у вртлогу сама” (песма „Фреска”) боље „помажу” да се схвати ова истинска драма. (Узгред, где су у књизи писци са Косова?)

Колико је био могућ различити прилаз теми о Косову показује и кратка прича Владимира Кеџмановића „Прсти”, која већ насловом метафорично обликује, на путовању кроз Косово, један гест, често међусобни, у којем је ипак садржано и човеково проклетство! – показивање прстију једни другима! А тим се прстима, после, у Дечанима, крстимо! Мухарем Баздуљ у доброј причи „Из Призрена места питомога”, у лику сталног посетиоца кафане „Сиријус” Спаскета, открива како је могућа пријатељска заштитничка веза Србина и Шиптара. Ана Радмиловић (прича „Косово – триста чуда”), чија главна јунакиња учествује на трибинама које треба да едукују и Србе и Албанце о заједничком суживоту, о мултинационалности, о заблудама и сновима, уз благи хумор, као да (још) показује немоћ да се постигне разумевање историје и недавне (политичке) прошлости, али и још више да ли истина може да буде једна.

Добро је што и књижевници пишу о Косову. Али „Приче о Косову”, „први свеобухватни приступ савремене српске књижевности кључном националном проблему” (како оцењују приређивачи) као да за Косово са триста чуда – заправо траже писца... Оног од кога не треба наручивати и који ће о највећој српској драми писати из сопствене потребе и душе.

НЕМАЊИЋИ У СТИЛИЗОВАНОМ СТРИПУ

„У име оца”, Владимир Кецмановић и Дејан Стојиљковић,
илустровао Драган Пауновић, Лагуна, Београд, 2016.

Књига „У име оца” коаутора Владимира Кецмановића и Дејана Стојиљковића, као прва у иначе најављеној трилогији о Немањићима, о првом из најпознатије српске династије, Немањи, понудила је причу о израстању петнаестогодишњег дечака у ратника, владара, верника и државника; о удесу који је сам наслутио од малих ногу, осетивши сву „варљивост онога што су људи са истока назвали судбином”. А у тој (његовој) судбини је сан о слободној и независној држави, у којој су и ратови са много јачим непријатељима, Ромејима и Угрима, али, што је најстрашније – и са сопственом браћом. Јер су „границе између господских поседа најчвршће и најпостојаније када се упишу братском крвљу”. На тој животној стази су и успеси и порази, неостварени љубавни снови, подношење сопствене жртве да би се спасли синови, и верничка свест о страдалнику али Победоносцу који добија битке без мача и крви.

Историјском и људском драмом богат живот једне значајне личности, богат и за право романескно обликовање, аутори су замислили у националној романтици стилизоване стриповне

структуре, обогаћене и ликовним прилозима сликара и стрип-аутора Драгана Пауновића. Тако су и многи „процепи”, дилеме, психолошки преломи у сусрету са смрћу и убијањем, спорови са браћом, ратничком чашћу, па и у љубави, само остали у назнакама шаблонизираних приповедања, а не и као истинска и дубока унутрашња драма једне самосвојне личности. А упечатљива визуализација, као једна од карактеристика приповедања и „жанра”, у виду снова (вука, витеза, Победоносца на белом коњу) и симболизација (очи убијеног Оливера Драгогаљића коме очеву пресуду дрхтавим гласом чита дечак Немања, затим очи вука као очи Немањиног оца Завиде које Немању прогањају), ипак су на нивоу слике без правих ефеката који воде дубљем и истинском књижевном доживљају. По оваквом начину приповедања о преткосовској историји више је био „препознатљив” Дејан Стојиљковић („Дуге ноћи и црне заставе”).

Књига, наравно, има и својих вредности, не само зато што се ради о двојници аутора из врха савремене српске књижевности који су се у заједничком раду већ опробали у роману „Каинов ожиљак” (о Андрићу). Она је одшкринула врата према значајном периоду српске историје и њеним творцима. И на овај начин, онима који воле ову и овакву литературу, и историографски (уз стручне консултанте др Милоша Ивановића и др Александра Узелца из Историјског института Београда) пружила и мало и мање знане информације. Али историјске личности, како је објашњавао Толстој пишући роман „Рат и мир”, постајале су књижевне јер су то носиле у себи. Јер

су такве и „додирне” тачке историје и књижевности. За потписника ових редова, ван егзактних података, ако их заиста и има, остало је, на пример, отворено питање да ли брдо које је из тамнице у коју су га утамничила браћа, посматрао Немања са заветом да ће на њему подићи цркву, оно на којем су (као у овој књизи) подигнути Ђурђеви ступови? Или је друго брдо на којем је негде после 1168, заправо битке са братом Тихомиром, никла Петрова црква? Која, понекад у необичној шекспировској магли, крије споменике на гробљу око ње и у којој је по легенди и свештенику који ту самује, Немања крштен, а одржан је и први сабор о богумилима. (Којима се, узгред, књига не бави.)

У књизи, међутим, од наслова „У име оца”, епизоде са иконицом Светог Ђорђа као породичним знамењем, визијама и сновима, молитвама и потреби да зида цркве, као главни јунак Немања израста највише у лику дубоког и великог верника. И док се у последњем најлепшем поглављу књиге затвара ромејски круг и док га воде везаног (као некада Христа) улицама града Константинопоља, који препознаје као град из својих дечачких снова, а на небу, док се усправља и подиже главу, не базирујући се на урлике руље, види Њега, Победоносца, Немања као да предосећа да ће одговори о смислу тек доћи... Да постоје битке које се не добијају мачем, а које су највеће.

А спајање митова, легенди и вере у потрази за смислом у тајнама света и живота можда је и најбоља основа ове књиге.

КАКО ПОСТАТИ ПИСАЦ

Елизабет Страут: „Зовем се Луси Бартон”,
превод с енглеског Горан Скробоња,
Воока, Београд, 2016.

Роман „Зовем се Луси Бартон” Елизабет Страут, коју неки сматрају једном од најбољих савремених америчких књижевница двадесет првог века, прича је о одрастању девојчице из наслова књиге, као интимна повест о животном путу од сиромашног детињства у маленом сеоском градићу у Илиноису до каснијег живота у Њујорку, каријере успешне књижевнице и срећног породичног живота. Повест испричана највише у ретроспекцији, започиње садашњим тренутком главне јунакиње, нараторке Луси Бартон, и њеним деветонедељним боравком у болници због компликација после операције слепог црева и преломном тачком, посетом мајке коју годинама пре тога (а слично ће бити и после) није видела. За пет дана, колико траје мајчина посета, а мајка поред њене постеље скоро и не спава, навикнута да се „старачки” одмара дремајући, „васкрсава” читав породични живот састављен од сећања, љубави и мржње, презира и саосећања, разумевања и неслоге, од „коцкица” не само сопственог живота већ и многих око њих, који су често на друштвеној маргини. Тај мозаик животних

прича, понекад тајанствених и накнадно спознатих, прераста и у „панораму” америчког друштва изложеног крајностима. Овај невелики роман, структуром и начином приповедања, наизглед сажето и уздржано, у својој суштинској основи, отвара и прелама и најбитније сегменте људског живота у којем треба опстати. Пре свега, у трагању за његовим смислом, на ивици несреће, разочарања и отуђености – као за светлом које главна јунакиња види са прозора болничке собе. Ради се о Крајзлеровој згради и њеној блиставој „светлосној геометрији” спрам других градских зграда које су изгледале равнодушно, немо, далеко. Али само ноћу. Дању се и ова грађевина претвара у њој сличне, друге... Као метафора не само америчког друштва са крајностима већ и човековог живота уопште...

У централној линији романа, са неком врстом уздржане емоције, која заправо онемогућава патетику, јесте однос мајке и ћерке, али и судбина других људи, рођака, пријатеља и комшија од којих је већина, по речима мајке, „награбусила”. Тај израз отвара заправо читаву скалу судбина, дотичући се и њихове, скромне и сиромашне: у којој отац носи посттрауматски синдром рата (пошто је иначе убио два младића, Немца), брат хомосексуални комплекс (који открива касно, док га отац у једној од најјачих сцена теши „а не зна се ко плаче, а ко од њих шапуће”), а сестра се мучи са петоро деце. И сама Луси, највише од свега, памти очев камион, у којем су је по казни затварали, једном и са змијом која се ту задесила. Сви они, заправо, највише

носе комплекс сиромаштва који су друга деца окарактерисала као „породица која заудара”, јер станују у дединој гаражи без основних услова за прави живот.

Када је још као мала открила да воли да чита, Луси је спознала и сопствену потребу да пише. То је, заправо, и друга линија романа. Она говори о израстању девојчице у писца, а писац у аутопоетичким ставовима открива и своје схватање смисла уметности. Њена главна јунакиња, већ на почетку, када успева да објави прву причу, наглашава: „Писаћу тако да се људи не би осећали усамљено”. И да ће писати истинито. Тај поетички став о „истинитости” Елизабет Страут остварује (рецимо, како је то објашњавао и Мопасан) понекад шкртим али јасно извајаним књижевним изразом, „економијом” уметничких средстава – заправо постизањем илузије истинитости. И јунакиња у роману, књижевница Сара Пејн, професорка креативног писања, „оцењује” овај понуђени роман своје ученице Луси, као причу о сиромаштву, човеку који се мучи због онога што је учинио у рату, о мајци која воли своју кћерку „несвршено, зато што ми сви волимо несавршено” – заправо као причу о љубави. У иначе несавршеном (у овом случају и америчком) свету... А писац романа Елизабет Страут, иначе добитница престижних признања (за роман „Олив Китериц” добила је Пулицерову награду), и овим романом, чини се, кроз тежњу главне јунакиње да напише своју причу, као да испитује и сопствену у којој треба остати свој... И притом постати признати писац.

У СВЕТУ СПОЉЊЕГ И УНУТРАШЊЕГ ХАОСА

Светислав Басара: „Очај од нане”,
Лагуна, Београд, 2016.

Нова књига Светислава Басаре „Очај од нане”, изабраних и нових прича (од којих је седам нових и двадесет шест изабраних) заправо је и књига препознатљиве поетике овог писца који у постмодерном маниру отвара и затвара, често иронично и сатирично, специфичну визију света обрнутих, измештених вредности, бездна ништавила, хаоса и опште пометње. Та преовлађујућа „тема” у изабраним причама карактеристична и за неке његове романе (рецимо, Ниновом наградом овечан роман „Успон и пад Паркинсонове болести”) појављује се у двострукој линији: једна је објективна слика „спољњег” хаоса, друга слика унутрашњег. У изабраним причама оне су скоро равноправне, недељиве у парадоксалном свету у којем сваки покушај увођења реда заправо завршава повећањем хаотичности. Све то отвара и основну димензију запитаности човека, појединца, о смислу света и живота, заправо њиховом апсурду. А писац са таквим темама често успоставља, књижевном маштом, елементе „игре” у многозначним гласовима богатог језика

у којима је и иронија и сатира и смех, често обесмишљавајући епизодама и приповедачку нит, прилагођавајући је теми о општем хаосу и пометњи.

У том свету „све је савршени али наопаки ред („Успомене из Недођије”), „пакао и свет се прожимају и додирују” („Писма из Пакла”), и „нико није на свом месту и нико није оно што би требало да буде” („Мистични облак концептуализма”). Басара заправо релативизује све доктрине, књиге постања, често нејасне парадоксе света, постављајући у књижевној игри „бројне узвике и бројна питања”. Рецимо, као у причи „Одлажење”, у којој главни јунак, уз помисао на самоубиство, не може да разреши бесмислену али њему опсесивну дилему да ли је она (некада његова сестра) долазила и одлазила. А апсурдна прича „Једна биографија”, о Фрицу Д., прераста у метафору промашености једног (општег) живота обичног недужног човека. У „Моири” главни јунак објашњава како не може да се уздржи од жеље да приђе потпуно непознатом човеку на улици и да га најучтививије запита: „Зашто ви уопште живите?”

У занимљивој причи „Човек који је срушио Вавилонску кулу” у којој је историја породице Демјана Архонтовича, (али као књижевни јунаци, и Достојевски, Толстој и други) главни јунак који и сам пише – записује: „Није ли сва беда западњачког поимања правилности сажета у призору стрељачког строја који у савршеном поретку испалује у срце невиног човека?” Овај Басарин јунак, као и други јунаци у више прича,

отвара и питаће „унутрашње човекове хаотичности” сматрајући да писање може у томе да помогне. Он покушава да, бавећи се и пишући, „реконструише” Адамов суноврат, али тиме утире пут сопственог пада – што је заправо казна за све који покушају да се дрзну да открију оно што треба да остане сакривено. (Као и у награђеном роману о Паркинсону.)

У овој другој линији прича о унутрашњем хаосу у човеку, мртви поново умиру, снови изгледају стварнији од претходне јаве, а њихова сомнабулна стања често су повезана са стваралачким актом. Са „причама у нестајању”. У причи „Увод у шизофренију”, причи о лудилу, јесте и „потреба да пише да би заварео самог себе”. Његови јунаци пате од несанице у којој се меша збиља и потреба да се напише задатак о истој теми, а ликови Фин и тму – са малим словом (у двама причама) срastaју са причом, постају њени потпуно саставни делови и „рас па да ју се” кад и она, када се све „рас па да”, када се заправо распада и реченица. Тако се унутрашњи хаос шири и на литературу – или је можда обрнуто! Тек, овакве зачуђујуће игре, којима је Басара склон, откривају понекад и специфичну лепоту и магију књижевно обликованог једног распаднутог, необичног, често ужасног света. А сам писац, понекад и као главни јунак, у кафкијанској атмосфери („Реформатор” или „Изгубљен у самопослузи”) оцењује да има „лоше мишљење о прози главног јунака јер је препуна лажи и кукавичлука”.

Сличне су и књижевне игре које Басара прави и у новим причама „Непознати детаљи о смрти Милоша Црњанског” и „Последњи дани и смрт Иве Андрића”, о лешинарима и сумњивим типовима који су били поред њих у последњим данима. (У другој подвлачи Андрићеву изјаву пред смрт да „апсурдну Задужбину његовог имена треба спалити”!) У два причама о Албахарију (једној старој), затим Миленку Пајићу, стварносној прози (о којој, чини се, не мисли добро, мада му је стара прича „тог типа” „Летњи солстициј” добра) и другим, Басара није направио неки посебан и занимљив корак.

Али је зато у насловној, старој причи „Очај од нане”, намерно остављеној за крај приказа, вероватно и не случајно јединој штампаној курзивом, Басара и писац који се „не плаши” обичне емоције због могуће патетике тако понекад карактеристичне и за стварносну прозу. Скоро као песма у прози, о неоствареној сањаној љубави, као приповедање о сну и у сну, о девојчици у белој хаљини која ће отићи јер је њен отац, официр, добио прекоманду... А снажна емоција, када сазнаје за њен одлазак, док пије чај од нане, и визуелно и емоционално претвара се у опори очај, којој за књижевну убедљивост, ништа више није потребно. Ма колико писац, на свој начин, покушавао да се „игра”.

Басара као писац воли да експериментирате не само формама. Има тог експеримента и у начину приповедања, ширењу теме епизодама, „лутањима” по митовима, историји, религији, филозофији, књижевности, кроз епохе и просторе,

стварајући „басаријански свет” специфичан и свој, зачуђујући и самосвојан, некада магичан у својој лепоти, некада сувишан. За ову књигу, како сам записује на њеним корицама, „претпостављам да ће је неки читати са задовољством. А они други којима бодем очи и уши или ће ћутати или запомагати и нарицати јер они ништа друго не умеју да раде. Или ћуте или кукају.”

Као и у књигама, овај писац као да често позива на „обрачун”. Створио је свој специфични свет литературе, као изазов и позив. И ова последња књига остаје отворена за оне који трагају за полифоним звуцима књижевности у којима налазе занимљивост и, можда, специфично читалачко задовољство.

У ТРАГАЊУ ЗА МАГИЈОМ РЕЧИ

**Јован Младеновић: „Сокол златних крила”,
Студентски културни центар, Ниш, 2016.**

Са првом књигом песама „Сокол златних крила”, у зрелом животном добу, Јован Младеновић, виши кустос у Народном музеју у Нишу, који се предано бави књижевним заоставштинама, као да је томе сродно, негирајући (само) песничку младост, за своје стихове инспирацију потражио је у старинском звуку, у давнини, у поетској магији народног говора, у мелодији напева, у предању, запису, легенди, стварајући на тај начин свој специфични, нови песнички свет. И првом књигом, на први поглед, понудио наизглед херметичну поезију: када се неки стих, макар и не цела песма „отвори” пред читаоцем, неком старинском ретком речју, мисли, то постаје самосвојна поезија, заснована на богатству, архаичности, милозвучности и мелодичности, али и сажетости, лапидарности и мудрости. То је поезија углавном без риме, са понављањем неких стихова, необичним реченичним обртом, стиховима у којима речи као да претичу једна другу, или се настављају необично једна на другу, са мислима које треба препознати... Као кад „Век преболи реч”... па завлада реч... И када у

стиховима нема јасног песничког (лирског субјекта), или га има у првом или у другим лицима, то је некако свет за себе, тајанствен, згуснут, уплетен, мелодичан... У трагању за мелодијом, можда фруле, и соколарима, и за мото књиге песник је изабрао стих из истоимене песме („Фрула”) Бранка Миљковића: „Под празним небом плачу соколари”.

Састављена из два дела – „Откоси” (напеви) и „Иверје” (песме), у песмама које су настајале од 1974. до 2016, већ самим пролозима и називима циклуса, песник наговештава лирске „теме” ове књиге: осама, тмина, туга, клети, чемери, беспућа... Али и „Похвале”, „Далеко је Русија”, „Бољари”... Свестан да „хук даљине... у стиху и напеву, то једино бруји, ко живот, непролазно”, Младеновић инспирацију налази у магичној лепоти старинских записа и легенди, у микротопонимији поетске магије белопаланачког, његовог родног села Шпаја, крајишта подно снежне Суве планине, у магији речи. Песник урања заправо у значења уклесаног, „напева резбареног” о каменом крсту из 1764. посвећеном заштитнику Св. Ђорђу, записе о Нићети Ремизијанском, у старину и легенде, али и у родослове „угаслих огњиља”, „срочених глагољицом на греди храстовој”, „резбарених на живо”... У гипкости и лиричности, меком стиху напева, попут бар делом народних женских лирских песама, у зими и осами, као да се не само живот наставља већ и бруји, отвара... Тако и сокол златних крила оживљава руком девојке: „девојка ти Крсјана класјем Крила златна соколу тка”...

Док су очи соколове „ко огњила”, а он „на сувомразици ињем је посребрен, уздигнут напевом, однет ветром”... Лирски, ликовно, мелодично из давнина добијају живот у напевима и „откоси на Боговици”, стара кућа, јавор и базовка, путник Св. Нићета Ремизијански, али и Костадинове гајде и Бонине гусле шимширове, Павлич, косач на Боговици и жена му Малина, и лоза каламљена, неугасла... Као појање из старина, као сећање на прародитељство, „жижак из давнина, из судбине”, као песничка потреба да трага за коренима, пореклом, митом и – смислом... Уз епску ширину, у трагичном напеву, који одјекује као „лелек у кући без дувара”, „без домаћина сиротог”, као да се успоставља веза, не случајна и са оним песницима (Павлин Нолски – 398. год. и Г. С. Венцловић, први писац у 18. веку који је употребљавао народни језик) који су певали о кругу живота и смрти, сна и јаве. А Младеновић пева: „На путу у смрти Смело одгонетај Живота род”. Или: „Лице света и времена Сам у пепелу мача одгонетам”. Јер песник је свестан да „Из дубине из црнине Зов лепоте пирне”...

Тако у средишњем делу књиге, на почетку су три, на крају четири напева, настају стихови као иверје у којима, у осами, између клети, чемера, беспућа али и похвала, песник трага за смислом живота уопште, у садашњости и прошлости, иако зна да „свет се оправдава немаштином смисла”. Песници су вечито постављали питање смисла. У Младеновићевом виђењу, у појединим стиховима као издвојеним

целинама, бираним речима, лирски субјект као да своју судбину изједначава са другима, као да укупну спознају („Студен траговима У сусрет приповедам”) шири на све друге људе али и Њега – Христа... Та песничка „игра” о суштини спознаје смисла шири се и обрнуто у филозофској и религиозној равни од Бога („распеће је света и ти једини сам”) до човека, од појединца до нације („Себри у цвету на умору сне”). А лирски субјект у четири лица (ја, ти, ми, он – можда би требало са великим „о”) приповеда: „Свет је рече ми Заветно само коб.”). Младеновић поетски спаја искон и садашњост, мит и историју, мистику и веровање, религију и човека... У овој поезији, „душа је чемерна”, гласник црн, „у покој лепота зри”, „даљина трује Жар века Сажике спас”... У стилској сведености али и богатству често народног говора, па су различите речи за вихор (вејани ветар), планински ветар (горјанин или шевар ветар), у необичним реченичним обртима, ово је поезија више на трагу (без обзира на мото из песме Миљковића) песника Момчила Настасијевића који је такође певао о фрули (а како је забележено, био одлични флаутиста!) и који је веровао да се наизглед херметична песма и „затворена” реч могу отворити посебном тајанственом мелодијом. И без објашњења. („Што више у објашњења речи, тим разблаженија тајна. Лапи јој мирис и не опија”, писао је...)

И књига „Сокол златних крила” је за оне читаоце (ма колико не били језички стручњаци) који воле и стихове у којима се, понекад, иза недоречености и сведености речи, открије и

њихова магичност, „мирис” тајне, узбудљива лепота народног говора... И осете, и када има нејасног, тајанственог, недовршеног, у појединим стиховима – узбудљиву магију речи. Па поверују песнику кад каже: „Рађа се нестварно” као догађај који је, сам по себи, леп... Без обзира на његову дубљу повезаност са укупном песмом, њеним значењима...

ПРИЧА СА ПРАВИМ КРАЈЕМ

Владан Матијевић:
„Сусрет под необичним околностима”,
Лагуна, Београд, 2016.

Да није „сусрета” из наслова књиге, ово би била обична прича о једном дану у животу главне јунакиње, старице Ане Жежељ, чији живот у седамдесетим поприма значења утврђених ритуала. Сама у кући, са мачком Бошком, управо је добила посетиоца у лику посрнулог анђела Милинка. Њему су одузете све моћи (осим невидљивости) јер је у једном румунском градићу згрешио са девојком која је због тога завршила у лудници. Због тога је ражалован на петнаест дана, а последњи дан казне проводи у кући старице Ане, покушавајући да побегне од демона којима је постао „уздрхтала ловина”. Ана, која је иначе била атеиста „све док се нису појавили проблеми са срцем”, па се од тада декларисала као верница „јер то не може да штети”, управо се спрема да дочека ћерку која хоће да је води код лекара. Она иначе тог јутра, а и сваког дана, послушкује да ли ће zazвонити телефон и да ли ће јој се јавити, а затим и после педесет година и вратити, Марјан Верговић, мафијаш и песник, њена једина права

љубав (међу бројним мушкарцима и три мужа) који је од ње отишао у Лепоглаву или у Немачку...

Пошто је поставио релацију између стварног и оностраног, садашњег и прошлог (кроз Анина сећања на протекли живот), појединачног, личног и општег (друштвених норми), дневног у једном дану и будућег, Матијевић заправо на два плана која се преплићу исписује једну монотону и успорену причу, неку врсту позоришне па и филмске експозиције чији крај очекујемо... А она траје у бројним детаљима једног дана у животу његове необичне, самосвојне јунакиње, која одступа од уобичајених стереотипа и стандарда везаних за жену њених година, у односу на мушкарце, породицу, децу, комшилук, религију... Писац са неком врстом прикривеног хумора (јер је јунакиња у сваком случају необична), бурлеске, гротеске, описује њен живот огољене свакодневице у једном дану састављене од устаљених навика (пијења кафе и пива јер то она, упркос болести, воли), храњења Бошка, сусрета са комшиком... Тог дана видљив је и њен однос према кћери и зету и обрнуто: зет за њу мисли да је „стара вештица”, а она за њега да је „клемпави мајмун”. Док се вози улицама Београда до лекара и натраг, и усамљена после у кући, Ана оживљава и свој претходни живот у којем је била „грешна мајка”, јер је међу многим љубавницима за оца своје ћерке изабрала оног „који јој је личио на магарца”. А тог дана, јер јој није добро, плашећи се да ће завршити у паклу, закључује: „Шта сам могла када је све лепо – грешно”. Тако би се, можда, правдала и пред Страшним судом!

Матијевић прави реалистички портрет своје јунакиње, као „творац” који јој одобрава и који је разуме, јер она има право на свој живот и став, макар и несхватљив и опречан устаљеним друштвеним нормама, „допуштајући” читаоцу да се, можда, понекад и насмеје. Али када се главној јунакињи све чешће привиђа анђеоло, а онда га у огледалу у купатилу и види као феминизираним, бледуњаваог младића, пепељасте браде и дуге косе, и све чешће чује његове коментаре (на њене) и смех – писац је ипак поставио гротескну ситуацију као паранормалну појаву која заправо мења и смисао приповедања. И нека врста аутопоетичких ставова (рецимо о моралу анђела: „И анђелима, као и Ани, морал је исто – морање”. Или: „И међу анђелима је било квислинга. Они који се залажу за коректност и за помирење светлости и таме дели само корак од чина издаје ближњег.”) као да још више наглашавају пишчеву „одбрану” своје јунакиње чије се схватање живота не разликује ни од – анђеловог! Али ти делови романа заправо потенцирају необичност приче и њеног правог смисла постављајући је, за читаоце, можда, у границе (не)могућег: о веровању у трајање љубави и сусрету са вољеним и после пола века!

И у композицији романа, „развијајући” приповедачку и животну Анину монотонију све више разговорима са анђелом, најавом све тамније вечери и доласка демона егзекутора, Матијевић као да заправо припрема догађај који ће животу његове јунакиње, али и самој причи, подарити нови, потпуни смисао. А онда, на тридесетак

страница (од око двеста) романа – прави скок! У завршној сцени борбе демона са анђелом у покушају да им Ана (само) отвори врата, у ноћи када и она схвата „да нису сва онострана бића на истој таласној дужини” и „да се по њу одвија нешто судбинско”, приповедачко умеће писца извлачи статичну причу једног позоришног сценарија о обичном животу у „необични” фуриозни филм. У сценама које значењски, снажном ликовношћу подсећају на Булгаковљеве („Мајстор и Маргарита”), док Ана кроз прозор гледа игре и лудорије демона који хоће да дођу до анђела, а киша и олуја праве потоп у кући и око ње, силовити ветар односи улице, куће, људе, од којих неке и зна, и мртве и живе, „па и њен живот” – она постаје јунакиња чијим се осећањима не можеш смејати нити спрдати са њеним схватањем живота! Док осећа бол у грудима, и доноси одлуку да анђела не преда демонима јер би тако издала и саму себе а тиме и своју љубав, као да је прошла кроз чистилице, уз нејасан осећај вечности, Ана израста у јунакињу па, ето, можда и сличну Булгаковљевој – Маргарити. А Матијевић у писца који катарзом своје јунакиње помера границе не само смисла њеног живота већ и човековог уопште а тиме и „обичне” романескне приче...

Зато и „додатак” на крају романа, после ноћи „у којој је васиона разуздано славила”, о Анином сусрету у трамвају код Ђерма у Београду са њеном једином љубављу, у стварности старцем који је имао свој живот и који је не препознаје, као сан или јава, постаје још једна приповедачка

епизода која смислом и симболиком, отвара и затвара обресе света, нејасног а лепог, у својој илузији постојања. А овај роман о „сусрету под необичним околностима”, највише на свом крају, постаје литература која читаоцу дарује специфичну лепоту, замишљену и засновану на чуду о којем је говорио и Данило Киш – као сазнање ипак о њеној (уметничкој) моћи која нас из препознатљивости и баналности живота уводи, да би имао смисла, у његову, друкчију и нову, надградњу... У нови свет литературе којој верујемо...

ЛИЧНА ПРИЧА ЧОВЕКА И ПИСЦА

**Вуле Журић: „Република Ћопић”,
Службени гласник, Београд, 2015.**

Пишући роман „Република Ћопић”, (Награда „Данко Поповић”) о животу и смрти Бранка Ћопића на мање од двеста страна, Вуле Журић је покушао да додирне и споји две битне линије из богате животне и књижевне биографије једног од великих српских писаца: недужну и невину ведрину његовог детињства и одрастања као „златну бајку о људима” у „башти сљезове боје”, али и ону другу о „црним коњима и црним људима” у овој „стијешњеном свијету”. Та биполарна слика света која је и самог Бранка дубоко дотакла, и о којој је и сам проговорио у писму пријатељу Зији Диздаревићу (иначе у целини наведеном и у овом роману) као да је и поетичка основа књиге „Република Ћопић”. Писац Вуле Журић хронолошки исписује Бранков живот од рођења у подгрмечким Хашанима, детињства и одрастања уз дедине приче, народна веровања и бајке, школовања у Бихаћу, Бањлуци, уз ђачке догодовштине, младалачки бунт, пркосе и заносе – и зрелог доба, доба рата у којем је учествовао на страни победника, али о чијој ће власти касније критички проговорити. А после

објављивања сатиричних „Јеретичких прича” са негативном сликом власти у којој је „политика све па и ово ведро небо” и сам доживети прогон.

Требало је, заправо, написати романсирану биографију која ће бити и реална и уметничка и која ће откривати знакове из Бранковог живота и његових књига, све нијансе слеза у којима је било и лирске ноте, смисла за разумевање човека, „добрих стараца и занесених дечака” и „сурових бојовника голубијег срца”. Требало је проникнути у сложен живот писца и у његове књиге, у светове у којима је било и маште и снова али и дубоког уверења да као књижевник мора да задржи „кичму” усправном, „достојанство и савјест”, што је касније заправо платио сопственом главом – самоубиством. Писац Журић је, покушавајући да то досегне, тежио да „говори” Ћопићевим језиком: и са ведрином и са сетом, и са смехом и са благим подсмехом, и са нежношћу и са опскурношћу, похвалама и осудама, оптимизмом и песимизмом, што, наравно, није лако... И док му гради „Републику Ћопић” по аутентичној, нежној и топлој анегдоти о првим данима школовања (записаној и у Бранковој књизи „Глава у кланцу, ноге на вранцу”), у којој Бранко не зна ни како се зове (деда га је звао Биоград и Бајо) ни како се презива, али зна да се њихова кућа зове „кућа Ћопића”, писац више или мање успешно „меша” епизоде из Бранковог живота и књижевног дела.

Журић заправо користи детаље и сећања из Бранкових књига да као „ретуширане фотографије” и „народноослободилачки рат у девет офанзива” (поглавља), дограђујући их и својом стваралачком

маштом, заправо разгрне личну причу човека и писца између дирљиве среће и тоpline и озбиљног, суровог живота са трагичним крајем. У првих „пет офанзива”, до одласка у Београд, топло и носталгично, са „невиним ведрином”, васкрсавају призори Бранковог рођења и крштења, опремања за школу, док га сви у кући посматрају и учествују у таквој радости, до каснијег одласка на даље школовање у Бихаћ, живот у интернату... Ређају се епизоде сетне и лирске (налик и на неке биографске из Бранкових књига) у које Журић, градећи лик свог књижевног јунака, смешта и тренутке којима се одређује и даљи живот онога ко ће постати – писац. Ти делови романа, док Бранко борави у интернату, приближавају и могућу поетику будућег великог писца који ће трагати за смислом речи када их „прво види, па их после чује, и оне се прво буне, па постају моје”. И док осећа „да у причи треба да се дешава брже од живота... А свуда око ње ће бити пуно смеха”...

У роману, писац успоставља ту везу живота (епизода и детаља) и књижевних ликова (Кочићевих и Ћопићевих) спајајући стварне личности и књижевне ликове, мешајући времена као неопходну приповедачку целину Бранковог живота који су чинили и аутентичне личности, и ликови из народних предања, али и свет литературе – од јунака из подгрмечког краја, у миру и рату, машти и збиљи, као „Ћопићеву (књижевну) републику”. У прелету времена, од пете „офанзиве”, по Бранковом доласку у Београд, са наглим прелазима, Журићев јунак израста у писца који све више објављује и чланке и књиге.

Сусреће се са писцима које цени, али је уверен да влада криза у књижевном стваралаштву. И док га после сатиричних прича о министрима и полтронима (и док „власт формира луксузно опремљен досије о највољенијем писцу”) – позивају на саслушање, њему се чини да преко пута седи дрекавац из народних прича. Тада заправо почиње последња офанзива. У њој, заједно са својим јунацима, посебно са Николетином, са моста у Саву, али не у воду које се Николетина бојао, него на бетон скачу двојица књижевних јунака: Бранко, за њим Николетина... А пред кућом у Хашанима дочекују их дјед Раде и Зија... Пошто су већ са „оне друге стране” и његови драги мртви пријатељи и најближа родбина, мајка Личанка која му је развила љубав за књигу, а у НОБ-у му служила за пример, брат Рајко, сестра Смиљка...

У овој завршној сцени Журић на упечатљив и леп начин слика „ону тишину која казује више него сто речи” коју је Бранко волео. У којој је и спознаја о двострукости света доброг и злог, лепог и ружног, белог и тамног, бунта и страха... Као у Бранковом људском и књижевном животу. И, можда, коби...

У *post scriptum*-у, са додатком „каравани пролазе”, Журић је роман, међутим, допунио и неком врстом документарног извештаја о последњим данима (месецима) и Бранковом самоубиству, доводећи литерарну слику у реални план: од фантазме до банално сурове реалности. А у њој се Бранко плаши да можда неће имати довољно пара за порезе и кирију, али и за свој

живот. Жалио се „да су му се погубиле речи”... А у нађеној цедуљи нагласио да је за своју смрт сам крив опростивши се речима „збогом лијепи и страшни животе!”

И овим опроштајем показао сву сложеност живота (и свог личног) о којем је и писао у свом књижевном делу. А његов литерарни биограф Вуле Журић у роману „Република Ћопић”, после сто година од рођења свог јунака, поверовао је, одајући му и почаст, да „писац не следи, он показује пут”.

У СВЕТУ ПОМЕШАНИХ СТВАРНОСТИ

Леополдо Лугонес: „Фантастичне приче”,
превод са шпанског Ана Марковић,
Агора, Нови Сад, 2016.

„Фантастичне приче” Леополда Лугонеса, заправо избор из његових књига „Страшне силе” и „Кобне приче”, као и приче објављене у часописима од 1897. до 1936, приближавају необичан, магичан, фантастичан свет литературе која је, како многи сматрају, отворила врата аргентинском магијском (фантастичном) реализму и чувеним писцима овог књижевног правца. У основи Лугонесове прозе је богат, шаренолик, невероватан, чудесан свет између реалног (одакле почиње) и надреалног, световног и митског, профаног и религиозног (библијског), обичног и езотеричног... У „методологији” прича, Лугонес, заправо, углавном почиње из „обичне” реалности наглашавајући истинитост повести, „приче која се заистина збила” да би, можда, читаоца „завео”, а затим га увео, из реалистичке „истинитости” у магију, фантастику, чудо, наслућивање, лепоту чудесног и тајног као магију другог света – и литературе. Оне која баш и осваја тим спојевима у којима, често и новим обрисима, васкрсавају библијске приче, митски ликови, натприродни

феномени, оријентални мотиви, народна веровања, необични научни огледи, окултни експерименти... А писац се често креће од аутентичних мишљења научника (додуше највише у фуснотама), астронома, физичара, археолога, психијатара... комбинујући науку и њене „супротности” које воде ка чуду, необјашњивом али узбудљивом и лепом у свом неочекиваном постојању...

У двадесет и једној причи у књизи је, у тематском смислу, неколико целина: о необичним љубавима, библијским темама, приче о научним експериментима, оријенталним езотеричним мотивима, о односу људи и животиња, лудацима... У неколико прича – „Лептир”, „Ипалија”, „Луиса Фраскати”, „Идеја смрти”, „Душице” – скоро идилична атмосфера настанка љубави која од „истините повести” води трагичном, али магијском, фантастичном крају. У причи „Лептир” је могућност да је умрла вољена у „новом” животу прелепи лептир, у „Луиси Фраскати” уљана, скоро жива слика на зиду, а слично и у причи „Ипалија”. У повести „Душице” наговештај да су двоје деце постали две тајанствене, снежнобеле птице. Та бела боја има своје симболично значење и у претходним причама: невиности, лепоте, можда анђеоског смисла. Али те необичне инкарнације приповедачким талентом Лугонеса постају приче о натприродном феномену који осваја својом магичношћу, чаробношћу речи и атмосфере, неком врстом (само)наслућивања, чији извор није у религиозном уверењу већ у личној потреби наставка живота.

Чудесна прича „Исур” о мајмуну и његовом газди који га учи говору а овај, из протеста због господарове грубости то одбија, разболевши се од „интелигенције и патње”, да би му се на самрти обратио, затраживши воду, са „мој господару” прераста у људски трагичан однос поробљеног човека и господара. А у сопственој трагичности мајмун израста у човека. Иза митске приче „Коњи Абдере” такође је однос људи и животиња: о побуни побеснелих коња против људи који су заправо покушали да изврше „хуманизацију коњске расе” и које од разуларених крда спашава препотопска звер са огромном лављом главом – заправо Херакле. Иза митске приче о једном од подвига овог јунака у граду Абдера, заправо стоји поента супротна Гуливеровом искуству: да нарушавање односа људи и коња није могуће, јер нарушавање утврђеног друштвеног поретка води трагичности...

Више прича засновано је на библијским легендама, народним веровањима, научним експериментима, оријенталним предањима, повестима јунака лудака који живе у свом свету... У причама „Кип од соли” и „Огњена киша” су библијски мотиви о божјем гневу према градовима Гомори и Содоми који су огрезли у греху. „Црно огледало” и „Сила омега” су приче о научним експериментима који воде чудесним доживљајима. У првој о направљеном диску од црног угља на којем се види визија онога о чему мисли онај који гледа, а главни јунак, проналазач, мисли о погубљеном злочинцу и види – пакао, заправо демонско и онострано. У другој, „Сила омега”,

помињући познате физичаре који су се бавили акустиком, главни лик, научник, доказује „силу омега”, односно силу звука, али га та мистерија, као његов проналазак и „сила” води трагичном крају – разградњи сопственог мозга.

Основе магијског и фантастичног у књизи потенцирају и приче о древним веровањима садржаним у египатском миту („Алабастарска чаша”, „Очи краљице”) о магичним предметима, чашама са „парфемом смрти” и о савременој Египћанки Шаит која је необичном лепотом и „погледом смрти” са трагичним последицама личила на прву египатску фараонку Хатсу. Лугонес води читаоца из савремености Египта у митско време, из савременог у митски, необичан и натприродни свет, уочавајући њихово „мешање” са трагичним последицама. А за читаоца тих прича, као и оних о лудацима („Откриће кружнице”, „Коначни”, „Покојник”) откривају се засебни светови његових јунака чији смисао, понекад тајанствен и недокучив, узнемирујући и зачуђујући је као „друга стварност”: понекад опасна као „кружница” из које, кад изађеш, те чека смрт; или си у њој мртав, а сви мисле да си жив! А довољно је да само бар један човек поверује у твоје стварно стање!

Иза таквих тематских основа прича, уз одличне описе атмосфере којима постиже ефекте тајности, изненађења, можда другачијих очекивања, са дигресијама које захтевају концентрацију, понекад и без крајњег одговора, писац Лугонес нуди прозу која „тера” читаоца да размишља, разматра, претпоставља и – ужива... У литератури

писца који је преко свог јунака (у „Покојнику”) упознао и „жеђ за ништавилком” а онда, и сам се убивши, заплочио и у стварност о којој је писао. С оне тајанствене друге стране, у непознаницу помешане, суновраћене стварности која је и магијска и фантастична и чудновата али највише тајанствена и узбудљива...

ЛЕПОТА ПЕСНИЧКОГ „ЗИДА”

Стојан Богдановић: „Зид”,
Апостроф, Београд и Наис-принт, Ниш, 2015.

И новом књигом „Зид” песник Стојан Богдановић, иако мисли да није стигао до библиотеке, на око три стотине страна, „назидао” је лепоту свог самосвојног, оригиналног, препознатљивог песничког света, откривајући, уједно, сву сложеност и парадоксалност објективног света и човека у њему као непресушне инспирације. У циклусу песама по којима је насловљена књига (иначе једном од једанаест) постављена је заправо и поетичка основа не само ове књиге већ и Богдановићевог песништва: у суморној историји људског рода, у цивилизацијама које су постављале зидове као и у овој („Зидове људи зидају / Против некога, / Па и против себе”) глумарењем по лавиринту зидова, којим се открива отуђеност, малограђанштина и грађанштина, мноштво глупости и другог негативног, „васкрсава” не само лепота песме већ, понекад, и живота... Као када се кроз избушену рупицу на зиду види „све што се на небу дешава, / А и код комшија, / Дабоме”; или када поново кроз рупицу „један по један, / У тишини пролазе мрави. / Хвала Господу да на овој земљи неко зна

за ред”. Песник покушава да „спаси” свет само суморне слике и у сопственој поезији, али не може да одоли „игри” која и када тако нежно проговори из њега нека од лепота света, да јој се не подсмехне: јер и његова песма је као живот са свим својим супротностима и парадоксима. Проналазећи поезију и у прози живота и када, углавном, изабере хуморни, иронични и сатирични тон, песник „лови живот” да би га спојио са песмом... А за себе, као и у неким ранијим књигама („Човек песма”), тражи уточиште... Управо у песми...

Јер Богдановић, свестрани стваралац (пише и приче, есеје, афоризме) гради своју „песничку кулу” на озбиљним, универзалним темама смисла живота и људске егзистенције овог али и историјског и митског времена, углавном трагичне интонације јер „Дошло је последње време, / мора човек да се замисли и да се запита, / Шта ће му живот ако не може да га носи”. У циклусима песама „Кише горких суза”, „Лов”, „Први пољубац”, иако различитих појединачних мотивских основа, са животом као „главним јунаком”, песник покушава да се „нагоди са њим” између озбиљне запитаности о вечитим питањима његовог смисла, његове компликоване величине – и ништавности обичне, баналне, смешне па и трагичне свакодневице. „Са животом би требало на време рашчистити, / Или ти или он. / Неки успевају да се са њим нагоде, / Неки направе поделу играчака, / Мени бомбице, теби крпице, / Шетају беспослени / И мисле да је то живот. / Благо њима. / А шта ја тражим поред реке?” У

својој најдубљој људској и песничкој интими Богдановић дубоко познаје парадоксе света и човековог бића. И у циклусу „Тачка”, као врсни научник (математичар), настојећи да открије (филозофски) смисао почетка и краја, преломних тачака човековог живота, смисао тачке и запете, поиграва се са Архимедовом тачком и Диогеновом судбином, као заправо човековом на овом свету: „Срећа наша да Архимед није пронашао тачку ослонца, / Па је земља ту где јесмо, иначе ко зна где би се откотрљала”. Или: „да ли ћемо до краја месеца морати да опонашамо Диогена?”– правећи алузију о његовој судбини да фењером тражи човека... Сличан иронични парадокс је и о песниковој јединој вери коју признаје: „Свет ће се наслањати на песника, / Као небо на криво дрво, / Он ће бити једина Архимедова тачка.”

Различите одреднице из других песничких циклуса откривају песника снажне потребе да се поиграва између озбиљности и (под)смеха, трагичности и ведрине, баналности (света) и духовности, досадности и занимљивости, мењајући угао посматрања од лирског, помало идеализованог чак и нежног виђења смисла света и живота до опорог, па хуморног, сатиричног, чинећи их на тај начин парадоксално богатијим, песнички оригиналнијим, језички снажнијим. Богдановићево песничко дело је у својој основи такав парадокс као и живот. Од нежног, идеализованог, интимног који се тичу, пре свега, песникове интимае о „првом пољупцу” и покојној мајци (циклуси „Први пољубац” и „Разговор са мајком божјом”)

до ироничног и сатиричног преиспитивања историје (циклус „Са медведом кад се сретнете”) или „премештања” митске приче у савременост („Снегови Миџора”). У идилу се умеша грубост, у смисао – бесмисао, у зидање – разграђивање. У песми „Први пољубац” бележи: „Правимо планове у песку. / Цртамо живот. / Градимо замкове. / По који старији обешењак прође / И намерно погази наше творевине”. А у песми „Попијте наискап” (о животу) песник записује: „Отворите прозорче / Оно према сокачету. / Где живот шета, као паун. / Ако сте на њега љути, / Можете рећи, онако у себи, / Шетај као онај голуб. / Удахните, / Зажмурите, / И зароните. / Мица каже, У себе. Драган каже, У живот. / Верка каже У свакодневницу, / Можете рећи шта год вам драго, / Али то што будете рекли, / Ништа вам не вреди”. Али док пева о безвредности и бесмислу сваког смисла, песник ипак закључује: „Ко нађе себе, нашао је цео свет”. И не једанпут открива да можда заправо и воли такав свет (и живот) који нуде своје богатство у противуречностима и парадоксима, подједнако као и у радостима и тузи када их откривамо.

Богдановић је нашао себе, чини се, највише, без обзира и на друга интересовања – у поезији. Велики број песама, посебно у циклусу „Летина”, посвећен је песнику, његовој стваралачкој музици, па озарењу, смислу песме; она нас повезује са главним током живота, као уточиште да би се склонили од „невремена” и „батргања на земљи. „Док гледамо горе и чекамо трен”. Зато су песме и измишљене... Да би човеку, углавном губитнику –

било лакше. Као што и бреза под прозором може да буде уточиште... Само што ту лепоту треба открити... Можда и иза неког „зида”. У лирским минијатурама, некој врсти поенти, Богдановић увлачи читаоца у самосвојни, лепо свет своје поезије и он му верује: „Штрпнем мало живота и вратим се поезији. / Унутра је топлије. / Нико ме не дира... / Изјутра, моја песма и ја, пијемо чај од босиљка, Гледамо се нетремице. / Ћутимо и миришемо.” А у таквој лирској слици заправо израста песникова вера у дубоки и прави смисао поезије.

ЈЕЛЕНА ДИМИТРИЈЕВИЋ МЕЂУ МОДЕРНИСТИМА

**Биљана Дојчиновић:
„Право сунца – другачији модернизам”,
Академска књига, Нови Сад, 2015.**

Занимљива књига „Право сунца – другачији модернизам” Биљане Дојчиновић, у чијој основи је оригинална анализа модернизма као глобалног књижевног феномена, открива ван простора западне културе, посебно међу „скрајнутим и малим” књижевностима, и српске књижевнице чије се дело уклапа и доприноси развоју модернизма као полисистема. Као неку врсту „водича” у шетњи кроз модернизам, од центра, „високог” англоамеричког модернизма до разних система унутар модернистичког полисистема, ауторка Дојчиновић уочава разлике и самосвојности, али и богатство и значај разнородности удаљених књижевности. Са свежим и самосвојним тумачењем ових појава у оригиналној и обимној студији, која је настала у склопу предавања на Филолошком факултету у Београду као и у истраживачком раду на пројекту „Књиженство – теорија и историја женске књижевности на српском језику до 1915. године”, Биљана Дојчиновић, иначе ванредна професорка

на Катедри за општу књижевност и теорију књижевности, и широј књижевној јавности приближава, дајући им и „другачије” место, и неке књижевнице чије дело није сагледавано у овом контексту. Реч је о делима српских књижевница Јелене Димитријевић и Милице Јанковић, о новели кинеске списатељице Дин Линг али и о првом роману Ребеке Вест, која, упркос томе што је њено дело било „обележено свим модернистичким кључним речима”, није постала део приче о високом модернизму.

Централно место у студији дато је делу српске (и прве нишке) књижевнице Јелене Димитријевић. И наслов књиге „Право сунца – другачији модернизам” потиче из њеног романа „Нове” о младим, „новим” Туркињама у Солуну уочи Младотурске револуције. „Нове” жене у роману су носиоци нових тежњи и идеја у потреби за еманципацијом по угледу на Запад, а „право сунца” је њихова жудња да се, упркос васпитању и друштвеним нормама, ослободе „покривања” и без вела и чаршафа иду улицом слободно. А „откривање” је заправо само метафора за потребу укупности промена у животу „нове” жене у Турској, што Јелена Димитријевић правилно уочава, у односу на западну жену, а њена јунакиња и осећа, као неправду маргинализације и скрајнутости.

Доказујући да се роман „Нове” Јелене Димитријевић уклапа у токове европског модернизма, ауторка Дојчиновић га пореди са Џојсовим романом „Портрет уметника у младости” и „Излетом на пучину” Вирџиније Вулф. Јер су

сва три дела у жанру образовног романа. Она анализира сличности у жанру, тематици, структури, психолошком нијансирању личности главних јунака (жена и мушкараца), поједине сцене са елементима модернистичког поступка, приповедна средства, фрагментарност и усредсређеност на субјективност... Ако је Вирџинија Вулф писала у дневнику да жели „да ископа дивне пећине иза својих ликова” и да их међусобно повеже и прикаже на светлу дана, што је дубоки израз модернистичког интересовања у романескном стварању, насупротив објективном приповедању у реалистичком роману – дело Јелене Димитријевић је између ова два приступа. По опажању ауторке, ова српска књижевница у роману „Нове” има и једне и друге приповедачке захтеве: посвећеност детаљима стварног света, комбинацију приватних прича са историјским временом (реалистички приступ), али по приповедном поступку, окренутом унутрашњем свету ликова, подвојености младих јунакиња и самом добу о којем је реч – то је модернистички роман. Модерност романа „Нове”, по ауторкином запажању, није сагледана због акцента на његовој антрополошкој занимљивости која карактерише и њену књигу „Писма (о харемима) из Ниша”, иначе насталу у Нишу.

И на примеру исповедних прича „Међу зидовима” Милице Јанковић и новеле „Дневник госпођице Софи” кинеске ауторке Динг Линг, Биљана Дојчиновић доказује да је модернизам светски феномен и да се може видети колико сличности постоји између наизглед удаљених

модернизма. А да је заправо реч о другачијим модернизмима који су у много чему слични, али ипак и различити од оног што се сматра центром и нормом. Као о „стазама које делују споредно али су повезане попут мреже”. И које и са разликама могу да обогате ову књижевноисторијску појаву.

А књига „Право сунца – другачији модернизам” као свеобухватан теоријски приступ, обогаћен правим избором књижевних примера, заправо проширује и обогаћује хоризонте једног књижевног феномена, вреднујући и на нов начин поједина дела и њихове ауторе.

МИТ ПОНОВЉЕН У ЖИВОТУ

**Орхан Памук: „Жена црвене косе”, с турског превела
Мирјана Маринковић, Геопоетика, Београд, 2016.**

Роман турског нобеловца Орхана Памука „Жена црвене косе”, иако није међу његовим најбољим, ипак је међу романима који откривају оне већ познате вредности овог врсног приповедача: потребу за причом као битном основом књижевности и живота, што иначе у модерној литератури често није битна одредница. Иако је заправо и најтеже пронаћи причу која ће држати пажњу и имати свој пуни смисао. У роману „Жена црвене косе” Орхан Памук се определио за причу из живота која понавља потресне и трагичне митске повести: за античку Софоклову драму о цару Едипу, који из незнања убија оца, а затим се жени сопственом мајком, и персијски Фирдусијев еп „Шахнама” (Књига о краљевима) о Рустему и Сухрабу, у којој отац, такође из непрепознавања, убија сина. У основи ових трагичних митских прича је веза очева и синова што представља и тему романа, пренету у садашњост, као потребу главног јунака, наратора, (који је, узгред, желео да буде писац а постао предузимач) да урони у сложене ситуације и тајне овог односа.

Писац у роману заправо претвара митску причу у стварност, или тачније у живот који понавља мит. Главни јунак и наратор Џем, гимназијалац, из угледне апотекарске породице у Истанбулу, остаје сам са мајком када их отац из нејасних разлога напушта, повремено се враћајући накратко. Иза тога стајало је уверење да је отац као левичар у време после војног удара завршавао у затворима изложен страдању, али и нека слутња да је, можда, постојао и други разлог... Покушавајући да нешто заради током лета, дечак се придружује мајстору Махмуту, бунарцији, у копању једног бунара за будућу текстилну фабрику у близини касабе Онгорен. Али тада се дешава оно што ће му одредити будући живот.

У главној линији приче, писац развија изненадну љубав младог гимназијалца у жену црвене косе, коју среће у касабџи као глумицу путујућег позоришта. У ноћи гледања њихове представе у шатри „Поучних митова”, засноване и на миту о оцу и сину, и после првог и јединог љубавног односа са женом која га је освојила, дечак је осећао „да је његов живот судбоносно одређен”. Од тог момента и касније као успешан пословни човек, ожењен женом са којом не може да има деце, Џем ће трагати у књигама, на сликама, у уметности за митским делима о Едипу и Рустему и Сухрабу, привучен њиховом магичношћу и трагичношћу. Мислио је да ће читањем тих прича „решити мистерију свог живота и доспети до обала спокоја”. Право разрешење заправо стићи ће деценијама после када сазнаје да је жена црвене косе, Гулцихан,

била и љубавница његовог оца, а он сам, из једног односа са њом стекао сина, Енвера. Тежња за оцем, у другој линији приче, док траје копање бунара, водиће главног јунака и специфичном синовљевском осећању према Махмуту кога, у тренутку несреће, повређеног, оставља, не сналазећи се, на дно бунара. То осећање кривице, као и сан о жени црвене косе, носиће тридесет година, када се, стицајем пословних околности, у истој касаби, не разреше и не споје обе линије приче: о Махмуту који је спасен и који је постао и нека врста оца његовом сину Енверу; али и о сусрету са гневним сином Енвером поред истог бунара, док се, у трагичној ноћи, гушају око пиштоља који је отац понео... Док син хвата оца за руку у којој је пиштољ и њоме удара о бетон бунара...

Писац је могао да роман заврши и таквом драматичном сликом у којој би било нејасно ко је кога, у кошкању, убио. Сплет животних околности, оптерећен и неочекиваностима које само живот може да намести, у уметничкој спознаји вероватно би допринео потпуном естетичком доживљају случајних или нужних дешавања. Али тиме би изостала основна тема о „поновљеном” миту. У завршници романа, делу под насловом „Жена црвене косе”, у којој је она и наратор, Орхан, међутим, „допушта” да сама мајка, са свог становишта, потпуније објасни и укључи се у причу о истрази и суђењу свом сину због ненамерног убиства оца – пиштољ је, док су се рвали око њега, случајно опалио и погодио оца у лево око... Као да се прича, заправо, таквим

„поготком” више приближава значењима Софокловог Едипа. (Мада, када живот имитира мит и бајке, као да нема њихову снагу.) У тумачењу Едипове судбине, мајстор Махмут, који је такође волео митске приче, још док су копали бунар, објашњавао је свом младом помагачу Цему да Едипов грех није оцеубиство, већ покушај да избегне судбину коју му је Бог одредио. Зато је, због осећања кривице, самом себи одузео вид. А Рустемов грех није убиство сина, већ што је сина добио после љубави за једну ноћ и што му после није био прави отац.

Односе између оца и сина, Цема и Енвера, у неким од завршних епизода Памук, међутим, оставља отвореним. Рецимо, зашто је Цем на могуће виђење са сином понео пиштољ? И зашто је гневни и повређени Енвер (јер му отац није одговорио ни на писмо) поменуо да би му најрадије „извадио очи”. У драматичној расправи оца и сина као да се отвара „бунар људске душе”, а писац остаје немоћан пред вечитим питањима живота: колико нам је он унапред, као у миту, од Бога дат, а колико је човек сам, уз случајности – главни творац сопственог животног пута? Остављајући ове дилеме недореченим, и у филозофској основи романа, изазваној и митовима, Орхан Памук је оставио отворену и причу која је веровала да живот може бити поновљен у вечитом миту. И док мајка, у завршном поглављу, исписује одбрану свог сина који у затвору чека суђење, тражи од њега, који иначе пише песме, да о овоме свом случају напише роман, отац је пронађен на дну бунара, заједно са пиштољем, у блату, с

поготком у око: намерним или случајним? Или је судбина „умешала” прсте? Тек круг се затворио на митски, недоречен начин. А велики писац Памук је роман „Жена црвене косе”, у „помешаној” причи два мита и живота који „понавља” мит, пружио читаоцу на дар као могућност читања, тумачења и размишљања на свој начин. У увек узбудљивој магији сусрета са светом литературе. Па макар и онда када књига не досеже очекиване домете...

У НЕОБИЧНОМ СВЕТУ ИЛУЗИОНИСТА

**Сергеј Носов: „Витичасте заграде”,
превод с руског Миодраг Сибиновић,
Геопоетика, Београд 2015.**

Роман „Витичасте заграде” руског савременог писца Сергеја Носова отвара необичну тему о илузионистима и мађионичарима и њиховом „умећу” у оностраном свету у којем су могућа разна чуда. А непосредни повод је њихова оснивачка скупштина на коју из Москве (у којој живи) иде у Петербург (у којем је живео) и главни јунак Капитонов, иначе илузиониста, „математичар”, који на основу две „операције”, одузимања и додавања, погађа замишљене бројеве. Скупштини иначе присуствују бројни микро и макро магови, „архитекте догађаја”, гутачи времена и простора (премештају ствари и људе у простору, мењају објективни доживљај времена па дводневни боравак Капитонова у Петербургу испада много дужи!), али и хипершибицери и супермахери. А сви заправо теже да направе „представу”.

У тој линији приче је атмосфера која помало подсећа на „Мајстора и Маргариту” Булгакова, кога Носов иначе помиње само на једном месту, која читаоцу приближава тај необични свет чуда и

лудорија, у којем има и игре али и запитаности о таквој моћи необичног, зачуђујућег оностраног света и његове тајне. У њему људи необично нестају или умиру, па оживљавају премештени на друге просторе (ово „премештање” постоји и код Булгакова); или губе идентитет као један од пријатеља главног јунака, Мухин, који после смрти – нестанка, оставља свеску о сопственим дилемама ко је он – о свом „психичком” двојнику. Те странице романа, као специфичан, издвојен, зачуђујући свет, са сопственом магијом, динамиком приповедања у сатницама које бележи главни јунак, увлачи читаоца у неку специфичну паралелну стварност, понекад као у двосмислени свет који чуди, али истовремено и прија у некој врсти необузданости и „игре”.

У другој линији приче, Носов читаву ту чаролију необичног света и чеховљевске „живе хронологије”, која му служи као мото романа (а заправо је реч о двосмислености), смешта у реалност посттранзиционог совјетског друштва. Јер и овај необични свет разних магова, приликом изборне конференције, функционише по принципима савременог друштва у којем се „игра”, манипулише, намешта, прекраја, злоупотребљава; праве се „хокус-покус” и разни марифетлуци како би се изабрали „своји” кандидати. Са елементима сатире и смеха, уденувши оностраном свету елементе свакодневице, писац заправо прави слику реалних манипулација и притворства. А магови постају обични људи склони негативним карактеристикама савременог света...

На моменте, главни јунак Капитонов у реалистичкој причи је отац који често мисли на кћер са којом је изгубио прави контакт после смрти жене. Он се, са нежношћу, сећа породичних тренутака. На страницама романа, док се таксијем вози улицама Петербурга у којем су некада живели, док повремено дрема јер у хотелу не успева да заспи, као да васкрсава носталгично сећање у којем је и лепа и историјска слика града, али највише успомене на протекли живот. Можда и тајне протицања живота... А када се догоди да један од магова умре, у тренутку када Капитонов погоди број који је он замислио (99), као да се поклапа вечита тајна живота и смрти. У извештају који пише иследнику, главни јунак ставља „витичасте” заграде (чак и своје име у заграде!) јер је иследник тражио да извештај буде „без магије”. Између витичастих заграда остала је не само тајна те смрти већ и тајна свеколиког света и живота. Као вечита али лепа загонетка за којом и магови и људи трагају... Не желећи да је открију, можда и због лепоте саме тајне... А књига која је добила Награду „Национални бестселер” за најбољи руски роман 2015. године, заслужено дарује читалачко задовољство.

ОДГОНЕТАЊЕ ТАЈНЕ ЉУБАВНОГ ОДНОСА

**Харуки Мураками: „Мушкарци без жене”,
с јапанског превела Наташа Томић,
Геопоетика, Београд, 2016.**

И књига „Мушкарци без жене” Харукија Муракамија, једног од најпознатијих јапанских и светских писаца, иако није међу његовим најбољима, открива препознатљиви рукопис и поетику литературе која се наизглед лако чита, али тек накнадно открива у потпуном и самосвојном књижевном доживљају. Иако се чини да је он генерацијски писац заљубљен у свакодневицу, у причу која се рађа у животном односу људи (а он за себе каже да се његове књиге лако читају, али их није лако разумети), ова наизглед лака и читљива литература нуди читаоцу и свет онога „иза” као магију богате и ипак сложене литературе. И у овој књизи прича су заправо „мали романи” који приближавају сложен свет односа мушкараца и жена. Све приче у књизи (а има их седам) као главну тему имају тај однос, а наслов „Мушкарци без жене” (проистекао из истоимене збирке прича Ернеста Хемингвеја само као инспирација) „послужио” је за Муракамијево самосвојно сагледавање заправо тог односа. Иза

централне теме о усамљеним или остављеним мушкарцима, различите тематске основе, приповедачке технике и композиције, слична је поетика: проза у виду исповести или сећања, са темом одрастања до зрелости, а понекад укрштањем љубави и смрти, са необичним сусретима главних јунака и онеобичавањем приповести, што их чини, као и психологију његових јунака, сложенијим и занимљивијим.

У причи "Drive My Car" главни јунак Кафуку, глумац, после двадесет година брака заснованог на обостраној љубави, неуспелог покушаја да добију дете, а затим и смрти вољене жене, такође глумице, постаје пријатељ са колегом за којег мисли да је био њен љубавник. О том необичном односу у којем је било и истинског пријатељства и глуме, Кафуку прича девојци Мисаки коју је узео за професионалног возача до позоришта и натраг, покушавајући да јој објасни да ли је то била потреба да схвати своју жену или да се освети љубавнику тиме што би га разоткрио – а он такође има своју породицу. Али у једном тренутку разговора када су „препознали сјај један другом у очима, попут онога какав има нека далека звезда стајачица” као да је обојици било лакше. Нејасна спознаја о кругу у којем је троје, са питањима која су остала отворена, води заправо пишчевој потреби одгонетања, јер је живот сложен и компликован.

Та врста Муракамијевог „манира” је и у другим причама. У причи "Yesterday" главни јунак Китару, необичан и веома интелигентан младић који никако да спреми пријемни испит за факултет,

одбија и да говори стандардним јапанским језиком, већ употребљава дијалект на који је превео и песму Битлса. Свом другу, такође студенту, (који је и наратор у причи) жели да препусти своју тинејџерску љубав Ерику, иако су обоје повезани снажним осећањима, али су и веома различити. Ерика сања о путовању бродом са њим док је на небу „месец од чистог провидног леда”, а жели и физички контакт; Китару мисли да би је тиме повредио. Све то води њиховом раздвајању и нејасној судбини у којој се не може знати „какве ћемо снове сањати сутра”. Да ли ћемо се са неким наћи или остати усамљени? У причи „Самостални орган”, естетски хирург Токаи, после бројних веза, заљуби се у жену шеснаест година млађу. Али када га она остави (не због мужа и детета којима жели да се врати, како је објаснила, већ због другог, млађег љубавника), Токаи престаје да ради, одбија храну и умире. А наратор заправо покушава да одгонетне смисао оваквог краја човека који је „закорачио у сасвим нови свет”, нејасан за многе око њега. Доказујући, притом, само сву сложеност људске душе...

Муракамијеви ликови живе често у необичном, свом свету. У причи „Шехерезада”, истоимена јунакиња названа по принцези из „Хиљаду и једне ноћи” прича свом љубавнику Хабару, после љубавног односа, по једну причу. Тридесетпетогодишња породична жена, која посећује Хабару два пута недељно, имала је приповедачки дар који је дирао у срце. Било је немогуће разлучити да ли су те приче истините или лажне. Она му је причала како је у претходном

животу била змијуљица која се стопа са околином и на дну језера лелуја као водена трава, очекујући пастрмку за коју се прилепи као пијавица водећи паразитски живот. Или о својим провалама у кућу дечака у кога је била заљубљена: узимала је по неку његову ствар и као реликвију остављала неку своју... А Хабару је осећао, када би те приче настале, да би завладала густа тама... И да оно што жене човеку дарују су ти посебни тренуци у којима му се, усред стварности „та стварност поништава”. Као да се рађа нека нова стварност, друкчија и лепша у његовом доживљају. И у причи „Кино”, истоимени јунак, после развода од жене која га је преварила, покушава да настави живот, отворивши бар, а онда га затвара, кренувши на пут, негде далеко... Како би изашао из сопствене празнине и повређености... Слично нејасно осећање прати и Муракамијевог јунака који, „када се пробудио у кревету, открио је да се преобразио у Грегора Самсу” (прича „Заљубљени Самсу”). У сопственој кафкијанској (обрнутој) метаморфози несигурности и незнања, док једино нешто осећа према малој грбавој жени која се у ходу вуче као инсект, преображен у човека, Грегор Самсу све се више радује што се није претворио у рибу или сунцокрет. Што је у сопственој усамљености открио у другоме сродност. Јер „мушкарци без жене” (истоимена прича) „постају то сасвим лако. Довољно је да дубоко заволиш само једну, и да она потом некуд ишчезне.”

Мураками наизглед једноставном прозом нуди могућност да читање постане и одгонетање о животу, односу мушкарца и жене, па и нама

самима. Говорећи о овој књизи, писац је рекао да она наличи нечему што се у музици означава као „концептуални албум”. А у причама и музика Битлса, Били Холидеја, Бич бојса и других постаје окидач почетка сећања, међусобне блискости, одгонетања тајне односа мушкарца и жене...

СЛАГАЛИЦА СА (НЕ)ОЧЕКИВАНИМ КРАЈЕМ

Љубица Арсић: „Рајска врата”, Лагуна, Београд, 2015.

Вишеслојни роман „Рајска врата” Љубице Арсић, (Награда „Стеван Сремац”) у неколико линија и тематских целина, као нелинеарно приповедање између садашњости и прошлости, „јер сећање постоји зато да опомене на оно што не сме да се заборави”, отвара и затвара мозаик чији се смисао доживљава и разоткрива тек у завршници књиге. Већ жанровски одређен као љубавни роман, у основној линији приче је кратка љубав у Фиренци између главне јунакиње Београђанке Ђурђе, која је у овај италијански град долазила и раније (чак и као дете са својом баком) због послова продаје мириса којима се бави – и Италијана Флавија, музичара који свира флауту. У тој романескној причи је и породична историја оба јунака. Ову главну и једину романескну приповест, пресецају и прекидају мозаично грађене теме: о културној историји прелепог италијанског града, често и „документарне” слике његове садашњости и живота у њему; саставни део романа је и „прича” о мирисима којима се породица бавила. Заправо, љубавна прича је

оперважена овим двама темама које су, чини се, по броју страна, и већи део романа.

Велику и вечиту романескну тему (љубав) књижевница гради на основама и принципу „поруке у боци”, изгубљене а затим необично нађене половине бочице мириса у облику јабуке али и (савременог) таблета који главна јунакиња проналази и узима у фирентинској траторији „Бистро”, не „из користољубља (јер има такав) већ можда радозналости, прилике да завири у туђ живот”. Тај принцип, својствен иначе специфичној прози, може да на неки начин велику тему „призема”, али можда учини и читљивијом по другом принципу – по замишљеној слагалици и тајни, чега иначе има и у неким другим делима Арсићке. (Све зависи од читаоца!) А онда се после дуге потраге за власником таблета да би му га вратила, (на скоро двеста педесет страна), после неких обостраних „препознавања” као блискости, догоди сусрет и љубав... И то после концерта (узгред извођења Вердијеве опере „Моћ судбине”) када јој Флавије приђе због мириса „ева” који је и он куповао бившој девојци а који је препознао... Ђурђа је тада знала да је то „невероватно, а опет некако очекивано јер се све ишчашене ствари на крају узглобе, сваки шраф нађе своју матицу”. Да се кроз случајности склопи прича о нечијој прошлости и можда судбини. Али права завршница тајне слагалице, открива се ипак на самом крају романа. У признању Ђурђине баке (ноне), уважене госпође Јелене из угледне и имућне београдске породице, која је имала своју парфимерију „Мистерија”, да су двоје љубавника заправо рођаци:

деца брата и сестре, Флавијевог оца и Ђурђине мајке, које је она родила. Ванбрачног сина сакрила је и дала у сиротиште. Иако занимљиво књижевно испричана историја двеју породица, „невероватна а очекивана завршница” једне драматичне чак и митске теме, пошто је бака после признања занемела, а Ђурђа покушала да пронађе сличне примере да би се утешила, па отишла у фитнес клуб – читаву љубавну причу своди на укус широке публике. По принципу слагалице затварају се и приче о другим јунацима романа или несталим, можда украденим породичним предметима: о другу из детињства Стевици, кога Ђурђа среће у Фиренци, судбини спремачице Зизане, несталом брошу „мартишку”, скупоценом циркуском мајмуну са очима од брилијаната који је бака добила од свог оца, имућног тршћанског трговца винама... Ове епизоде колико богате романескно ткиво, у композицији романа, посебно враћањем на њих, често остављају утисак „предаха”, паузе, којима је дат већи значај него што заслужују... Као слагалица коју њен творац веома успорено решава. А њено слагање и разрешење, као књижевна игра, постаје важније од (књижевног) тумачења њеног смисла које остаје на маргини. За неке читаоце, вероватно, можда је у томе и нека врста књижевног задовољства.

У другим двама линијама романа, о мирисима као породичном послу, наслеђу, производњи, продаји и – културној историји Фиренце са њеним уметничким благом, Љубица Арсић, иако покушава да их угради у романескно ткиво, заправо исписује засебне „приче” на нивоу енциклопедијског знања

или туристичког „водича”, понекад допуњене, продубљене и обликоване и као лично искуство и уметнички доживљај њених јунака. Странице и стране о тајни, богатству, чуду настајања мириса за којим трагају (што помало подсећа на „Кућу мириса” Виде Огњеновић), а ипак са неке стручне, енциклопедијске траке, као да отварају могућност да се иза свега слути тајна. Јер, „успели парфем одговара неком недовршеном сну”. А странице о историјском културном благу у ликовној, архитектонској, музичкој и другој уметности Фиренце (уз описе њене садашњости) постају најбоље када ван и познатих одредница искрсне лични доживљај њених јунака. Као, рецимо, Мартена (оца Флавија), „који није могао да поверује да живи у граду у којем је Ботичели насликао ‘Рађање Венере’”; или када је у погледу Микеланђеловог јунака Давида „препознавао снагу, али и његов зов у помоћ”. Или се осећао дубоко потресеним када је на Мазачовој фресци препознавао Евин вапај, док јој анђео показује пут из раја. Али зато делови романа у којима је и Фејсбук добио „своју улогу”, као покушај савременог контекста, остају на нивоу само једне игре без битне књижевне потребе.

Роман „Рајска врата” је за читаоце који су у рукопису Љубице Арсић препознавали њену потребу да их уведе у коридоре тајне и слагалице, одуговлачећи њихово разјашњење и који су то волели; или за оне који не журе за крајем приче (ма какав да је); или за оне који воле да се пред њима опширно отвара панорама једног града у којем нису били. Као могућност сагледавања и

туђе културе... Без обзира на то што их то удаљава, што прекида основну нит приче која се повремено појављује тек да заголица... Ако ће неким, можда, бити и досадно, за неке ће се, вероватно, отворити и „рајска врата” литературе као слагалице (не)очекиваног краја...

ТРАЖЕЊЕ СМИСЛА У БЕСМИСЛУ

**Тимошенко Милосављевић:
„Можете прећи Вождову улицу”,
Пунта, Ниш, 2016.**

На препознатљив начин свог књижевног рукописа, сатиричар и хумориста Тимошенко Милосављевић и у новој књизи „Можете прећи Вождову улицу” сагледава живот и стварност као „хиљаду слика”, што би се могло разумети и као њихово богатство, да све то не подсећа, како и сам признаје у аутопоетичком запажању, на „тражење смисла у бесмислу”. Иза ове „глобалне метафоре”, садржане и у наслову саме књиге, више сатирично, понекад и са цинизмом и сарказмом, мање хуморно, Тимошенко разоткрива свет ту око и поред нас, делом и у нама, који нам је познат и који и сами доживљавамо – не желећи да нас оптерети (када нас насмеје!), ипак и сам уверен да су живот и човек у њему сложена ствар. По принципу, рецимо, и овог (његовог) афоризма: „Народ живи у беди и то је боље него да је мртав у раскоши”.

Већ и иза самог наслова књиге, а затим и неким коментарима, Тимошенко је поставио основе апсурда. Шта све представља глас „Можете прећи Вождову улицу” који се чује у моменту када

се упали зелено светло на семафору? Бројне могућности своде се заправо на две апсурдне супротности. У зеленом светлу и гласу који саопштава да се Вождова улица може прећи (као додуше „техничку новотарију”), аутор открива метафору отварања и затварања слободног пролаза, па макар ако на раскрсници стану кола, а неко припуца! Те „оригиналне тезе”, како и сам признаје, затварање и отварање „које су суштина човечанства саме по себи су довољне, провокативне и интелектуално озбиљне”. Само на једном месту, прелазак улице у књизи је бледо постављен као и могућа шанса. У својеврсној поетичкој игри о апсурдности света, демократије, слободног избора и могућности, па и што да не, најважније слободе, Тимошенко се „поиграо” и са могућом алтернативом: постало је, поред Вождове, могуће прећи и улицу Краља Стефана Првовенчаног. Две групе људи, подељене око две могућности, као провокације, које саме себе заплићу, постају непријатељске, „потплићући једне друге”. Тако је ствар постала „врло сложена, загуљена, мутна, лакташка, ненародна, непатриотска, шушумигаста, економски неоправдана, песничарска, кафанска”... Тако се изродило још горе стање, а народ не зна „где може да пређе, а где СТВАРНО може да пређе”. Могућа алтернатива уместо демократије понудила је безизлаз, ако се народ не сналази! У симболичној и метафоричној спознаји у којој апсурд надвладава перспективу, Тимошенко гради свој књижевни свет са више цинизма и сатире, покушавајући да га на моменте „обогати”, највише у афоризмима, и њему својственим хумором. И

док његови јунаци, разни санитарни инспектори (неки буду рањени па умру, а затим оживе, па се неки венчају), у апсурдној атмосфери, Тимошенко исписује сатиру препознатљивих метафора: о глибу и мраку, па „дну као нашем великом циљу”, о „расколу на ледини” (око манифестације!) са иначе препознатљивим именима из прошлости али и ове савремености. Играјући се са „недужним” именима, он се озбиљно пита: „Зашто раскол? Око пара? Око идеје? Око идеологије?... Немате ли други перформанс?” Иза иначе црног сагледавања света и менталитета, њему својственим обртима, у књизи „избије” и хуморна, понекад смешна и шаљива спознаја која намерно релативизује грубо сазнање и осећање дарујући му, ипак, неку топлину, разумевање. Можда и зато што свет, иако је можда „лажљив, исфабрикован, необојен”... као да је и свет „зачудне љубави”. Као сублимат „старе љубави поетике и филозофије” коју као писац сам открива у свом делу.

У књизи „Можете прећи Вождову улицу” Тимошенко се игра и са формом и композицијом књиге. Иако у поднаслову садржи реч „роман”, књига је заправо збир, колаж различитих текстова: романескна прича се „губи” па појављује, постајући и сама небитни део колажа, док се „лабава” радња прекида афоризмима, уметнутим причицама, потпуно независним, одударајући и од саме суштине, али ипак уклопљиве у поетичку сврху: да се искаже разноврсност и богатство света и живота који још нису пронађени! Јер аутор је „рекао па написао: Сваког дана јуримо за срећом а она се крије као да постоји”. У главама које имају

па немају наслове, под „стручним оком врхунског мајстора”, додуше „опуштеног и правдољубивога”, Тимошенко пише о томе да је угледни грађанин убио жену, па ташту Добрунку, „или је пак то ишло другим редоследом”, поставља питање зашто се убио (па га онда неко убио) адвоката Станивуковића, или о Марку Мраву из Каменице који је отишао у Париз да види да ли је жива жена коју воли његов пријатељ који у међувремену умре... Неће да пише хронику већ роман, како и сам изјављује, јер се једино са романом може добити Нинова награда. А и у аутопоетичком подсмеху, „открива да се поред улице, може прећи и држава”. А зашто не и они коју одлучују о наградама! Па и читаоци, отварајући могућност да се књига чита како се хоће: од напред, између, на крају...

У деловима књиге са афоризмима у којима аутор показује и ранији дар да они блесну и ударе у праву мету, Тимошенко их групише и око појединих тема: рецимо, о другу Титу, иако је својевремено због једног таквог афоризма умало „настрадао”. Али зашто да не: „да је друг Тито жив, Новак Ђоковић би сваког 25. маја играо мастер-меч са најбољим младим радником, а резултат би био нерешен”.

Треба у овим временима прећи Вождову улицу и надвладати осећање да смо у животу имали „толике штете”. Тимошенко позива... „Јер писци не морају све да знају, они само морају да имају душу и да је деле са вама”.

МИРИСИ И БОЈЕ СТАРОГ НИША У ХАИКУ ФОРМИ

Драган Ј. Ристић,
цртежи Миодраг Даја Анђелковић,
„Ћаја не ћаја”,
Свен, Ниш, 2015.

У књизи „Ћаја не ћаја” Драган Ј. Ристић, познати хаику песник, определио се за необичан експеримент: да у јапанској форми (хаику, сенрју и танка) на старонишком говору приближи мирисе и боје старог Ниша и да притом понуди специфичан поетски доживљај. У шест циклуса, у којима мотиви нису строго одвојени, у 340 хаиква и 108 танки, у књизи „Ћаја не ћаја” (хтео не хтео) песник је заправо хтео да, спајајући стари говор и древну форму, оживи дух прошлих времена, старог града и живот у њему. Са потребом да пева и о човековој судбини између (Сремчевог) мерака, дерта и жаловања али и оне друге линије, о лепоти и смислу живота који се дочекује и радосћу и хумором. А тиме, можда и највише, овом кратком формом тежи да оживи песничке слике за којима и данашњи читалац носталгично трага.

У главној линији певања, у најуспешнијим стиховима, оживљавају слике старог Ниша, расцветалих башти, „омијене калдрме”, Нишаве,

лепоте девојке, младих у колу, а песник пева да га „од убавињу / на живување му / фаћа ме мука”. И исказује радост живота. А у неким описима у три стиха, постиже потпуни песнички ефекат у којима је и слика и мирис и осећање: „лисја од липу / клату се на ветар / туга од мириси”. Или: „мрдкају листови у ограден плац с’с тарабе / мучно мирише липа”. Песник осећа убавињу (лепоту) и у оваквој слици: „туфнаста нова шерпа според моју бабу / љеска се”. Или: „врапчићи / се кутају по дрвеће / плљусак ги досадија”. А лирски субјект сопствену емоцију успело „боји”: „уфати ме дерт / к’д тедо да излувтирам мозак – попци праву музику”. Ристић у више хаикуа пева и о лепоти девојака: „Бог да гу прости /од њојну лепотињу / и лисје зборише”. А емоцију лирског субјекта „везује” за њен изглед или пејзаж: „танке гу веђе / ама црни крупни очи – фата ме стра”. Или: „Округал месец уапа ме за срце / тој девојче”. И док су „Пироћанке „најубаве”, знак за вођење љубави, долази из природе. Тако песник спаја два знака: „гороцвет / у Габровачко брдо / време за ашик”. И љубав у оваквим стиховима проговара једноставним језиком, као природни зов...

Оживљава стари Ниш, као на разгледницама, старе нишлијске кафане од „Маргера”, „Галије”, „Цериме”, „Нишлијско меанче”, еснаф-кафане, у којима се пије, једе, „ломоти се”, али осећа и мерак: „мерак песна / у срце ме такнула – шћу да прајим”. И док „он цел д’н у мејану, она си в’зд’н плаче – голем резил’к” (срамота). И на једноставан начин песник заправо пева о људској судбини, схватајући да је она, та „к’смет” неминовна, дође

не питајући, јер и живот долази као поклон: „баксуз човек / арчи си пешкеш и умре – к’сет му такав”. И наслов књиге, као и хаику о пролазности живота који је „записан” човеку, хтео – не хтео, нуди спознају мудрости: „ћаја не ћаја / пролет дамно минула – с’г знам: к’сет”. И потврђује да се најкомпликованије истине о свету и животу најбоље спознају ако се поједноставе. Па позива да се живи уз ситне радости, уз мерак и ћеф, уз које „васкрсава”, и онај други стари Ниш, чаршија са духом и смехом, „у летњо време”: кад „мезетимо си уз ракију / и причамо си глупос људски / што мисли да је поаметан од сви”, а „булбуле поју сабајле”. И док осећа „звук од праскаву јабучку / кад гу гризем”, а са „накладено кубе” чује звук печених кестена кад пукну, Ристић носталгично приближава прошло, идилично време. У тим стиховима је и хумор који, у подврсти јапанског хаикуа, (сенрју и танке), приближава и потребу за шалом и смехом. Који такође „долазе” као неминовни део живота, као друго „огледало” и друга порука. Као слика навика и менталитета: „све си знајем / ама једно се буним / купање у Нишаву без гаћке / млозина се па свукују / у странске земље”. Или: „струк к’ко фидан / процафте девојченце / с’с алал на татка вој – за њума млозина / у Нишаву да рипну”. А уз осећање дерта, и хуморни сопствени портрет: „по врућину / цврчки праву музику / блејим у дзвезде / мозак ми тако навртен / да ноћу вампиришем”.

Треба веровати песнику да старонишки говор и стари Ниш имају чари, самосвојне, специфичне, које и у обичном човеку буде

потребу да их спозна и у њима ужива: као причу о једноставном примању живота о чему би и да се пева... Као и сам песник који признаје да „си прави вољу”: „с’с кеиф прајим / у глав ми клобућка машта и / с’лте гу записујем”. Као нека врста носталгије (а она је увек присутна када је о прошлом, старом реч) док верујемо да су тада „по Нишаву шочики / из бели свет / к’ко семке у лубеницу” и чујемо завршни савет „не батисуј лепотињу” (не квари лепоту)...

ВОЗ КАО „ПРОКЛЕТА АВЛИЈА” ЧОВЕКОВОГ УСУДА

**Драган Јовановић Данилов: „Шта снег прича”,
Агора, Зрењанин, Нови Сад, 2016.**

Пошто је радњу свог новог романа „Шта снег прича” сместио у воз који се једва пробија кроз снежну мећаву крајем децембра на уласку у двадесет први век на релацији Пожега (Бар) – Београд, писац Драган Јовановић Данилов је заправо поставио и основу и смисао једне метафоре: о месту где се људи сусрећу, говоре, причају о свом животу и судбини, речима „које повезују историју и случајност”, од којих, као од коби, човек заправо и не може да побегне. Воз са дотрајалим вагонима који се једва пробија кроз белину, постаје и место у којем се преплићу и садашњост и прошлост не само људи већ и цивилизација, истина и машта, живот и смрт, реално и метафизичко. Такво место радње наратору, који је уједно и писац, служи за три погледа, три врсте комуникације. Први је поглед у сапутнике, јер су возови „простори пијани од живота”, „исповедаонице”, „у њима сазревају наше приче, наша досада и наша сета”. Метафорично то је и поглед на „покретну проклету авлију” несрећних, промашених

трагичних људи након ратова деведесетих, „земаљских незадовољника”, али и оних злих, као иначе дихотомна слика и живота и човека. У другој релацији, Данилов слика – оно што се види кроз прозор или када воз због квара или зато што је ударио неког човека, стане, као сурови пејзаж у којем се мешају белина и преовлађујућа тмина људског бивствовања. У трећој равни приповедања је исповест, поглед самог у себе, наратора који је из Пожеге кренуо у Београд пошто су му из Војномедицинске академије јавили да му је отац на самрти. У склопу ове линије приповедања је и лична прича приповедача који, поред општих недаћа у деведесетим годинама прошлог века, у провинцијској свакидашњици, доживљава и сопствене јаде: београдска издавачка кућа одбила је да штампа његове песме, а девојка коју је волео га је напустила. Његов сијамски брат близанац од којег су га операцијом одвојили у њиховој осамнаестој години је на ратишту у Славонији а породица не зна да ли је уопште жив...

Та три плана приповедања мешају се, преплићу, укрштају у необичном низу људских судбина, у купеима у којима има места „за све јаде овог света”, у атмосфери у којој речи и говор (попут „Људи говоре” Растка Петровића) постају не само начин комуникације већ оне „чарају, скривају, раскринкавају”. Наратор описује галерију сапутника, из „руског вагона”, а затим и из шетње композицијом као позорницу на којој се актери појављују у потпуном светлу: од физичког изгледа, до дубље спознаје о њима самима, у монолозима и дијалозима, повезаним и

неповезаним, у ћутању и погледу, оглашавају да овај мали свет у возу „постоји силан и уздрхатао под звездама”. И ређају се ликови и судбине: од Циганке и Циганина, доктора Дворниковића, Тамбурића, Руса Фјодора Чичибабина, Бонапате, Косте Амброзића, девојке Марлен, пророчице Незграбе...

На моменте, у метафизичкој атмосфери наратор препознаје и писце (Набокова, на пример) али и осећа „да је много тога у овом возу кренуло по злу”. Па слуги да се у возу нешто необично дешава, и „води” радњу ка „заслуженом” трагичном крају, под точковима воза, једног свог јунака, Косте Амброзића, коме је на почетку романа, као код Булгакова, такву судбину прорекла Незграба. У посебном, завршном поглављу, Данилов кроз ратну причу овог свог јунака открива страхоту злочина у протеклим ратовима на Балкану у којој су зло и ђаво загосподарили људима претварајући их у психопате. Али у исто време, у слици дочека Нове године и новог миленијума у возу, у разузданости и пијанству путника, осећа да „није немогуће да је Страшни суд ту заседао ноћас”, а Незграба прориче да ће „почети потпуно и свеопште врзино коло ђавољег човечанства”. У тим сценама, најуспелијим у роману, сликовито и метафорично, без обзира на начин на који позива на помирење на трагичном балканском простору, писац се пита да ли је путујући двадесет четири сата био „у комедији заблуда или у трагедији усуда”. Зато и у завршној слици са јунакињом из воза Марлен, са којом је, после љубавне епизоде у возу, заједно

обишао оца који је, умирући, питао „шта снег прича”, постаје свестан да, док се држе за руке, као да ходају „по граду уроњеном у онострано”.

Та релација од реалности до метафизике, од стварних прича до (само) могућих, од истине до измишљеног, од човека до нечовека, од Бога до демона (или обрнуто), са епизодама које „искачу и ускачу” у причу као и путници у возу, на моменте је снажна експресивна нарација, па читалац може да поверује писцу „да су ове странице написане по лику и облику постојећег света”. А свет још није „рашчистио” ни којим ће путем ићи човечанство и какво ће бити његово врзино коло између увек присутне прошлости и неизвесне будућности. И да ли ће човек бити ближи Богу или демону... Тако и прича о возу и путницима у њему може да постане и глобална метафора о путу света и људи као вечита, а овде и убедљива књижевна слутња, у неизвесност. Са питањем где нас заправо води мржња а где љубав...

ПРИЧЕ СА НЕИЗВЕСНИМ КРАЈЕМ

**Васа Павковић: „Десет замки”,
Вукотић медиа, Београд, 2016.**

Занимљива и необична књига „Десет замки” за укупно стваралаштво познатог српског приповедача, песника, књижевног критичара Васа Павковића открива још једну његову стваралачку склоност: да уплови и у жанровску литературу крими прича, чијим документарним траговима га је, како сам „признаје” у ауторској белешци, „привлачила алхемија писања”. Ова књига, међутим, показује да су десет прича детекције само омогућиле писцу да покаже два битна својства добре литературе и квалитет ове прозе између документарности и фикције. Једно је атмосфера која потенцира очекивање завршнице, драматичност разјашњења тајне карактеристичне за овај литерарни жанр, као приче са неизвесним крајем. У другој линији, приповедање прераста у прозу дубоке уметничке суштине о животу и судбини малог човека у протеклих пола века у овој земљи, понекад драматичног и трагичног, понекад хуморног проседеа. А све то заједно, у оба спојена слоја, у основној поетичкој равни, открива нијансе понашања човека у „раљама

живота” између добра и зла, правде и неправде, љубави и „мржње”...

У десет прича наратор Тодић, који је полицајац и следник а затим адвокат, старији човек и усамљеник, подсећа се десет случајева на којима је радио у каријери у банатским местима од времена „социјализма његове младости и зрелог доба до капитализма његове старости”. „Десет замки”, које треба да разреши у књизи су постављене од најтежих, убистава, преко „злочина” и прекршаја, иза којих је заправо трагичност људских судбина у друштву оптерећеном тешкоћама и предрасудама, до хуморних ситуација у којима се негира злочин или правда не стиже на право место. У прве две приче („Две сеоске шнајдерке” и „Вишеструки убица Клес”) идентитет убице се случајно расветљава, а успорена радња, атмосфера ишчекивања, уз опис амбијента, доприносе стварању успешне приповедачке слике. Главне јунакиње у причама „Одбачена” и „Мајка и кћи”, добијају трагични ореол јер иза живота остаје „мукла тишина” као непознаница краја њихових судбина. У првој, о девојци напуштеној од свих која је због тога била принуђена да и сама остави своју бебу пред зградом дечје болнице, а затим се нађе на суду. Али и када бива ослобођена, остаје драматична празнина у питању шта је било са њом, а шта са њеним дететом. Као тишина без одговора. У другој је трагично интонирана прича о старици – мајци, и кћери – инвалиду, које се после деценијског заједничког живота у суровом сиромаштву, растављају јер им је „заједнички живот постао

немогућ”. Не успевши да их убеди, адвокат који је пратио њихов живот из своје канцеларије у заједничком дворишту, после извесног времена присуствује трагичној сцени: мајка је дошла да од њега затражи да јој нађе кћер. А заправо нико не зна где је отишла... Без речи, у „глувој тишини”, неком врстом филмске наратије, у којој слика постаје важнија од много речи, (довољна је само мајчина молба – и изјава „Не могу да живим без ње”), писац приближава дубоку трагичност двеју судбина. У причи „Човек-бургија”, уместо лукавог криминалца, краља лопова, који је обијао продавнице, јесте обичан сиромашан човек, који је изгубио посао и тешко живи, али који жели да се пре затвора венча јер му је будућа жена пред порођајем. И „Човек без потомства” у истоименој причи открива величину малог човека оптуженог да је отац детета комшике, а он је у ствари неплодан. Са иначе троје деце, главни јунак Даворин Кораћ не само да опрашта својој жени „што се снашла”, јер је вероватно осећала да јој је муж неплодан, већ је и захвалан што му је омогућила да његов живот добије пун смисао: топлину праве људскости... Док обоје, срећни у породици, ћуте о међусобној тајни, као да ништа не знају...

Неколико прича Павковић „осветљава” специфичним хумором којим постиже да се открију многе нијансе, дубоке противуречности и сложености живота, заправо створи полифонична атмосфера стварности. У анегдотској причи „Мали мртвачки ковчег” уместо малог детета, како је претпоставио симпатични Јефта Тадијин,

индивидуални произвођач или ти сељак, па пријавио комшијски случај, у башти је био закопан мачак... И као прича о менталитету и поштењу измамљује осмех... Посебан хумор карактерише и причу „Хохштаплерски пар” у којој превара добија призивак једне „забавне” игре.

Та разноврсност тема у књизи проширује схватање наратора „да многе приче немају крај, или је тај крај сасвим неизван, иако постоји”, релативизујући у последњој причи „Сумњив случај” и значења саме правде, када се помеша, злоупотребама, добро и зло. Тиме књига заправо исписује и необичну магију судских спорова. Али и у бити предност даје расветљавању случајева у којима су необичне, чудесне судбине људи са којима је, бар делом, повезан и живот главног јунака, наратора.

Тако и живот адвоката искрсава на моменте као породична прича. У сопственој осами (код ћерке која живи у Аустралији отишла је и његова жена да би чувала унуке), па адвокат проводи време у сопственој канцеларији у такозваној „кинеској четврти” и повремено испија пиво у кафани „Европа” које му се чини „горко као чемер” док гледа пролазнике кроз аветињско (фокнеровско) светло у августу... Тако постаје и учесник у животу оних чијим се случајевима бави: мајци и ћерки цепа дрва и саучествује у мајчином болу када жели да јој се најдража врати, човеку-бургији омогућава да се пре затвора ожени, или и сам буде срећан када тужилац одустане од оптужбе против његове „одбачене” јунакиње.

И нека врста лајтмотива која се, курзивом, понавља на почетку појединих прича, у којем је слика о изгледу дворишта „кинеске четврти”, о високој липи и два болесна јаблана између којих јурцају деца, наратор као да потенцира своје саосећање и суживот са онима које је бранио. Та релација у књизи вешто је осмишљена. Док писац следи документарну грађу, препушта се и машти која га води једној самосвојној, уметничкој спознаји о сложености живота у којем се меша добро и зло, злочин и казна, а кривица често добија лик људскости. Коју заправо више од суда и суђења, и без обзира на жанр, препознаје уметност и добра литература.

ПОЕТСКИ ЗАПИСИ КОЈЕ ТРЕБА „ЧИТАТИ ИЗНУТРА”

Недељко Богдановић: „Олтар у планини”,
Хемимонтана, Галаксијанис, Ниш, 2016.

Књига песама „Олтар у планини” Недељка Богдановића, доктора филолошких наука и лингвисте, отвара чудесан поетски свет заснован на богатству, дубоком смислу и лепоти речи, записе које, јер у такве верује, треба (јер се и могу) „читати изнутра” у трагању за филозофским и лирским промишљањем живота и света. У песничким немирима, о којима такође пева, док око њега живот, природа, људи причају „своју причу”, овај песник би да ухвати њихова разноврсна обзорја и појаве у „непрестаној обнови света” по ритму „Свануће, смркнуће / Цветање, зрење, / Облачење, разведравање”, али и оно иза и изнутра, лепоту у непредвидивом, као лепоту света. Јер и „Бог је имао разлоге / Да предвиди и нешто / Непредвидиво” (песма „Надање”). На таквој поетичкој основи, Богдановић гради свој оригинални и специфични песнички свет као трагање за „лепотом промене”, срећом и несрећом човековом што нема крајње одговоре на загонетке овако постављеног питања смисла живота као чуда. Дарујући таквој филозофској основи,

истанчаном лирском наративношћу у самосвојним песмама и записима, различите рукавце: слике, мисли, емоције... Јер као у песми „Запис”, у парадоксима и контрастима и неочекиваностима протиче и лепота живота. И песник се опредељује не за „Програмирано, уређено, очекивано”, већ за „непредвидиву светлост” у облику муње у кишној ноћи као опомену и поруку: да је лепота у тајни и непредвидивости... Због које или ради које, заправо, и настаје песма...

Белешком на почетку књиге, а затим и посебним целинама у збирци, Богдановић означава место и време настанка песама везујући их, у неколико дана боравка у јулу 2014. године у родном селу Бучуму, за сопствени доживљај предела и људи у старопланинском крају. Тако су у основи песама завичајни мотиви у којима су природа, људи и догађаји, смештени између прошлости и садашњости, као носталгично сећање, дубока емоција и филозофска упитаност у покушају промишљања света и живота као вечитог чуда и тајне. У одељцима „Први дан”, „Други дан”, „Расипање у времену” и „Изван времена” више као временским него тематским мотивским одредницама, и у првој одвојеној песми по којој је насловљена и књига, као „Олтар у планини”, Богдановић је „сместио” и свој песнички олтар који гради оком, душом и мишљу. Као богатство живота, „Предео” (истоимена песма) у којем „свашта има”. Али и „Свашта овом пределу недостаје”. Док се препознаје легло зеца, гнездо сојке, траг дивље свиње, срна и срндаћ у међусобном односу, песник није „умирен” таквом

сликом живота чије се богатство, заправо не може до краја досегнути. Осим, можда, богатством речи. Јер праве речи, што Богдановић као лингвиста и песник дубоко осећа, проширују хоризонте живота и песничким умећем допуњују његово богатство, дарујући му понекад и нови смисао.

Зато и у „Првом дану” песник у више песама и записа пева о снази и смислу речи, као неку врсту оде. У лирском ткању стихова, он исписује молитву (истоимена песма) тражећи од Господа да нас ослободи сувишних речи: „Много је сувишних речи, Господе / Много је, заводе нас, / вуку на похлепу, на помаму. / Чему толико / Кад се и без њих збуњујемо / Кад и с њима посрћемо, / Кад се уплићемо и зановећамо”... Али и када их и „оптужује”, песник воли речи, свестан њиховог дубоког значења и смисла не само у постанку света, људској комуникацији већ и осмишљавању живота. Јер „А у једној само, макар најмањој, / Легне једно цело јутро, једно несагледно / сутра”... У песми „Писање нереченог” – „неречено мораће да пропева”. Песник „саветује”: „Из тмине појављује се јаук / Из ведрине крик. / Руко – што видиш запиши. / Кад те изговорена реч оптужи, / кад те виђено притисне, / браниће те запис / који се може читати изнутра”. А „Читање исписаног” (истоимена песма) је заправо трагање за собом. „Ако се ту не пронађеш, / Гледај једногледно / у размакнуте облаке / у јасно небо / у ситне звезде / у меку траву / у тврди камен. / Где да те убоде / По болу знаћеш да си жив”.

У другој линији певања, у напуклом и болном сећању, у пролазности времена песник открива напуштenu кућу, али и васкрсава идилична и носталгична сећања на породичну кућу, деду, мајку, кућна врата, браву и кључеве, предео у којем „после одласка” расте чичак, црно трње, коприва, буника и кукута... И док се „завичај гуши у души”, у трпњи, трулежу и гњилежу, док смо паукове мреже „заменили друштвеним мрежама / Несвесни да смо ловећи уловљени”, у светским и природним потресима на које се навикавамо, он ипак верује у љубав у ластавичјем гнезду и „цветове који цветају као нужност”. А у полифоничним звуковима стихова, у филозофемама, отварајући вечито питање почетка и краја, рађања и нестајања („Коначна песма”), као да допушта могућност вечитог кретања у којем и кад живот престаје, нема коначности. Јер „на крају могло је бити и на почетку”. И док пита „Има ли још смисла / Орезати лозу, / Калемити крушку пред кућом”, ипак прихвата идилични „излаз” у ускомешаном, нарушеном свету: „Можда је и заливање баште / И расађивање цвећа / Једини отпор / Светским потресима”.

Док се песнички немири Богдановића не смирују, стиже и књижевна награда „Раде Томић” коме је иначе и посвећена насловна песма „Олтар у планини”, инспирисана речном клисуром на путу за Папратну, родно место овог преминулог песника: „Ако би се планина склопила / ова песма би била немогућа”. А песник „Олтара у планини” се нада да је човек и песник (па и овај) „део непрестане обнове света”...

ИЗВОДИ ИЗ РЕЦЕНЗИЈА

ДОКУМЕНТ КЊИЖЕВНОГ ЖИВОТА

Књижевне новинске критике Иванке Косанић у зборнику „Додир душе читаоца и писца” информишу читаоца о најважнијим одликама одабране књиге из текуће продукције и на концизан али убедљив начин доносе и став самог критичара о битним одликама књижевног дела. То је подједнако важно читаоцу који се тек спрема да приступи делу, као и оном ко је дело прочитао – да свој утисак провери према оцени обавештеног и ауторитативног аналитичара књижевне уметности који му нуди сажет и јасан поглед на естетске вредности књиге.

Данас, са променом концепције приватизованих медија (мислимо на новинска издања), када друштвена функција медија није увек прва брига, па се неке рубрике на које смо навикли (текућа критика, обавезни прикази, хроника културних догађања, недељни културни додаци...) бришу, новинска критика сели се на периферију интереса власника медија, уколико се и сасвим не занемарује. Потреба за таквом критиком ипак постоји, и међу писцима и међу читаоцима, али будући да се одавно не награђује ауторски рад, и да се сужава простор за њено објављивање, понајвише се своди на текстове којима, срећом, И. Косанић одговара на књижевну продукцију. Са

ускоинформативног она иде ка пределима који имају културолошки значај.

Тиме доприноси и име и искуство саме ауторке.

На почетку критичаркиног пута кроз стваралаштво и културу стоји добро образовање које јој је омогућило звање професора домаће и светске књижевности и професуру у гимназији, где се књижевност, у свим облицима, видовима и врстама одговорно предавала на изабраним делима лектуре а потом рад у новинарству – посебно као уредника културних рубрика и аутора у штампаним и електронским медијима. Упоредо с тим, стоји списатељско стваралаштво – досад објавила четири књиге прича и четири романа. А поврх свега и лични квалитети: трагалачка знатижеља, преданост непрестаном читању као начину постојања, способност за рецепцију прочитаног и новинарска умешност да прочитано сведе на обим и карактер текста по захтеву медија. Све то је сједињено у једној личности са моралним кредибилитетом и храброшћу да свој став изложи и пренесе читаоцу. Тиме је она у последњим годинама спасавала част књижевне критике у Нишу (објавила четири књиге критика и књигу културолошких записа), у времену када, нарочито, текућа, жива – новинска критика, која прати појаву књижевних дела и прве сусрете са читаоцем, замире на многим просторима наше културне заједнице. И када су се ови написи појављивали у новинама, и сада обједињени у зборнику, књижевне критике Иванке Косанић потврђују вредност критичара као опсерватора и

аналитичара и испуњавају и одржавају своју актуелност и сврху и постају документ књижевног живота средине и времена.

Недељко Богдановић

МОСТ ИЗМЕЂУ ЧИТАОЦА И ПИСЦА

Својом књигом критика „Додир душе читаоца и писца”, у којој успешно комбинује структуралистичку и херменеутичку методу анализе дела, у импресионистичком кључу интерпретације, Иванка Косанић даје мозаичну и изнијансирану слику књижевних дела са подједнаким успехом одгонетајући магијску моћ речи и тајне „шифре” – поруке аутора. Њени прикази успостављају мост између читаоца и писца; они не затварају тај круг, већ подстичу и писце и читаоце да и даље трагају, дочитавају, домаштавају свој свет, доприносећи да верујемо да је „живот пролазан, а уметност вечна” (Готје), да је она „вечита свежина света” (Матић).

У књизи која представља својеврсни колаж књижевних приказа дела преко педесетак аутора, Иванка Косанић, снагом професионалне умешности и имагинације презентује критику најновијих књижевних остварења домаћих и страних прозних писаца и песника, различитог жанра, оријентације и гекултурног и социјалног миљеа.

Ако ствараоци својом литературом граде и богате својеврсну имагинарну библиотеку

човечанства, нови Вавилон – Александрију, онда је улога књижевних критичара да из мора издаваштва, са текуће траке публикованих књига, својом селекцијом и критиком – извлаче драгуље и својим записима остављају белеге. На њима је да заједно са читаоцима валоризују квалитете и домете одређених дела; да указују на врлине и слабости, да подстичу и храбре поклонике Орфеја и Миневре у њиховом настојању да својом креацијом граде бољи свет. Није ли литература својеврсна одбрана од пролазности? Тако и критике и у овој књизи, као препознавање и памћење, доприносе трајању правих вредности у литератури.

Љубиша Р. Митровић

МАГИЈА КЊИГЕ У „ДОДИРУ ДУШЕ”

Иванка Косанић је деценијама у служби мисли и речи. Отуда импресиван опус који допуњује, и ова четврта, књига критичких приказа „Додир душе читаоца и писца”. Она је, њеним речима казано, „настала као и претходне („Дуже од дана”, „Пред магијом књиге” и „Трагом књижевног лука”) из потребе да брзо оном идеалном читаоцу „објави важну вест као препоруку за узбудљиву авантуру дружења са њима и урањања у магију њихове лепоте.”

У уводном тексту „О овој књизи” Косанићева је истакла стваралачко вјерују,

исписала похвалу књизи и читању, указала и на „последнице либерализације савременог издаваштва, које обесмишљавају и загађују савремену књижевну сцену. А тиме и читаоце често усмеравају у погрешне правце, чиме потврђује и свој ангажман који у контексту с ововременим дешавањима опомиње на запостављање истинских вредности, као и писаца књижевне провинције.

У њеној критичарској нити су списатељска искуства и интуиција, умеће да изнедри критику која читаоца подстиче да посегне за књигом о којој пише. Да књига тако настави живот у читаоцу, да је читалац собом дописује. Отуда и мишљење да књига има верзија колико и читалаца.

За Иванку Косанић је као за Монтења читање радост, и зато су њена тумачења књига више од конвенционалног приказа. Емотиван однос према књизи, читалачко и стваралачко искуство су омогућили да напише критику која надилази дело о којем пише. Она помаже читаоцу и да намеру аутора саопшти кроз своје тумачење што књизи омогућује да буде више од „намере свог аутора”.

Косанићеви аналитички захвати су пунозначни и зналачки осмишљени тако да су пријемчиви, јер су писани из потребе. Са страшћу према књизи, писању и читању као магијском чину. Читању које је Галилеј видео као „начин да се поседују надљудске моћи”.

За разлику од униформне критике, ови текстови су подстицајни, јер указују на есенцијално – оно што је за књигу о којој казују суштинско.

У Иванкином поимању читања је ехо Исидориних речи: „Читање је култура. Све што је атрибут живота, од ума и маште па до физичког здравља, све је елемент и медијум културе, али она сама је нешто друго. Оплењивање човека – то има хиљаде степена, облика, сврха”. Критика Иванке Косанић подсећа на читање као оплењивање, и на читање као стварање. Њена критика је суптилно ткање у које уноси своје поимање значаја књиге и њене мисије.

У есеју „Књига” Борхес пише да читаоци читањем богате књиге. Може се рећи да је Иванка Косанић обогатила књиге о којима је писала. Обогатила је српску књижевну критику и књигом „Додир душе” која је својеврсна Вавилонска кула. У тој кули је окупила писце с различитих страна света, и разних језика, од Јапана, Шпаније... Турске, Русије... до Трешњевице, указала да је свет једна књига, и да писци пишу једну књигу, палимпсестно, у чијим слојевима је ехо написаних књига, и минулих времена...

Односом према „магији читања” она се придружује Борхесовом исказу: „Нека се други хвале књигама које им је дато да напишу. Ја се хвалим онима које ми је дато да прочитам...”

Ова књига критика је потребна читаоцу као путоказ кроз „лабиринте књиге”, а писцу јер шири вест о њеној појави као магијском.

Мирослав Тодоровић

БЕЛЕШКА О ПИСЦУ

Иванка Косанић рођена је у Белој Паланци. Дипломирала је на Филолошком факултету у Београду (Група за југословенску књижевност са светском).

После неколико година рада као професор у белопаланачкој Гимназији, запослила се у „Народним новинама” у Нишу. Била је новинар, коментатор, уредник и главни и одговорни уредник овог дневног листа. Радила је као дугогодишњи уредник и аутор култне емисије „Култура” на ТВ 5 у Нишу.

Пише прозу и књижевну критику. Приче и критике објављивала је у бројним часописима и листовима, а била је стални сарадник културних подлистака „Борбе” и „Дневника”. Збирке прича: „Жена из црквеног дворишта” (1996), „Напукло звоно” (2000), „Прича без главног јунака” (2001) и „Сандале моје мајке” (2014). Романи: „Оставка” (2004), „Моја драга Јелена” (2007. и друго издање 2011), „Догађај код ‘Српске круне’” (2015) и „Један могући живот” (2016). Књиге критика: „Дуже од дана” (1998), „Пред магијом књиге” (2004) и „Трагом књижевног лука” (2011). Објавила је публикацију „Ниш у свету – свет у Нишу” на српском и енглеском језику (1996) и књигу културолошких записа и есеја „Крајем недеље” (2009).

Роман „Оставка” био је у најужем избору за Награду „Женско перо”. Роман „Моја драга Јелена” добио је Награду „Светосавски печат”.

Приче су јој превођене на италијански, немачки и бугарски језик. Заступљена је у више југословенских, српских и нишких антологија.

САДРЖАЈ

О овој књизи.....	5
Постоји ли додир твоје душе? „Постоји ли додир твоје душе” Ненада Шапоње.....	9
У цара Тројана... „Козје уши” Владиславе Војновић.....	13
„Игра“ прекрајања историје света „Ниче из Гуче” Драгана Јовановића.....	17
У чему је смисао побуне „Буђење Прометеја” Љубише Митровића.....	23
Заводљива игра прерушавања „La sans parelle” Милицава Савића.....	27
Ка новој претећој цивилизацији „Птице у устима” Саманте Швеблин.....	30
Јунаци ненаписаних балада „Цинобер” Србе Игњатовића.....	33
Прошлост и садашњост као једна стварност „Поглед са Единбуршке стене” Алис Манро.....	37

Песнички путопис са Егеја „Грчка свеска” Мирослава Годоровића.....	40
Песме „прозорљиве” лепоте „Поновна рођења” Бојана Јовановића.....	44
Естетизована интимна повест „Сабо је стао” Ота Хорвата.....	49
Трагање за пристаништем „Пристаништа” Владана Матијевића.....	53
Живот у магији сећања „По сећању се хода као по месечини” Весне Капор.....	57
Поезија као одбрана од мрака „На рубу сна” Звонимира Костића Паланског.....	60
Старо добро читање „Дневник читаоца” Милана Р. Симића.....	63
Живот у магији детаља свекодневице „Иследник” Драгана Великића.....	66
Породична сага у совјетској Русији „Лазарове жене” Марине Степанове.....	70
Песникиња лепоте „пронађених” речи „Заустављени тренуци” Љиљане Бибовић..	73

Чари недужног детињства „ <i>Шта ако...</i> ” Виолете Јовић.....	78
О човеку и његовом усуду „ <i>Осама</i> ” Владимира Кеџмановића.....	81
Од класика до просека „ <i>Иди постави стражара</i> ” Харпер Ли.....	86
Чаробни плес живота „ <i>Плес срећних сенки</i> ” Алис Манро.....	90
Медаљони љубави за мајку „ <i>Молитва за матер</i> ” Љубише Митровића.....	94
У свету који нема „ни главу ни реп” „ <i>Резервни живот</i> ” Лидије Димковске.....	98
О лицу старости „ <i>Неспоразум у Москви</i> ” Симон де Бовоар.....	102
О белом и црном у животу „ <i>Жена у белом</i> ” Тони Морисон.....	106
Мозаик на зиду сећања „ <i>Мој лепо живот у паклу</i> ” Ивана Ивањија.....	109
Танго љубави и смрти „ <i>Арзамас</i> ” Иване Димић.....	113

Документарне исповести као глас живота „ <i>Рат нема женско лице</i> ” Светлана Алексијевич.....	116
Између стварности и фатаморгане „ <i>Старац и песме</i> ” Слободана Зубановића.....	120
Живот у више стварности „ <i>Одвратна срећа</i> ” Гиљерма Мартинеса..	124
Књига оданости и љубави „ <i>Науса љубави моја</i> ”, цветник песама (о) Нишу.....	127
О тајанственим просторима душе „ <i>Доктор Глас</i> ” Јалмара Седерберга.....	131
Косово тражи писца „ <i>Приче о Косову</i> ”, приредили Игор Маројевић и Александар Илић.....	135
Немањићи у стилизованом стрипу „ <i>У име оца</i> ” Владимира Кеџмановића и Дејана Стојиљковића.....	139
Како постати писац „ <i>Зовем се Луси Бартон</i> ” Елизабете Страут.....	142
У свету спољњег и унутрашњег хаоса „ <i>Очај од нане</i> ” Светислава Басаре.....	145

У трагању за магијом речи „Сокол златних крила” Јована Младеновића.....	150
Прича са правим крајем „Сусрет под необичним околностима” Владана Матијевића.....	155
Лична прича човека и писца „Република Њотић” Вулета Журића.....	160
У свету помешаних стварности „Фантастичне приче” Леополда Лугонеса.....	165
Лепота песничког зида „Зид” Стојана Богдановића.....	170
Јелена Димитријевић међу модернистима „Право сунца – другачији модернизам” Биљане Дојчиновић.....	175
Мит поновљен у животу „Жена црвене косе” Орхана Памука.....	179
У необичном свету илузиониста „Витичасте заграде” Сергеја Носова.....	184
Одгонетање тајне љубавног односа „Мушкарци без жене” Харукија Муракамија.....	187

Слагалица са неочекиваним крајем „Рајска врата” Љубице Арсић.....	192
Тражење смисла у бесмислу „Можете прећи Вождову улицу” Тимошенка Милосављевића.....	197
Миристи и боје старог Ниша у хаику форми „Ђаја не ћаја” Драгана Ј. Ристића.....	201
Воз као „проклета авлија” човековог усуда „Шта снег прича” Драгана Јовановића Данилова.....	205
Приче са неизвесним крајем „Десет замки” Васе Павковића.....	209
Поетски записи које треба „читати изнутра” „Олтар у планини” Недељка Богдановића.....	214
Изводи из рецензија.....	218
Белешка о писцу.....	224
Садржај.....	226

Иванка Косанић
ДОДИР ДУШЕ ЧИТАОЦА И ПИСЦА
Књижевне критике

Прво издање, 2019

Издавач
Народна библиотека „Стеван Сремац” Ниш

За издавача
Соња Шуковић

Уредник
Соња Шуковић

Рецензенти
Недељко Богдановић
Љубиша Митровић
Мирослав Тодоровић

Лектор и коректор
Јована Славковић

Технички уредник
Александра Аџић

Штампа Пунта, Ниш

Тираж 100

ISBN 978-86-85425-38-7

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821.163.41.09"20"(046)

821.09"20"(046)

82.09"20"(046)

КОСАНИЋ, Иванка, 1941-

Додир душе читаоца и писца : књижевне критике / Иванка Косанић.
- 1. изд. - Ниш : Народна библиотека "Стеван Сремац", 2019 (Ниш : Пунта).
- 231 стр. ; 20 см

Тираж 100. - Белешка о писцу: стр. 224-225.

ISBN 978-86-85425-38-7

а) Српска књижевност -- 21в б) Светска књижевност -- 21в в) Књижевна
критика -- Србија -- 21в

COBISS.SR-ID 275870732